

ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ПІСЛЯ 2019р.: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

№3-4 (183-184) 2020

ЗМІСТ

2	ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ПІСЛЯ 2019р.: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ	32	Розділ 3. Локальний вимір міжпартійної конкуренції: за підсумками чергових місцевих виборів
3	Розділ 1. Суспільно-політичний ландшафт і партійна система України напередодні парламентських виборів-2019	32	Формальна «партизація» місцевої влади в умовах децентралізації
4	Поляризація партійної системи	35	Результати та підсумки місцевих виборів-2020
6	Криза суспільної довіри до політичних еліт, запит на «нові обличчя» і «феномен В.Зеленського – Слуги Народу»	38	Функціонування «відкритих списків» на місцевих виборах
10	Особливості міжпартійної електоральної конкуренції на парламентських виборах 2019р.: кількісний аналіз	41	Розділ 4. Висновки та рекомендації
17	Розділ 2. Особливості і тенденції розвитку партійної системи України, що сформувалася після виборів 2019р.	46	ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО СТАН, РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА (соціологічне дослідження)
18	Диспозиція основних політичних сил та їх подальша взаємодія	81	ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ І ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (експертне опитування)
24	Чинники впливу і тенденції змін у партійній системі: 2019-2020рр.	98	СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ (інтерв'ю)
28	Параметри інституціоналізації партійної системи		
30	Динаміка електоральних настроїв населення		

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Президент Центру Разумкова –
шеф-редактор журналу
«Національна безпека і оборона»

Юрій Якименко

Генеральний директор
Центру Разумкова

Павло Пинзеник

Керівник редакційно-
видавничого відділу – редактор

Алла Чернова
Ганна Пашкова
Олександра Бритоусова
Зорина Міщенья

Редактори-коректори

Більд-редактор

Андрій Хопта

Дизайн і макет

Тетяна Овсяник

Техніко-комп'ютерна
підтримка

Володимир Кекух
Євген Скрипка

Журнал зареєстровано в Державному комітеті інформаційної політики України, свідоцтво КВ № 4122. Журнал видається з 2000р. українською та англійською мовами. Загальний тираж 1300 примірників.

Адреса редакції:

01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16, 2-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98, факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@razumkov.org.ua, веб-сторінка: <http://www.razumkov.org.ua>

У разі використання матеріалів, посилання на журнал «Національна безпека і оборона» є обов'язковим. Усі фотоматеріали, розміщені в цьому журналі, взяті із власного фотоархіву та загальнодоступних джерел.

© Центр Разумкова, 2020

Проект «Партійна система України після 2019 року: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку» здійснено за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ПІСЛЯ 2019р.: КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Партійна система є важливою складовою політичної системи України. З 1998р. саме висунуті партіями кандидати отримують переважну більшість депутатських мандатів на виборах до Верховної Ради, а також значну частину місць у виборних органах влади місцевого рівня. Водночас партійна система України є дуже нестабільною. Нові партії швидко здобувають прихильність виборців, і так само швидко її втрачають. Партіям, що пройшли до Парламенту, рідко вдається затриматися там довше, ніж на два терміни поспіль.

Основні етапи, чинники і тенденції формування партійної системи України в 1990-2017рр. аналізувалися в рамках попередніх досліджень Центру Разумкова та узагальнені у проекті, виконаному Центром спільно з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні (Аналітична доповідь «Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті»). Однак, у 2019-2020рр. у партійній системі та її оточенні відбувалися суттєві зміни, що поставило на порядок денний здійснення нового дослідження з цієї проблематики.

Аналізу цих змін присвячено проект «Партійна система України після 2019 року: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку», який Центр Разумкова також реалізував у співпраці з Представництвом Фонду Конрада Аденауера в Україні. Результати дослідження представлені в Аналітичній доповіді, яка складається з чотирьох розділів.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ

розглядаються суспільно-політичні процеси та чинники, що обумовили «електоральний катаклізм» 2019р. Зокрема, ідеться про поляризацію партійної системи за лінією соціокультурного суспільного поділу та загострення конфронтації між владою й опозицією, про кризу суспільної довіри до політичних еліт і запит на «нові обличчя», про обставини появи на політичній арені В.Зеленського та партії «Слуга Народу», а також про особливості міжпартійної конкуренції на парламентських виборах 2019р.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ

досліджуються диспозиція основних політичних сил у післявиборчий період та їх подальша взаємодія, в т.ч. й у сесійній залі Парламенту, основні чинники впливу і тенденції у партійній системі, рівень її інституціоналізації, а також динаміка електоральних рейтингів політичних партій у післявиборчий період.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ

досліджуються обставини та особливості «партизації» виборчого процесу до місцевих органів влади в умовах децентралізації, специфіка міжпартійної конкуренції на місцевих виборах та феномен регіональних/локальних партій, практичний досвід функціонування передбачених чинним законодавством «відкритих списків» на місцевих виборах.

У ЧЕТВЕРТОМУ РОЗДІЛІ

наводяться узагальнені висновки, а також формулюються рекомендації для політичних партій і органів влади з метою уможливлення сталого розвитку політичних партій і партійної системи України.

Авторський колектив:

Ю.Якименко (шеф-редактор), В.Замятін (керівник проекту), А.Биченко, М.Мищенко, О.Розумний, А.Стецьків

1. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЛАНДШАФТ І ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ-2019

На старті електорального циклу 2019р. партійна система України зазнала суттєвих змін, порівняно з її станом після виборів 2015р. Більшість партій-членів парламентської коаліції вийшли з неї, деякі з них проголосили про свою опозиційність. Унаслідок цього у Верховній Раді утворилося кілька «опозицій» до влади.

Влада, сформована у 2014-2015рр., значною мірою втратила довіру громадян, до 2019р. дефіцит довіри до владних інститутів, існуючих політичних партій і політиків набув хронічного характеру. Суспільство плекало надії на «нові політичні сили» і «нових політичних лідерів». У підсумку ці та інші чинники мали наслідком перемогу В.Зеленського на чергових президентських виборах та його політичної сили «Слуга Народу» – на позачергових парламентських виборах.

Проведення дострокових парламентських виборів лише через три місяці після другого туру президентських виборів дозволило новообраному Президенту «реінвестувати» свою високу популярність в електоральну підтримку партії «Слуга Народу» – політичного проекту, що до 2019р. існував лише формально.

Емпіричні дані підтверджують, що доля парламентських виборів значною мірою була вирішена електоральними поділами, які сформувались під час президентської кампанії. Крім традиційного соціокультурного поділу (відображеного в регіональних відмінностях), у поведінці виборців доволі чітко проявилися вікові відмінності між прихильниками «старих» і «нових» політичних сил.

ПОЛЯРИЗАЦІЯ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

У період 2014-2015рр. в Україні сформувалася партійна система, яка суттєво відрізнялася від попередньої за своїми структурними елементами, але зберігала ознаки системи поміркованого плюралізму¹. Разом з тим, економічні труднощі та падіння рівня добробуту громадян у 2014-2015рр., спричинені початком російської збройної агресії, невиправдання сподівань на значне покращення рівня життя, звинувачення чільних представників правлячої еліти в корупції потягли за собою суттєве погіршення ставлення більшості суспільства до влади та розчарування у декларованій нею політиці євроінтеграційних реформ.

За таких обставин, утворена в умовах постреволюційної консолідації і зовнішньої воєнної загрози, парламентська коаліція «Європейська Україна» скоротилася до двох партій-учасниць («Блок Петра Порошенка» і «Народний Фронт»), які на паритетних засадах сформували Уряд В.Гройсмана і надавали йому законодавчу підтримку. Натомість, партії «Батьківщина», «Самопоміч» та Радикальна партія О.Ляшка впродовж 2015-2016рр. вийшли зі складу коаліції.

Відтоді процес ухвалення рішень у сесійній залі Верховної Ради значно ускладнився. Часто керівній коаліції вдавалося забезпечити необхідну більшість голосів, лише ідучи на ситуативні компроміси з тими чи іншими опозиційними фракціями або окремими групами депутатів, обраних у мажоритарних округах. Таким чином у 2016р. у партійній системі відбулася зміна «керівної формули», почалась еволюція у напрямі поляризації, ознакою чого було виникнення кількох опозицій до правлячої коаліції².

Згідно з типологією партійних систем, розробленою Дж.Сарторі, **партійні системи поляризованого плюралізму** відрізняються тим, що змагальність у них має відцентрову спрямованість: це означає, що партії по обидва боки політично-ідеологічного спектра не змагаються за голоси виборців у «ідеологічному центрі», а намагаються захопити один із полюсів³. Саме внаслідок цього в партійній системі виникає двостороння опозиція (її становлять партії двох протилежних ідеологічних полюсів, які не можуть злитись у консолідовану парламентську більшість, хоча й наділені потенціалом шантажу) і безальтернативна урядова партія чи партії у центрі спектра⁴.

Не лише більшість парламентських партій, але й практично всі активні непарламентські політичні сили в публічному просторі позиціонували себе як опозиційні, регулярно критикуючи владу за непопулярну соціально-економічну політику, неналежне проведення реформ, корумпованість, небажання йти на компроміси в російськоукраїнському конфлікті або ж навпаки, за поступки агресору тощо. З наближенням чергових президентських виборів частота і гострота критики влади значно посилювалися.

При цьому опозиційні політичні сили залишалися розділеними на кілька груп, кожна з яких апелювала в першу чергу до власної цільової аудиторії. У випадку української партійної системи **головною лінією поляризації як до, так і після парламентських виборів-2019 доречно вважати геополітичні орієнтації («маркерами» чого в т.ч. була позиція у конфлікті з РФ), а також тісно пов'язане з ними соціокультурне розмежування з питань мови, історичної спадщини та ін.**

Тенденція до поляризації у період до 2019р. проявилась насамперед в існуванні «проросійського» та «прозахідно-патріотичного» флангів опозиції, співпраця між якими (принаймні на публічному рівні) стала неможливою через ідеологічний антагонізм.

¹ Див.: Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2015р., №6-7, с.7-12.

² Див.: Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті (за ред. Ю.Якименка). – Центр Разумкова, с.58.

³ Sartori G. Parties and Party Systems: a Framework for Analysis. – ECPR Press, University of Essex Print Centre, 2006, p.116-120.

⁴ Детальніше див.: Литвин В., Осадчук І. Теоретико-методологічні параметри і підходи до типологізації партійних систем та емпірично-порівняльні результати їх верифікації на прикладі України (1990-2016). – Політичні партії і вибори: українські та світові практики. Збірник статей і тез за результатами наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Ю.П.Шведи), (за заг. редакцією А.Романюка), 2017р., с.149-193.

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ПРОВІДНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДО 2019р.

Дедалі більш виразний дрейф **партії БПП «Солідарність» на чолі з П.Порошенком** до «прозахідно-патріотичного» полюсу політико-ідеологічного спектра дозволив їй сформувати більш міцне електоральне ядро, але водночас звільнив місце для політичних сил із «центристською» риторикою. Саме на цю нішу від початку була орієнтована публічна позиція В.Зеленського.

Партії, орієнтовані на залишки колишнього електорату Партії регіонів і КПУ, мали своєю ключовою політико-ідеологічною рисою осуд «націоналістичних» тенденцій в українському політичному житті і пропагування нормалізації відносин з Росією (відтак, за ними міцно закріпилась репутація «проросійських»). Не маючи перспектив у боротьбі за пост Президента, ці політичні сили ще до початку президентської виборчої кампанії головну ставку зробили саме на досягнення максимального результату на майбутніх парламентських виборах. Протягом 2018-2019рр. у цьому політичному середовищі відбувались активні трансформаційні процеси, зокрема розкол усередині «Опозиційного блоку» (єдиної «проросійської» парламентської партії) та **утворення «Опозиційної платформи — За життя»** (листопад 2018р.). Перехід основного потенційного кандидата в Президенти з-поміж політиків цього ідеологічного спектра Ю.Бойка до лав ОПЗЖ вирішальним чином посприяв закріпленню за політичною силою домінуючих позицій у «проросійській» електоральній ніші.

Партії праворадикального спрямування (ВО «Свобода», «Правий сектор», «Національний корпус» та ін.) представляли протилежний, «націоналістичний» полюс українського ідеологічного спектра. Найбільш радикальні публічні виступи партій цього флангу були спрямовані проти можливих поступок з боку влади в конфлікті з Росією та в політиці щодо окупованих РФ територій⁵. Маючи досить скромні електоральні позиції, ці політичні сили зберігали здатність мобілізувати численний та організований актив партійців і прихильників у рамках вуличних акцій. Також близькі до названих партій громадські організації («Сокіл», «Національні дружини», «Добровольчий рух ОУН» тощо) демонстрували готовність до застосування насильства у випадку ескалації внутрішньополітичних конфліктів. Підписана в березні 2017р. угода про спільний похід націоналістичних партій на президентські

вибори виявилася не реалізованою, оскільки дві найвпливовіші сили — ВО «Свобода» та «Національний корпус» — не змогли погодити єдиного кандидата. Однак, власного кандидата висунула лише ВО «Свобода» (Р.Кошулинський).

«Демократична опозиція», тобто когорта опозиційно налаштованих до тодішньої влади партій, що репрезентували колишніх учасників Майдану та декларували прихильність до національно-демократичних цінностей, була найбільш чисельною та різноманітною.

Дві парламентські партії, **ВО «Батьківщина» та Радикальна партія О.Ляшка**, найбільше уваги приділяли критиці соціально-економічної політики Уряду та діяльності П.Порошенка на посту Президента. Гострота «лівої» соціально-економічної риторики зближувала ці політичні сили з «Опозиційним блоком» і ОПЗЖ, а осуд окремих кроків влади в конфлікті з Росією — робив ситуативним союзником праворадикального сегмента опозиції. Лідери обох партій (Ю.Тимошенко та О.Ляшко) заздалегідь розпочали підготовку до участі у Президентських виборах, при чому, очільниця «Батьківщини» тривалий час залишалася фаворитом соціологічних опитувань.

Парламентська партія Об'єднання «Самопоміч» та позапарламентська «Громадянська позиція» чільне місце у своїй публічній риториці надавали темі боротьби з корупцією (якщо «Самопоміч» відзначалась доволі ліберальною реформаторською риторикою, то лідер «Громадянської позиції» А.Гриценко претендував на більш консервативний образ «сильної руки»). Водночас обидві партії декларували прихильність до ліберальнодемократичних цінностей, а також критикували дії влади з «патріотичних» позицій, вимагаючи більш жорсткої поведінки в конфлікті з Росією. Під час тривалих переговорів цим політичним силам вдалось узгодити єдину кандидатуру на президентські вибори (А.Гриценко). До цього крила «демократичної опозиції» також тяжіли деякі інші малі партії та організації реформаторського та «антикорупційного» спрямування.

Саме звинувачення тодішньої влади (і насамперед П.Порошенка) в корупції та зловживанні владою в особистих інтересах було головним об'єднувачим мотивом публічної риторики різних опозиційних сил напередодні президентських виборів.

Залишаючись найбільшими парламентськими силами, партії керівної коаліції до 2019р. розгубили більшу частину своєї електоральної підтримки. Насамперед це стосується «Народного фронту»: з огляду на невтішні електоральні перспективи, ще у 2015р. партія відмовилася від участі в чергових місцевих виборах, а згодом проігнорувала і виборчі кампанії 2019р.

Електоральні перспективи Блоку Петра Порошенка виглядали децю кращими, насамперед завдяки кристалізації обмеженого, але

доволі стійкого ядра прихильників самого Президента, а також, як зазначалося, виразного і зрозумілого позиціонування партії у політико-ідеологічному спектрі.

⁵ Як приклад можна згадати мітинг проти ухвалення змін до Конституції, які передбачали здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей (31 серпня 2015р.). Мітинг закінчився вибухом гранати і загибеллю чотирьох бійців Національної гвардії. Див.: Хоменко С. Річниця вибухів 31 серпня: що ми знаємо? — *BBC*, 31 серпня 2016р., https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/08/160831_31aug_anniversary_sx.

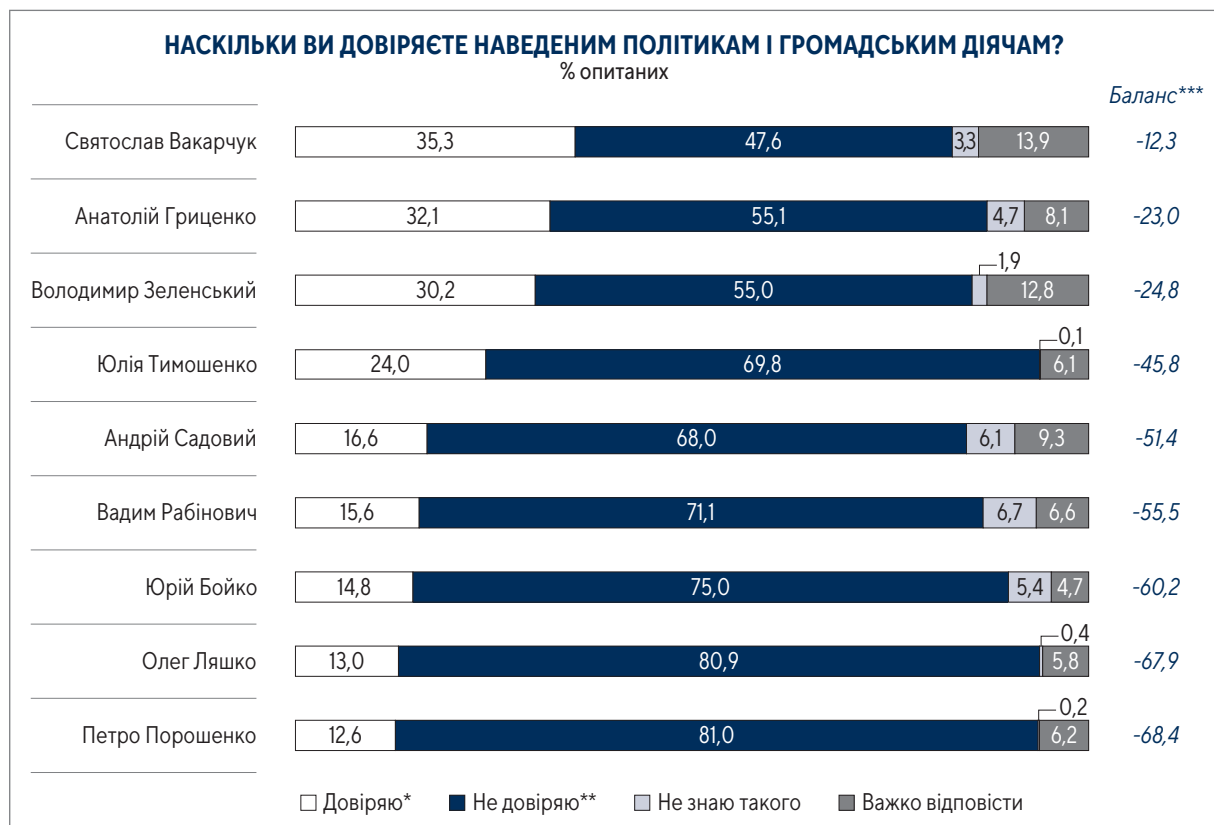
КРИЗА СУСПІЛЬНОЇ ДОВІРИ ДО ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ, ЗАПИТ НА «НОВІ ОБЛИЧЧЯ» І «ФЕНОМЕН В.ЗЕЛЕНСЬКОГО – СЛУГИ НАРОДУ»

Важливою передумовою «електорального катаклізму», що відбувся в Україні у 2019р., був давній, хронічний дефіцит довіри до владних інститутів, діючих політичних партій та політиків. Так, за даними опитування, проведеного в червні 2018р., Президенту, Верховній Раді, Уряду та держапарату в цілому не довіряли понад 80% респондентів. Не вищим був рівень довіри і до політичних партій (довіряли їм близько 10%, не довіряли – 80%)⁶.

За даними іншого опитування, проведеного в серпні 2018р., всі політики першого

ешелону, які очолювали парламентські політичні сили і згодом ставали кандидатами в Президенти України (Ю.Бойко, О.Ляшко, П.Порошенко, А.Садовий, Ю.Тимошенко), мали виразно негативний баланс довіри. Натомість дещо кращий баланс довіри мали С.Вакарчук, В.Зеленський (потенційні кандидати в Президенти без значного політичного бекграунду⁷), а також А.Гриценко (опозиційний політик, який з 2012р. залишався за межами Парламенту).

У серпні 2018р. менше половини (43%) опитаних вважали, що в Україні є політичні лідери, які могли б ефективно керувати країною, тоді як понад третину (35%) вважали, що таких немає. Подібною виглядала ситуація і щодо політичних партій та рухів, яким громадяни були б готові довірити владу: 40% вважали, що такі є, 36% – що таких немає.

* Сума варіантів відповіді «повністю довіряю» та «скоріше довіряю».

Серпень 2018р.

** Сума варіантів відповіді «повністю не довіряю» та «скоріше не довіряю».

*** Різниця між довірою та недовірою.

⁶ Детальніше див.: матеріал «Громадська думка про стан, роль і місце політичних партій у житті суспільства», вміщений у цьому журналі, а також: Довіра громадян України до суспільних інститутів. Результати соціологічного дослідження. – Центр Разумкова, червень 2018р., http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf; Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. – Центр Разумкова, лютий 2019р., http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2019_02_press.pdf.

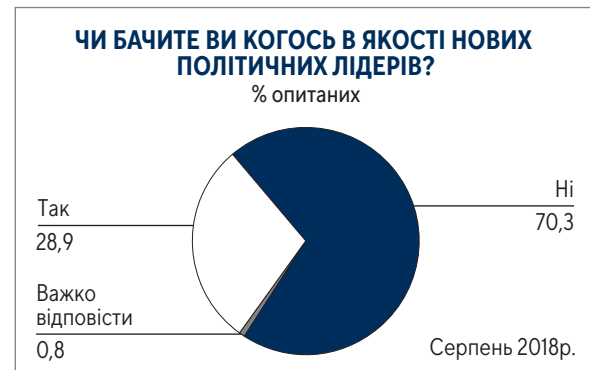
⁷ С.Вакарчук мав нетривалий досвід перебування у стінах Верховної Ради як народний депутат у 2007-2008рр., однак достроково склав мандат за власним бажанням.

Отже, досить значна частина громадян були не просто розчаровані діяльністю влади, але також не бачили гідної альтернативи серед існуючих політичних еліт.

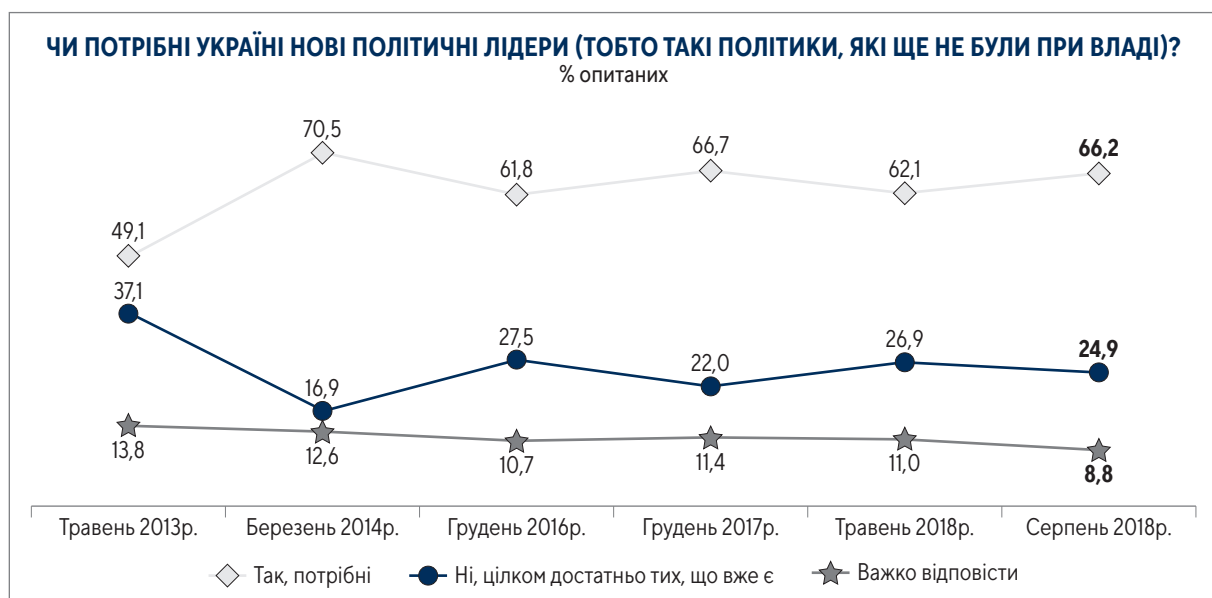

Закономірним наслідком хронічного дефіциту довіри до влади, партійної системи та діючих топполітиків у передвиборчий період

став високий запит на нові обличчя в політиці. У серпні 2018р. 66% респондентів вважали, що Україні потрібні нові політичні лідери (тобто такі політики, які ще не були при владі). Причому цей показник мало змінювався з 2014р. (а це свідчить, що запит так і залишився незадоволеним)⁸.

Водночас лише 29% опитаних зазначили, що бачать когось в якості нових політичних лідерів. Результати фокус-групових дискусій, що проводилися у червні 2018р., показали, що міркування в напрямі пошуку шляхів приведення до влади «нової молоді», «нових облич» тощо, часто натикалися на досить песимістичні зауваження про високу вартість виборчих кампаній і про незламність системи, здатної не лише адаптувати нових людей до старих практик, але й продукувати формально нові проекти із старим змістом⁹.

⁸ Детальніше про результати цього опитування див.: За півроку до виборів: рейтинги кандидатів і партій, мотивації вибору, очікування громадян. – Центр Разумкова, серпень 2018р., https://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_press_release_1808.pdf.

⁹ Громадяни України про владу, державну політику, вибори: матеріали фокус-групових дискусій. – Національна безпека і оборона, 2018р., №3-4, с.106-114, http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD175-176_2018_ukr.pdf.

Коли респондентів просили назвати конкретно, кого саме вони бачать новими політичними лідерами, ситуація виглядала ще песимістичнішою: лише 8% назвали прізвище С.Вакарчука, ще близько 6% – В.Зеленського, 4% – Є.Мураєва; О.Шевченка та А.Гриценка назвали близько 2% опитаних.

А ЧИ МОЖЕТЕ ВИ НАЗВАТИ, КОГО САМЕ ВИ БАЧИТЕ В ЯКОСТІ НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ?*	
% опитаних	
Святослав Вакарчук	7,9
Володимир Зеленський	6,3
Євген Мураєв	4,2
Олександр Шевченко	2,4
Анатолій Гриценко	2,0
Юлія Тимошенко	1,2
Вадим Рабінович	1,1
Валентин Наливайченко	0,7
Михайло Добкін	0,7
Надія Савченко	0,7
Андрій Садовий	0,6
Роман Безсмертний	0,6
Дмитро Співак	0,6
Віктор Чумак	0,5
Олег Ляшко	0,5
Немає таких	6,5
Важко відповісти	17,2
Не відповіли	47,6

* Питання ставилося як відкрите, тобто респондент мав сам назвати прізвище. Серпень 2018р.

Таким чином, напередодні президентської виборчої кампанії 2019р. більшість громадян втратили довіру до політичної системи в цілому, до діючих топ-політиків і політичних партій зокрема. В українському суспільстві був сформований потужний запит на нових політичних лідерів, однак питання, хто конкретно може стати таким лідером, залишалося відкритим.

«Феномен В.Зеленського»

Прізвище В.Зеленського почало з'являтися у відкритих опитуваннях громадської думки з квітня 2018р. (в одному з інтерв'ю екс-керівник Офісу Президента А.Богдан розповідає про перше подібне опитування, яке він замовив на той час)¹⁰. Опитування, проведені протягом весни-літа 2018р., фіксували підтримку В.Зеленського на рівні 5–7%.

З вересня по грудень 2018р. рівень електоральної підтримки В.Зеленського вже продемонстрував чітку тенденцію до зростання, забезпечивши йому місце серед трійки претендентів на вихід у другий тур. Насамперед це можна пов'язати з обвалом рівня підтримки іншого перспективного кандидата з-поза існуючої політичної системи – С.Вакарчука, і «перетіканням» частини його розчарованих прихильників, які прагнули побачити «нові обличчя» в політиці. Імовірно, певний «перетік» електорату відбувався і зі «східного» флангу: зняття кандидатури В.Рабіновича на користь Ю.Бойка не принесло останньому помітних дивідендів. Можна припустити, що симпатії молодших за віком виборців зі Сходу України змістилися в бік В.Зеленського.

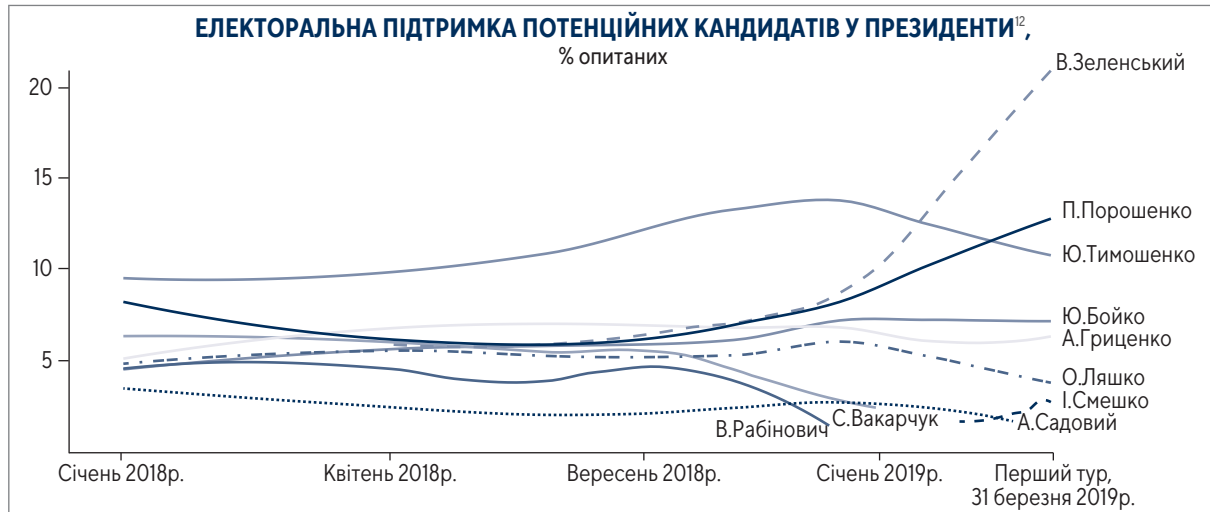
Вірогідно, переломним моментом усієї кампанії стало новорічне телезвернення В.Зеленського в ефірі одного з найбільш популярних загальнонаціональних телеканалів, в якому він офіційно заявив про намір балотуватися. Одразу після цього відбувся різкий стрибок його електоральної підтримки (з близько 10% у II половині грудня 2018р. до 16% вже в II половині січня 2019р.)¹¹. Ця позитивна динаміка зберігалась до березня 2019р., зробивши В.Зеленського беззаперечним фаворитом перегонів уже в першому турі (діаграма «Електоральна підтримка...», с.9).

З моменту інавгурації, Президент В.Зеленський увійшов у демонстративну конфронтацію з тогочасним складом Верховної Ради, заявивши про намір розпустити Парламент. Коментуючи своє рішення, новообраний Президент головним

¹⁰ Андрій Богдан: Я сказав Зеленському: «Розумієш, що фільмом «Слуга народу» ти дав людям надію?». – Українська правда, 25 квітня 2019р., <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/04/25/7213591>.

¹¹ За даними великого опитування КМІС, СОЦИС і Центру Разумкова (11 тис. респондентів, статистична похибка не перевищує 0,9%). Див.: Україна напередодні президентських виборів 2019. – Прес-реліз за результатами соціологічного дослідження, http://socis.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/01/Press_reliz_3_company.pdf.

аргументом на користь такого рішення назвав вкрай низький рівень довіри в суспільстві до Верховної Ради¹³.

За даними опитування, проведеного в березні 2019р., Верховній Раді в цілому довіряли 12% опитаних, не довіряли – 81%¹⁴. Одразу після президентських виборів, у червні 2019р., діяльність Президента В.Зеленського повністю підтримували 44% і частково – 31% опитаних, натомість діяльність Верховної Ради повністю підтримали 3% і частково – 26%.

В умовах дисбалансу суспільної легітимності між парламентом і Президентом достроковий розпуск Верховної Ради виявився дуже популярним кроком в очах суспільства. За даними опитування, проведеного в червні 2019р. Соціологічною групою «Рейтинг», рішення Президента В.Зеленського про розпуск Парламенту і призначення дострокових виборів Верховної Ради на 21 липня 2019р. «однозначно підтримували» 79% респондентів¹⁵.

За тогочасних умов в українській політичній системі не знайшлося впливових суб'єктів, які б стали чинити серйозний опір достроковому розпуску Парламенту (попри юридичну неоднозначність такого кроку).

Зробивши ставку на конфронтацію з Парламентом і дострокові парламентські вибори, В.Зеленський отримав кращу можливість «реінвестувати» в партію «Слуга Народу» свою високу електоральну підтримку, отриману під час президентської кампанії.

Ще до появи відповідної партії **бренд «Слуга народу»** був тісно асоційований із персоною В.Зеленського. Останній завоював популярність, у т.ч. завдяки головній ролі в комедійному телесеріалі з аналогічною назвою¹⁶.

Політична партія «Слуга Народу» розпочала своє формальне існування у грудні 2017р. шляхом перейменування іншого, «порожнього» партійного проекту та заміни його керівництва¹⁷ (головою партії тоді став І.Баканов, давній друг В.Зеленського і юридичний керівник ТОВ «Квартал 95»; нині очільник Служби безпеки України)¹⁸. Тоді ж, у грудні 2017р., ця партія з'являється в публікованих даних соціологічних опитувань.

¹² Діаграма побудована методом локально-лінійної регресії (LOESS) на основі результатів опитувань, проведених КМІС, Центром Разумкова, Соціологічною групою «Рейтинг», «Центром Соціальний Моніторинг», УІСД, СОЦІС та GFK Ukraine. Дані цих опитувань знаходяться у вільному доступі, зокрема за посиланням: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_2019_\(соціологічні_опитування\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_2019_(соціологічні_опитування)).

¹³ Зеленський назвав головний аргумент для розпуску Верховної Ради – ТСН, 21 квітня 2019р., <https://tsn.ua/politika/zelenskiy-nazvav-golovniy-argument-dlya-rozpusku-verhovnoyi-radi-1348794.html>.

¹⁴ Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. – Центр Разумкова, березень 2019р., <http://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-oriientatsii-gromadian-ukrainy-2>.

¹⁵ Ставлення до дострокових парламентських виборів. – Соціологічна група «Рейтинг», червень 2019р., http://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_k_dosrochnym_parlamentskim_vyboram.html.

¹⁶ Прем'єра першого сезону серіалу (що розповідає про вихідця з «простого народу», який став президентом), відбулася у листопаді 2015р.

¹⁷ ПП «СЛУГА НАРОДУ». – Сервіс «Опендатабот», <https://opendatabot.ua/c/40422142>.

¹⁸ «Зеленський – людина з великої літери. Може, навіть усі літери в цьому слові – з великої літери». Керівник штабу Зеленського Іван Баканов про стратегію кампанії, зустрічі з олігархами і канал «1+1». – TheBabel, 25 березня 2019р., <https://thebabel.com.ua/texts/27627-zelenskiy-lyudina-z-velikoi-literi-mozhe-navit-vsi-bukvi-v-comu-slovi-z-velikoi-literi-kerivnik-shtabu-zelenskogo-ivan-bakanov-pro-strategiyu-kampaniji-zustrichah-z-oligarhami-i-vidnosinah-z-1-1>.

Попри те, що партія не подавала жодних явних ознак активності, протягом 2018р. опитування фіксували поступове зростання її підтримки – на фоні посилення чуток про балотування В.Зеленського в Президенти та зростання підтримки його кандидатури.

У листопаді 2018р. на вулицях українських міст з'явилася зовнішня реклама зі слоганом «ПРЕЗИДЕНТ – СЛУГА НАРОДУ», в якій змістовно перепліталися реклама нового сезону телесеріалу «Слуга народу», натяк на імовірне кандидування В.Зеленського та назва партії¹⁹. У грудні 2018р. В.Зеленський заявив журналістам, що партія «Слуга Народу» іде в політику, а він – це і є партія. Водночас, він відмовився називати інших людей, які представляють цю партію²⁰.

Першою публічною дією партії «Слуга Народу» стало офіційне висунування В.Зеленського як кандидата у президенти в січні 2019р. Утім, програма та «обличчя» партії були явлені публіці вже після оголошення дострокових парламентських виборів (травень-червень 2019р.).

Спікер штабу В.Зеленського на президентських виборах, політтехнолог Д.Разумков у травні 2019р. став головою партії «Слуга Народу», а невдовзі він очолив і список кандидатів у народні депутати від цієї партії. Прохідна частина списку складалася з давніх друзів, колег і бізнес-партнерів В.Зеленського, вихідців з експертного середовища та громадського сектору, а також представників бізнесу²¹.

Про суто формальне існування партії на момент виборів свідчить той факт, що переважна більшість висунутих нею кандидатів у народні депутати навіть не були її членами. Так, серед 191 кандидата, які балотувались від «Слуги Народу» за пропорційною частиною виборчої системи, лише 25 – були членами цієї партії. Серед 199 кандидатів, висунутих партією у одномандатних округах, лише 15 – були її членами.

Організаційною основою для ведення передвиборчої кампанії партії «Слуга Народу» стала «Зе-команда» – мережа, що працювала

на перемогу В.Зеленського під час президентських виборів. І стилістично, і за змістом агітація цієї партії максимально нагадувала передвиборчу кампанію самого В.Зеленського.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖПАРТІЙНОЇ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2019р.: КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ

Вплив результатів президентських виборів

Позачергові вибори до Верховної Ради відбулися 21 липня 2019р., рівно через три місяці після другого туру президентських виборів. Фактично, вони стали продовженням єдиної електоральної кампанії, з одними і тими ж основними конкуруючими силами, кожна з яких була представлена зв'язкою: кандидат-партія. Причому, кандидат практично завжди відігравав роль іміджового «тарана», за яким відповідна партія намагалась пробитися до Парламенту.

Дев'ять найпопулярніших кандидатів на пост Президента (які отримали понад 1% голосів виборців) мали також своїх електоральних «спадкоємців» у вигляді партій, які змагалися за місця у Верховній Раді.

Отже, дев'ять пар «кандидат – партія»: В.Зеленський – «Слуга Народу», Ю.Бойко – «Опозиційна платформа – За життя», Ю.Тимошенко – «Батьківщина», П.Порошенко – «Європейська Солідарність», О.Ляшко – Радикальна партія О.Ляшка, І.Смешко – «Сила і Честь», О.Вілкул – «Опозиційний блок», Р.Кошулинський – «Свобода», А.Гриценко – «Громадянська позиція».

Названі дев'ять пар «кандидат – партія» сумарно отримали 95,46% голосів виборців на президентських виборах і 86,54% – на парламентських.

Через те, що основні гравці електорального поля залишалися сталими, порівнюючи їх підтримку на президентських і парламентських виборах, можна дослідити параметри тяглості/мінливості електорального вибору.

¹⁹ Інтрига від Зеленського: в мережі бурхливо обговорюють нові борди про «Слугу народу». – 24 канал, 8 листопада 2018р., https://24tv.ua/intriga_vid_zelenskogo_v_merezhi_burhlivo_obgovoryuyut_novi_bordi_pro_slugu_narodu_n1060185.

²⁰ Шоумен Зеленський заявив, що партія «Слуга Народу» йде в політику. – Громадське, 25 грудня, 2018р., <https://hromadske.ua/posts/shoumen-zelenskij-zayaviv-sho-partiya-sluga-narodu-jde-v-politiku>.

²¹ Детальніше див.: Слуги народу. Кого Зеленський веде в Раду: аналіз кандидатів. – Ліга.Новости, 18 червня 2019р., <https://ua-news.liga.net/politics/articles/slugi-narodu-kogo-zelenskiy-vede-v-radu-analiz-kandidativ>.

КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ ГОЛОСУВАННЯМ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ І ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ. КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ

Оскільки дані ЦВК є двома різними масивами, взаємозв'язки між ними можна простежити лише за територіальною ознакою. Можна порівнювати кількість/частку голосів, відданих за кандидатів та асоційовані з ними партії в загальнонаціональному масштабі або в межах окремих областей, округів, дільниць. Однак немає способу встановити, чи це ті ж самі виборці голосували за кандидата і за відповідну партію.

Зведений масив даних є набором з 1791 спостереженням: 9 пар «кандидат – партія» × 199 округів (без закордонного). Спостереження варіюються за двома змінними: x – відсоток виборців на окрузі, які підтримали кандидата, y – відсоток виборців на тому ж окрузі, які підтримали асоційовану з кандидатом партію. Також, оскільки цікавою є поведінка виборців, до масиву даних була застосована поправка на зміни явки (адже 30% голосів за явки 45% – це насправді менше, ніж 30% за явки 55%). Для кожного округу результат партії перемножувався на корекційний коефіцієнт.

Для статистичної оцінки взаємозв'язку між двома кількісними змінними (в цьому випадку, результат кандидата і результат партії) зазвичай використовується коефіцієнт кореляції Пірсона. Однак навіть досконала кореляція (r Пірсона = 1) між результатами політичної сили на виборах-1 і виборах-2 не обов'язково вказує на високу сталість її електоральної бази. Усунути цей недолік дозволяє коефіцієнт відповідності (*Concordance Correlation coefficient*, CCC), застосування якого в дослідженнях електоральної сталості (*electoral congruence*) було обґрунтоване Дж.Віттенбергом²².

Як і коефіцієнт кореляції Пірсона, CCC коливається в межах від -1 до 1, однак відхилення точок даних від «ідеального» розташування (яке відповідає значенню коефіцієнта 1) відкладається не від лінії регресії, а від «лінії відповідності» – прямої, що

виходить з перетину осей x та y і має нахил 45° (діаграма «Візуалізація точок даних за округами та «лінії відповідності» для кожної з дев'яти пар «кандидат – партія», с.12). Обчисливши CCC для кожної з дев'яти пар «кандидат – партія», отримаємо лаконічну кількісну характеристику сталості електорату кожної з них. Коефіцієнт CCC, розрахований на сукупних даних усіх дев'яти пар, може слугувати загальною оцінкою сталості електорального вибору між двома виборчими кампаніями.

У таблиці «Зміни кількості голосів...» порівнюються показники електоральної волатильності для кожної з пар «кандидат – партія» (зміни в кількості отриманих голосів, виражені у відсотках), а також коефіцієнти Пірсона та CCC. **Суттєвий приріст електоральної підтримки відбувся лише для пари «В.Зеленський – Слуга Народу»;** при цьому підтримка змінювалася нерівномірно в різних округах (що зумовило не дуже високі коефіцієнти Пірсона та CCC).

Для пар «Р.Кошулинський – Свобода» та «Ю.Бойко – ОПЗЖ» значення коефіцієнтів є дуже високими: кількість голосів у кожному з округів майже не змінилась.

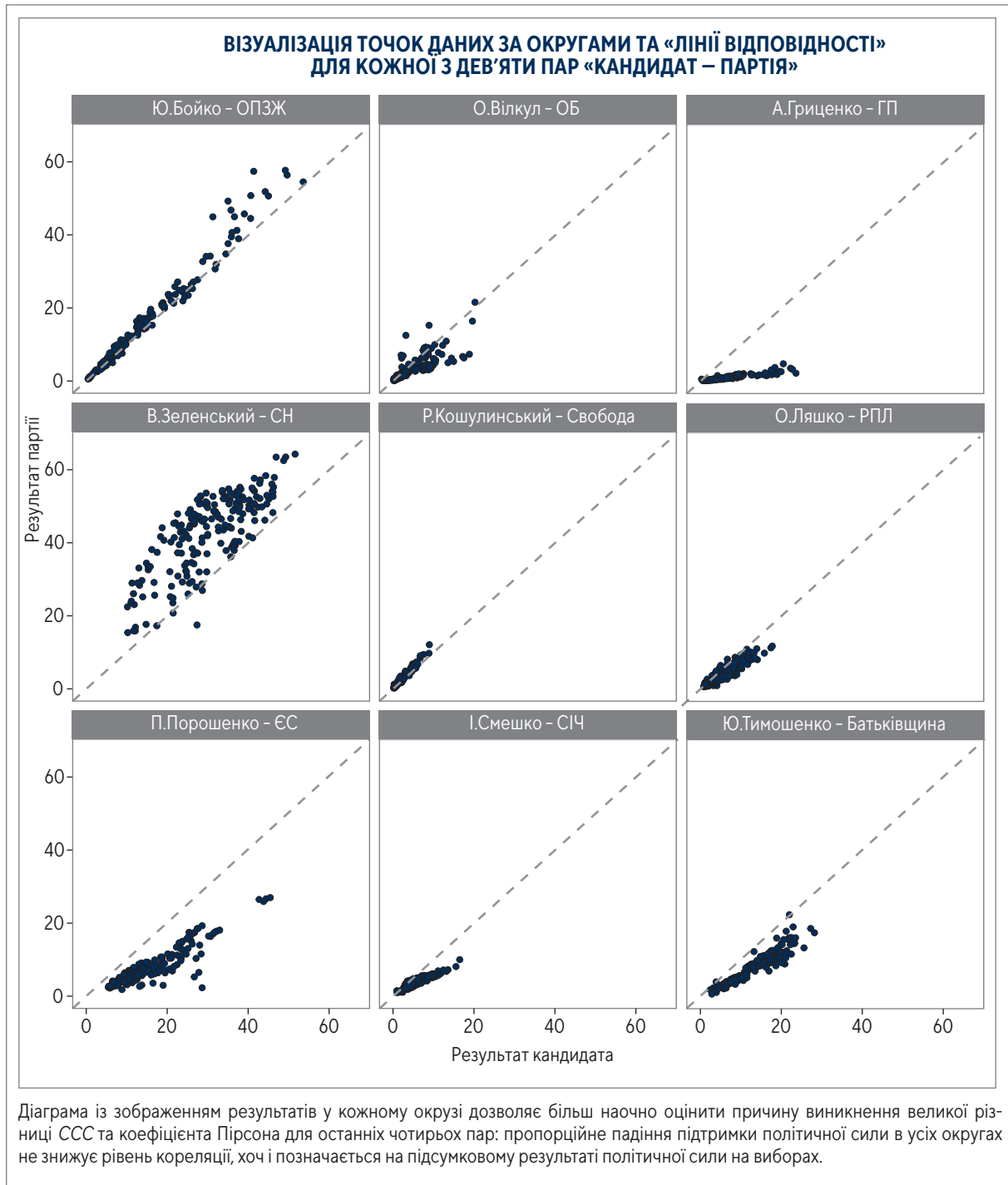
Коефіцієнти відповідності для результатів пар «О.Ляшко – РПЛ» та «О.Вілкул – Опозиційний блок» є суттєво нижчими за коефіцієнти кореляції, і варіюються у діапазоні 0,67-0,62 (що відображає суттєву втрату електоральної підтримки).

Пари «Ю.Тимошенко – Батьківщина», «І.Смешко – Сила і Честь», «П.Порошенко – Європейська Солідарність» мають низькі коефіцієнти відповідності (0,407, 0,353 і 0,321) за високих значень коефіцієнта Пірсона (>0,9). Найбільш вираженою є різниця між коефіцієнтами для пари «А.Гриценко – Громадянська позиція», де r -Пірсона = 0,906, а CCC = 0,088.

ЗМІНИ КІЛЬКОСТІ ГОЛОСІВ, КОЕФІЦІЄНТИ КОРЕЛЯЦІЇ ТА КОЕФІЦІЄНТИ ВІДПОВІДНОСТІ ДЛЯ КОЖНОЇ З ДЕВ'ЯТИ ПАР «КАНДИДАТ – ПАРТІЯ»

	Зміни в кількості голосів, %	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Коефіцієнт відповідності (CCC)
В.Зеленський – Слуга Народу	+10,4	0,738	0,684
Р.Кошулинський – Свобода	+2,7	0,984	0,979
Ю.Бойко – ОПЗЖ	-13,5	0,983	0,975
О.Ляшко – РПЛ	-43,4	0,945	0,658
О.Вілкул – Опозиційний блок	-43,5	0,792	0,622
І.Смешко – Сила і Честь	-51,1	0,912	0,353
Ю.Тимошенко – Батьківщина	-52,8	0,934	0,407
П.Порошенко – Європейська Солідарність	-60,7	0,905	0,321
А.Гриценко – Громадянська позиція	-88,3	0,906	0,088

²² Wittenberg J. How Similar Are They? Rethinking Electoral Congruence. – Working paper, 1 April 2008, <http://web.stanford.edu/class/polisci440d/Wittenberg.pdf>.

Якщо перейти до тлумачення кількісних оцінок, то дані свідчать про **суттєву демобілізацію електорату А.Гриценка, Ю.Тимошенко, П.Порошенка, І.Смешка, О.Ляшка та О.Вілкула під час парламентських виборів**. Ця демобілізація практично не мала регіональної специфіки, відбувалася пропорційно на переважній більшості округів. Пов'язувати її слід насамперед із загальною втратою громадянами мотивації

до підтримки «своїх» обранців та їх політичних сил.

Натомість виборці Р.Кошунського та Ю.Бойка виявилися значно більш «дисциплінованими» в підтримці відповідних партій. Виходячи з електоральної статистики, доречно припустити, що вони прийшли на виборчі дільниці майже в тому ж складі, що й раніше.

Партія «Слуга Народу» не лише зберегла підтримку виборців В.Зеленського практично на всіх округах, але й отримала додаткові півмільйона голосів, які здобула в першу чергу в центральному та західному регіонах України.

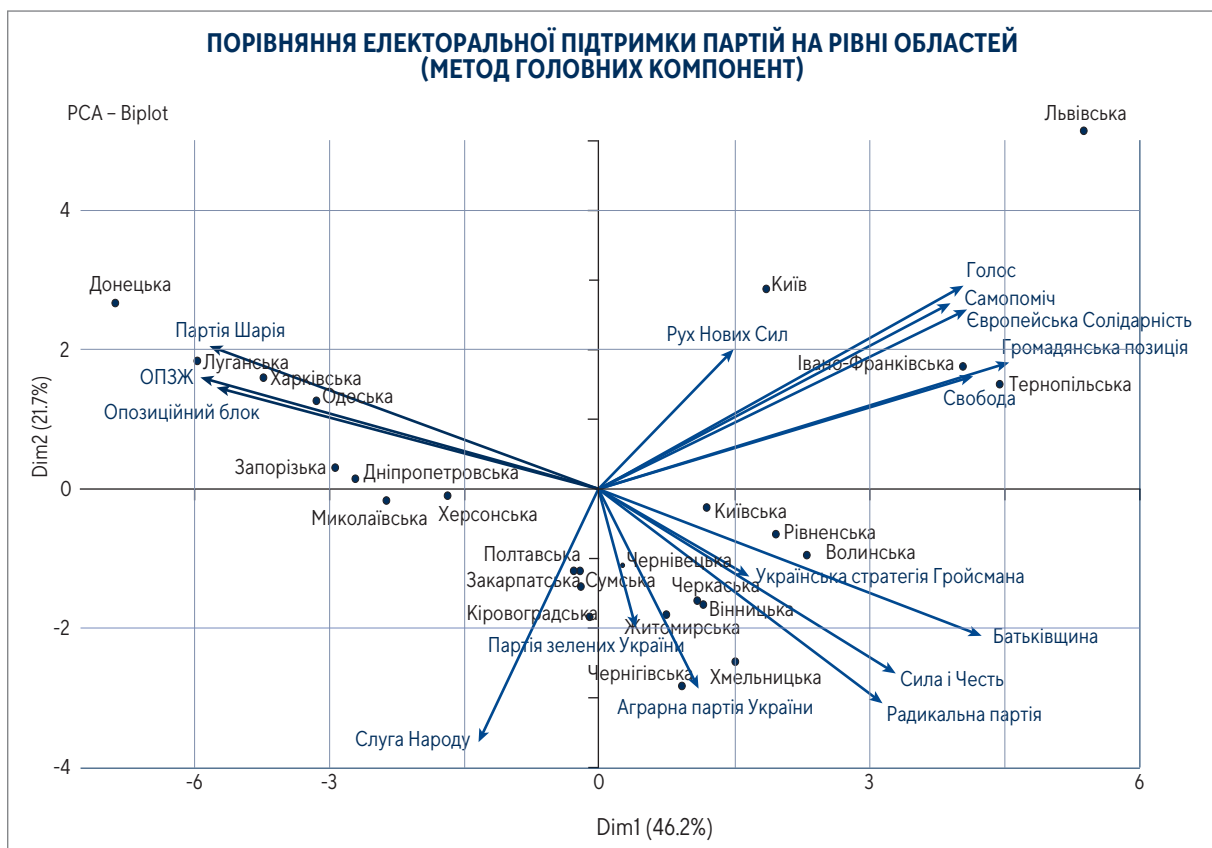
Загальний коефіцієнт відповідності (ССС) для результатів усіх дев'яти пар становить 0,845. Разом із наведеним вище, він свідчить про досить **високу сталість електорального вибору між двома виборчими кампаніями і підтверджує вирішальний вплив президентської кампанії на парламентську.**

З наведених вище даних можна зробити висновок, що практика проведення парламентських виборів невдовзі після президентських має негативний вплив на розвиток партійної системи, зокрема на формування партій як сталих і спроможних політичних інститутів, утвердження внутрішньопартійної демократії. Натомість вона посилює характерне для України суспільне сприйняття

парламентських виборів як «другорядних», порівняно з президентськими, закріплює домінування партій лідерського типу²³, а також заохочує стейкхолдерів інвестувати в персональні політичні «бренди», а не розвиток партійних організацій.

Регіональний та віковий виміри конкуренції

Регіональні особливості електоральної поведінки на рівні областей можуть бути наочно зображені за допомогою методу головних компонент (*principal component analysis*). Цей метод дозволяє максимально відобразити нерівномірності досліджуваних показників у просторі меншої розмірності (в цьому випадку, двовимірному). Виокремлення двох головних компонентів дозволяє доволі вичерпно описати партійно-регіональну специфіку (сумарна частка відображеної дисперсії становить 78%) та ідентифікувати основні типи електоральної поведінки населення областей.

²³ Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. – Інформаційно-аналітичні матеріали до Міжнародного круглого столу «Партійна система України на сучасному етапі: виклики, проблеми, суспільні очікування» 16 вересня 2015р., 138 с.

Області з подібною електоральною поведінкою населення, а також партії з відповідною регіональною структурою підтримки розташовані ближче одні до одних.

- ✓ Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська області та Київ характеризуються відносно вищою підтримкою партій «Голос», «Європейська Солідарність», «Свобода» і «Громадянська позиція».
- ✓ Донецька, Луганська, Харківська, Одеська, Запорізька області характеризуються відносно вищою підтримкою таких партій як ОПЗЖ, «Опозиційний блок» та Партія Шарія.
- ✓ «Батьківщина», РПЛ, «Сила і Честь» мають дещо вищу підтримку в областях центральної України.
- ✓ Оскільки партія «Слуга Народу» отримала рівномірно високу підтримку в багатьох областях країни, вона не асоціюється з конкретними областями.

Результати національного екзит-полу²⁴ дозволяють провести порівняльний аналіз інших соціально-демографічних характеристик електоральної бази різних партій, що брали участь в останніх парламентських виборах. Оскільки екзит-пол є вибірковим дослідженням, його даним притаманна певна похибка, яка є досить низькою, щоб

отримати відносно точні дані щодо підтримки основних конкуруючих партій в окремих вікових групах (таблиця «*Рейтинг партій на виборах...*»).

Результати екзит-полу підтверджують, що, крім регіональних, велике значення на цих виборах мали вікові відмінності між прихильниками різних партій. Тоді як регіональні відмінності є відбиттям міжпартійного розмежування на основі соціокультурного поділу, відмінності вікової структури електорату репрезентують розмежування між партіями «старих» і «нових» політиків.

Характерно, що «Слуга Народу» – єдина партія з підтримкою понад 1% голосів, для якої стандартне відхилення підтримки в різних вікових групах виявилось вищим ($sd = 0,19$), ніж у різних регіонах ($sd = 0,12$).

За віковою характеристикою електорату спостерігається досить чітка кластеризація конкуруючих партій: **до «молодіжного» кластера належать «Голос», «Слуга Народу» та Партія Шарія**, тоді як більшість партій тяжіють до протилежного кластера, з вищою підтримкою серед виборців старшого віку.

РЕЙТИНГ ПАРТІЙ НА ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ СЕРЕД ВІКОВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ²⁵, %

	18-29 років (1 324 осіб)	30-39 років (1 952 осіб)	40-49 років (2 006 осіб)	50-59 років (2 370 осіб)	60 років і старші (3 679 осіб)
«Слуга Народу»	58,8	53,5	48,4	42,7	32,7
«Опозиційна платформа – За життя»	2,6	4,7	7,5	11,6	20,1
ВО «Батьківщина»	3,6	4,0	5,2	7,9	11,6
«Європейська Солідарність»	7,0	8,1	11,2	9,1	8,6
«Голос»	9,4	9,5	7,2	6,4	3,6
Радикальна партія Олега Ляшка	1,8	1,5	2,2	3,2	3,9
«Сила і Честь»	2,0	3,3	2,9	4,1	6,1
«Опозиційний блок»	1,8	2,2	2,9	4,0	4,1
«Українська стратегія Гройсмана»	1,2	2,3	2,1	2,3	2,4
«Партія Шарія»	6,8	5,1	3,5	2,7	1,0
ВО «Свобода»	1,6	1,5	2,1	2,1	2,5
«Громадянська позиція»	0,3	0,8	0,6	1,1	1,2

²⁴ Національний екзит-пол відбувся 21 липня 2019р., у день виборів до Верховної Ради України.

²⁵ Національний екзит-пол проведений Консорціумом, до якого увійшли Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Київський міжнародний інститут соціології та Центр Разумкова. Опитано 11 618 респондентів на 300 виборчих дільницях. Застосовувалася методика «таємного голосування». Рівень досяжності склав 74%. Детальніше див.: Хто за кого проголосував: демографія Національного екзит-полу на парламентських виборах-2019. – Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», <https://dif.org.ua/article/khto-za-kogo-progolosuvav-demografiya-natsionalnogo-ekzit-polu-na-parlamentskikh-viborakh-2019?fbclid=IwAR1DwbOZtNijHrF2Wgo9BRN0PCPSD09M8sFc916GQDBIOMu-ns3Ze-WOpRw>.

Проміжну позицію посідає партія «Європейська Солідарність», що отримала відносно вищу підтримку серед громадян середнього віку.

Характерно, що в «молодіжному» кластері опинилися нові (сформовані незадовго перед виборами) політичні сили, очолювані (формально чи неформально) відносно молодими особами без значного політичного досвіду (В.Зеленський, актор, 41 рік; С.Вакарчук, співак, 43 роки; А.Шарій, блогер, 40 років). Привертає увагу той факт, що ці **реципієнти електоральної підтримки молоді з'явилися одразу в різних регіональних (та ідеологічних) нішах.**

Суспільні поділи та лінії міжпартійних розмежувань²⁶

Традиційно для українського суспільства найбільш актуальними є два суспільні поділи: соціально-економічний та соціокультурний²⁷. На основі даних загальнонаціонального опитування, проведеного напередодні останніх парламентських виборів²⁸, можна дослідити відмінності політикоідеологічних переконань прихильників основних політичних партій, що брали участь у виборах, систематизувавши їх у вигляді двох шкал: соціально-економічної та соціокультурної (діаграма «Позиції партій-учасниць парламентських виборів-2019...», с.16).

Соціально-економічна шкала (X) відображає підтримку активного державного регулювання в економіці та покладання на державу відповідальності за добробут усіх громадян (ліві переконання), або ж підтримку ліберальної економічної політики, покладання на підприємницьку ініціативу та ринкові механізми (праві переконання). Шкала має невисокий показник внутрішньої узгодженості (α -Кронбаха = 0,619), оскільки респонденти доволі часто підтримують взаємно суперечливі соціально-економічні тези.

Індикаторами «лівих» переконань вважалася підтримка наступних тверджень: держава має регулювати ціни на соціально значущі продукти харчування (такі як хліб); держава має забезпечувати громадян всіма медичними послугами безкоштовно; держава має гарантувати безплатну вищу освіту для всіх охочих; необхідно запровадити прогресивну шкалу оподаткування, щоб багаті платили більшу частку від доходів, ніж бідні; держава має забезпечувати житлом молоді сім'ї; потрібно запровадити податок на розкіш; держава повинна нести повну відповідальність за забезпечення кожної людини всім необхідним; а також оцінка державної форми власності як більш ефективної.

Індикаторами «правих» переконань вважалася підтримка наступних тверджень: податки в Україні надто високі, їх потрібно знизити; економіка з мінімальним втручанням держави робить людей вільнішими в житті; коли люди отримують пільги від держави, вони не хочуть працювати; громадяни України повинні мати право вільно купувати і продавати землю сільськогосподарського призначення; збиткові державні підприємства треба продати приватним власникам; слід переходити до індивідуальної накопичувальної пенсійної системи, коли кожен сам наповнює свій пенсійний рахунок, а держава лише гарантує його збереження; держава повинна забезпечити людям однакові «правила гри» у житті, а далі сама людина несе відповідальність за те, як вона ці шанси використає; а також оцінка приватної форми власності як більш ефективної.

Соціокультурна шкала (Y) відображає тяжіння до російсько-радянського проекту (проросійські переконання) або ж підтримку українського національного проекту (національно-патріотичні²⁹ переконання). Будуючи шкалу, вдалося досягти високого показника її внутрішньої узгодженості (α -Кронбаха = 0,879).

Індикаторами «проросійських» переконань вважалася підтримка наступних тверджень: російська мова може мати статус регіональної у певних регіонах України; потрібно повернути радянські назви міст і вулиць, що були змінені у процесі декомунізації; історія України є невід'ємною частиною історії великого східнослов'янського народу, як і історія Росії та Білорусі; Україні потрібно відновлювати економічні зв'язки з Росією; мирне вирішення конфлікту на Донбасі має бути досягнуте за будь-яку ціну; непідконтрольні Україні території на Донбасі мають повернутися до її складу на особливих умовах (автономний статус, власні поліція, прокуратура та суди, мовне самовизначення, транскордонні зв'язки з Росією амністія тим, хто воював на боці «ЛНР/ДНР»); а також позитивне ставлення до Росії, позитивне ставлення до керівництва Росії.

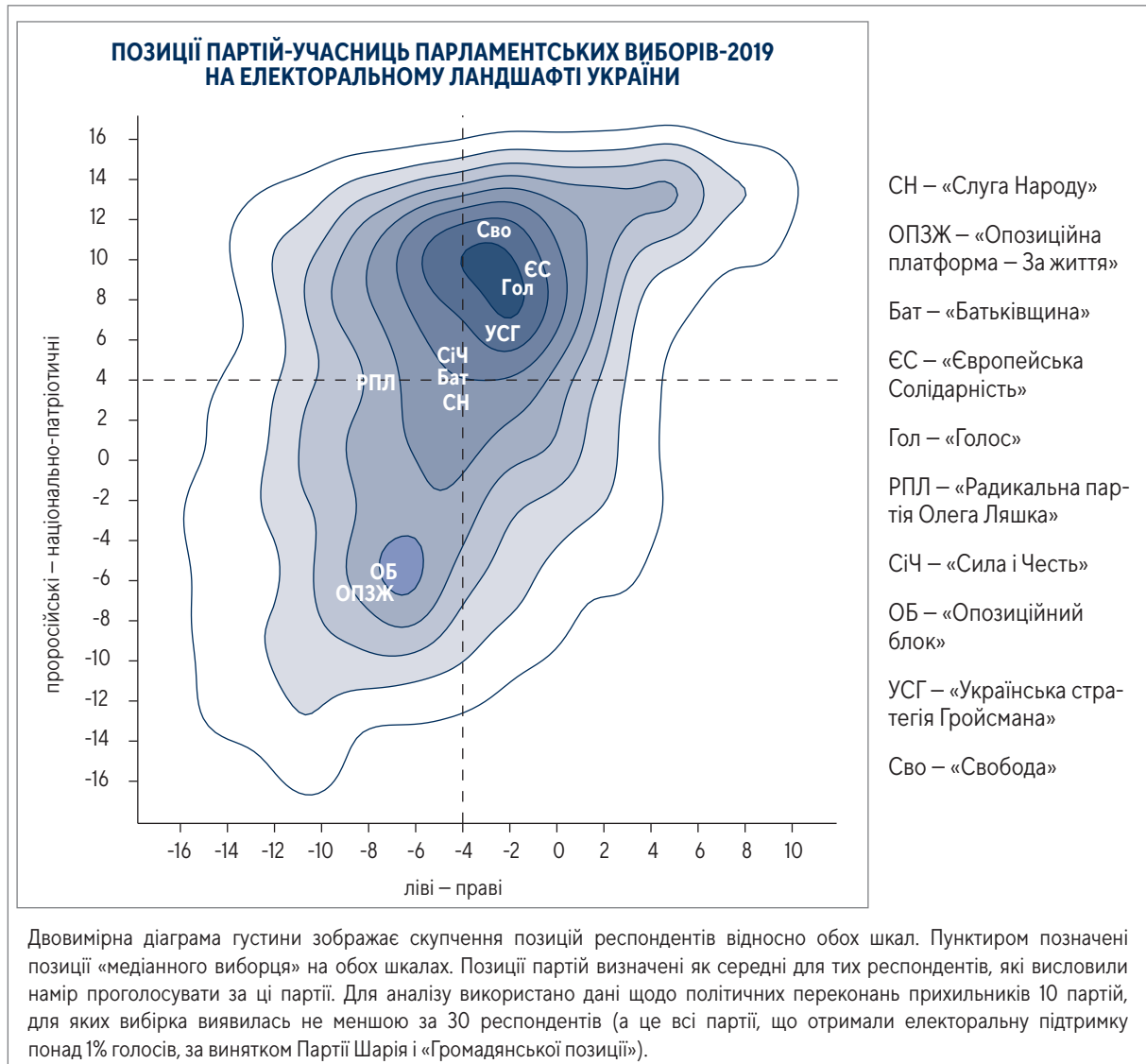
Індикаторами «національно-патріотичних» переконань вважалася підтримка наступних тверджень: держава має сприяти популяризації української мови серед громадян України; єдиною мовою навчання у школах має бути українська (інші мови можуть вивчатися як окремі предмети); Україна має власну історію, яка починається від виникнення перших поселень людей на її території й охоплює як періоди перебування українських земель у складі інших держав, так і часи існування незалежної Української держави; примирення з Росією неможливе до повернення Криму під контроль України; Україна має докладати зусиль, щоб міжнародні санкції проти Росії продовжували діяти; а також негативне ставлення до Росії, негативне ставлення до державного керівництва Росії.

²⁶ В узагальненому вигляді поділи можуть бути визначені як «тривалі структурні конфлікти, які призводять до виникнення протилежних позицій, представлених конкуруючими політичними організаціями». Див.: Реммеле А. Структура розмежувань і партійні системи в Восточной и Центральной Европе. – Партии и выборы: Хрестоматия, 2004г., с.95.

²⁷ Якименко Ю. Парламентські вибори-2012: вплив суспільних поділів, електоральної стратегії на перспективи розвитку партійної системи. – Парламентські вибори 2012 року в Україні, Наукові дослідження, 2013р., с.69-70.

²⁸ Дослідження проведено соціологічною службою Центру Разумкова 5-11 липня 2019р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 018 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

²⁹ Термін використовується в якості компромісного, з огляду на неоднозначну конотацію слова «націоналізм» у публічному дискурсі. Оскільки національно-патріотичне виховання є частиною офіційної державної політики, вважаємо за доцільне використовувати цей термін у рамках цього дослідження, орієнтуючись у його тлумаченні на чинну Стратегію національно-патріотичного виховання (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15>).

Як видно з діаграми, **відмінності між переконаннями виборців різних партій за соціокультурною шкалою є значно більшими, ніж за соціально-економічною.**

✓ Чітко виокремлюється кластер «просорійських» партій (ОПЗЖ і «Опозиційний блок»), до протилежного полюсу тяжіють партії ВО «Свобода», «Європейська Солідарність», «Голос».

✓ Решта електорально значимих політичних сил (включно з фаворитом виборчих перегонів, «Слугою Народу») знаходяться близько до центру – позиції їх усередненого прихильника мало

відрізняються від позицій середньостатистичного респондента.

✓ Таким чином, дані соціологічного дослідження підтверджують «двополюсну» модель партійної системи, структуровану насамперед за лінією соціокультурного поділу.

Аналіз передвиборних програм основних партій-учасниць парламентських виборів-2019 підтверджує наявність чіткого міжпартійного розмежування у питаннях, що належать до соціокультурного поділу, поряд з поєднанням у питаннях соціально-економічного характеру підходів, притаманних протилежним напрямом³⁰.

³⁰ Докладніше див: Парламентські вибори-2019: шанс на реальні зміни чи експеримент з невідомими наслідками? Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Україна після виборів: суспільні очікування, політичні пріоритети, перспективи розвитку, Центр Разумкова, 2019р., с.55-66.

2. ОСОБЛИВОСТІ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ, ЩО СФОРМУВАЛАСЯ ПІСЛЯ ВИБОРІВ 2019р.

Після парламентських виборів 2019р. в Україні сформувалась партійна система поляризованого плюралізму, основною віссю поляризації якої залишається геополітичний та соціокультурний поділ на «національно-патріотичні» та «проросійські» сили. При цьому, керівна партія «Слуга Народу» посідає центральну позицію, а «Європейська Солідарність» і «Опозиційна платформа – За життя» домінують на протилежних полюсах опозиції.

Рівень стабільності партійної системи та її інституціалізації є дуже низьким. Партії функціонують насамперед як електоральні машини. Типовим прикладом цих тенденцій є партія «Слуга Народу»: отримавши однопартійну більшість на парламентських виборах, вона залишилась суто формальним політичним утворенням, не здатним до реальної суб'єктності.

У парламентській фракції партії існують серйозні внутрішні протиріччя, що ускладнюють прийняття законодавчих рішень власними силами «монобільшості». Утримувати електоральну підтримку навіть серед прихильників В.Зеленського для правлячої партії стає дедалі проблематичнішим завданням, тоді як «ЄС» і ОПЗЖ консоліднують свій електорат.

На нинішньому етапі ключовими чинниками змін у партійній системі є: запровадження пропорційної виборчої системи на парламентських виборах та «партизація» місцевих виборів, існуючі суспільні поділи та зміни в характері суспільного запиту на політиків і політику, поширення новітніх комунікаційних технологій та їх дедалі активніше використання в політичних публічних комунікаціях, збереження впливу на політичні процеси фінансово-промислових кіл та їх часткова переорієнтація на локальні партійні проекти в умовах місцевих виборів.

Головними тенденціями змін електоральних настроїв населення у період після парламентських виборів стало поступове зниження підтримки партії «Слуга Народу» і зміцнення електоральних позицій «Європейської Солідарності» та ОПЗЖ.

ДИСПОЗИЦІЯ ОСНОВНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ТА ЇХ ПОДАЛЬША ВЗАЄМОДІЯ

Позачергові парламентські вибори 2019р. призвели до кардинальних змін у партійній системі України. Одна з двох керівних партій 2014–2019рр., Блок Петра Порошенка «Солідарність» (після ребрендингу – «Європейська Солідарність»), скоротила своє представництво в Парламенті зі 127 до 25 місць, а інша – «Народний фронт» – не брала участі у виборах. «Самопоміч», Радикальна партія О.Ляшка та «Опозиційний блок» не змогли подолати 5% виборчий бар'єр (хоча остання партія все ж зберегла обмежене представництво в Парламенті завдяки тому, що її висуванці перемогли в шести мажоритарних округах). Загалом, після виборів склад Парламенту «оновився» на 80%.

КІЛЬКІСТЬ ДЕПУТАТСЬКИХ МАНДАТІВ, ОТРИМАНИХ КАНДИДАТАМИ, ВИСУНУТИМИ ВІД ІМЕНІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ¹			
Позачергові вибори до Верховної Ради 2014р.		Позачергові вибори до Верховної Ради 2019р.	
Блок Петра Порошенка	127	Слуга Народу	254
Народний фронт	82	ОПЗЖ	43
Об'єднання «Самопоміч»	38	ВО «Батьківщина»	26
Опозиційний блок	29	Європейська Солідарність	25
Радикальна партія Олега Ляшка	22	Голос	20
ВО «Батьківщина»	19	Опозиційний блок	6
ВО «Свобода»	6	ВО «Свобода»	1
Воля	1	Об'єднання «Самопоміч»	1
Правий сектор	1	Єдиний Центр	1
Сильна Україна	1	Біла Церква разом	1
Аграрне об'єднання «Заступ»	1		

¹ За даними з веб-сайту ЦВК, <https://www.cvk.gov.ua>.

² «Слуга Народу» сама із себе створила коаліцію. – Українська правда, 29 серпня 2019р., <https://www.pravda.com.ua/news/2019/08/29/7224756>.

³ «Мир, антикорупція та економіка – три об'єднані речі»: інтерв'ю з головою «Слуги народу» Олександром Корнієнком. – Громадське, 26 листопада 2019р., <https://hromadske.ua/posts/mir-antikorupciya-ta-ekonomika-tri-obyednavchirechi-intervyu-z-golovoyu-slugi-narodu-oleksandromkorniyenkompfbclid=iwar0medizulnfz6dh0tavdogef-duuyjrs-r-c2t4vli8wjf-l79wa1-uitu>.

⁴ «Слуга Народу» – віртуальна політична сила з можливою тінізацією (КВУ). – Українська правда, 22 лютого 2020р., <https://www.pravda.com.ua/news/2020/02/22/7241368>.

⁵ Це стало можливим завдяки тому, що у квітні Верховна Рада внесла зміни до Закону «Про політичні партії в Україні», якими дозволила політичним партіям подати звіти після закінчення в Україні карантину. Наприкінці вересня у НАЗК роз'яснили, що останнім днем подачі звітів за перший, другий та третій квартали 2020р. є 10 грудня 2020р. Детальніше див.: КВУ: «Слуга Народу» – єдина партія, яка не показала фінансовий звіт. – Gal.info, 9 жовтня 2020р., https://galinfo.com.ua/news/kvu_sluga_narodu_iedyna_partiya_yaka_ne_pokazala_finansovyy_zvit_352934.html.

На фоні кризи електоральної підтримки старих парламентських політичних сил найбільшого успіху досягла **партія «Слуга Народу»**. Вона отримала понад 43% голосів за пропорційною складовою та виграла 130 зі 199 мажоритарних округів, що в сумі принесло їй 254 мандати і дозволило сформувати однопартійну більшість у Верховній Раді. Відтак, у новій партійній системі ця партія посіла ексклюзивну позицію керівної політичної сили. Парламентська фракція «Слуги Народу» отримала права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді (у публічному дискурсі – «монокоаліція»)².

Водночас, фракція більшості у Верховній Раді виявилася не стільки представництвом однієї партії, скільки групою політичних партнерів і «попутників», які отримали можливість зайти до парламенту під партійним брендом. Як уже зазначалося, навіть серед кандидатів у народні депутати, висунутих «Слугою Народу», члени партії становили меншість (близько 13% за партійним списком і 7,5% – за мажоритарною складовою). У листопаді 2019р. членами партії були близько 500 осіб, у т.ч., офіційне членство мали близько 50 депутатів Верховної Ради, які належать до фракції політичної партії «Слуга Народу» (тобто приблизно кожен п'ятий)³. За даними офіційної звітності партії, до кінця 2019р. у ній офіційно не працював жоден співробітник і не було жодного місцевого осередку зі статусом юридичної особи⁴. Жодної звітності за 2020р. партія до НАЗК поки що не подала⁵.

Розбудова регіональної структури партії «Слуга Народу» активізувалась до літа 2020р., з наближенням чергових місцевих виборів. Так, у червні відбулися конференції обласних партійних осередків у Сумській, Тернопільській, Миколаївській, Полтавській, Одеській, Донецькій, Дніпропетровській

і Запорізькій областях; було створено Криворізьку міську партійну організацію⁶. Зазначимо, що відповідно до чинного законодавства, висунення кандидатів у депутати обласних, районних, районних у місті рад, а також міських, сільських, селищних рад (територіальних громад з числом виборців 10 тис. і більше) реалізується через місцеві організації політичних партій⁷. Отже, на той час виникла необхідність у створенні місцевих осередків партії для повноцінної участі партії у виборах.

Протиріччя і публічні конфлікти всередині фракції почалися з осені 2019р. Надалі вони стали хронічним явищем, що перешкоджає прийняттю рішень у сесійній залі власними силами «Слуги Народу», конструктивній співпраці з Кабінетом Міністрів і навіть реалізації деяких ініціатив самого Президента В.Зеленського⁸. Особливо гостро ці тенденції проявились у жовтні-листопаді 2020р., коли Президент В.Зеленський спрямував до Парламенту законопроект «Про відновлення суспільної довіри до конституційного судочинства» (котрий передбачав припинення повноважень Конституційного Суду України у не передбачений Конституцією спосіб – простим голосуванням парламентської більшості) (реєстр. №4288). Незважаючи на те, що проект Закону був визначений як невідкладний і мав принципове значення для Президента, профільний парламентський Комітет не став його розглядати, підтримавши альтернативний законопроект, внесений спікером Парламенту Д.Разумковим. У контексті цих подій В.Зеленський заявив, що не виключає розпуску Парламенту, якщо депутати фракції «Слуга Народу» не будуть підтримувати його ініціативи⁹. Однак, на сьогодні підтримка Парламентом жорсткої президентської позиції у його конфлікті з КСУ видається малоімовірною.

Крім «Слуги Народу» ще чотири партії зуміли подолати виборчий бар'єр і сформувати власні фракції у Верховній Раді; сьогодні ці політичні сили представляють різні фланги парламентської опозиції.

«Опозиційна платформа – За життя» має другу за розміром фракцію у Верховній Раді (43 депутати). За підсумками виборів партії вдалося закріпити домінуючі позиції у «проросійському» електоральному сегменті, потіснивши конкуруючий політичний проект, «Опозиційний блок» (О.Вілкул, Є.Мураєв та ін.). Водночас партії проросійського сегмента є досить спорідненими між собою, а їх недавня історія багата на розколи та об'єднання. Варто відзначити, що 15 членів парламентської фракції «Опозиційного блоку» попереднього скликання (включно з Ю.Бойком та В.Рабіновичем) тепер належать до фракції ОПЗЖ.

ОПЗЖ послідовно виступає за зближення з Росією та мир з нею «за будь-яку ціну», ігнорує факти воєнної агресії Росії проти України. Часто озвучує меседжі, співзвучні з російською пропагандою (про Революцію Гідності як антидержавний переворот¹⁰, конфлікт на Донбасі як громадянську війну¹¹, утиски в Україні прав російськомовного населення тощо). Ключовим мотивом політичної риторики ОПЗЖ є виконання Мінських домовленостей на російських умовах та якнайшвидша реінтеграція Донбасу. Щодо активності В.Зеленського в діалозі з Росією, партія займає скептично-вичікувальну позицію, критикує його за нерішучість миротворчих ініціатив.

У публічній комунікації представники ОПЗЖ всіляко підкреслюють свої ексклюзивні можливості в налагодженні діалогу з російською владою. У вересні та жовтні 2019р. лідери ОПЗЖ (В.Медведчук та

⁶ Партія «Слуга Народу» продовжує формувати регіональну структуру. Нові призначення. – Веб-сайт партії «Слуга народу», 5 червня 2020р., <https://sluganarodu.com/partiya-sluga-narodu-prodovzhuye-formuvati-regionalnu-strukturu-novi-priznachennya>.

⁷ Виборчий кодекс, п.2 ст.2016.

⁸ Детальніше див.: Рік діяльності Президента Володимира Зеленського: здобутки і прорахунки. – Центр Разумкова, 2020р., 124 с., https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_Rik_diyalnosti_Prezydenta.pdf.

⁹ Володимир Зеленський пригрозив розпустити парламент. – *Deutsche Welle* Україна, 3 листопада 2020р., <https://www.dw.com/uk/volodymyrzelenskyi-pryhrozyv-rozpustyty-parlament/a-55480486>.

¹⁰ Народний депутат от «ОПЗЖ» назвав боевиків «захитниками», а Майдан – «государственным переворотом». – НБН, 16 грудня 2019р., <https://nbnews.com.ua/politika/2019/12/16/narodnyi-deputat-ot-opzsh-nazval-boevikov-zashchitnikami-a-maidan-gosudarstvennym-perevorotom-v-seti-nazrevaet-novyi-skandal>.

¹¹ Нестор Шуфрич: «У нас нікому не заборонено їздити в РФ і зустрічатися з будь-ким». – LB.ua, 4 жовтня 2019р., https://ukr.lb.ua/news/2019/10/04/438683_nestor_shufrich_u_nikomu.html.

Ю.Бойко) навіть проводили офіційні зустрічі з російським прем'єр-міністром і формальним лідером партії «Єдина Росія» В.Медведевим; озвученою темою переговорів були прямі поставки російського газу в Україну за зниженими цінами¹². ОПЗЖ піддає тотальній критиці соціально-економічну політику діючого Уряду (так само, як і попереднього), закликає до більш рішучої ревізії культурної політики. Керівництво ОПЗЖ від початку вважало цільовою аудиторією свого політичного проєкту населення Півдня та Сходу України¹³. У довгостроковій перспективі завданням цієї партії є відбити «свого» виборця у «Слуги Народу» і домогтися переформування Парламенту на вигідних для себе умовах (увійшовши до коаліції з ослабленою правлячою партією або отримавши більшу власну фракцію завдяки достроковим виборам). Мірою падіння підтримки влади, критика на її адресу з боку ОПЗЖ посилюється і набула більш різкого характеру.

«Європейська Солідарність», переформатована партія П.Порошенка, змогла втримати 25 місць у новому складі Парламенту. Її фракція представлена переважно соратниками П.Порошенка, а також вихідцями з волонтерського та військового середовищ, представниками кримських татар (М.Джемілев, А.Чийгоз) та відомими політиками з виразним національно-патріотичним іміджем (А.Парубій, В.В'ятрович). Основними темами для мобілізації своїх прихильників були: захист стратегічного курсу на вступ до ЄС і НАТО, недопущення капітуляції перед Росією та продовження жорсткої лінії у протистоянні з нею, захист досягнень культурної політики 2014-2019рр. (державна підтримка української мови та україномовного культурного продукту, політика декомунізації).

Наразі партія відіграє зразкову роль «патріотичної» опозиції до нової влади і

намагається у ній закріпитися. Крім гострої критики зовнішньої, безпекової та культурної політики спікери «Європейської Солідарності» використовують і соціально-економічні теми, хоча й приділяють їм менше уваги. На відміну від представників інших парламентських сил, члени цієї партії від початку позиціонували себе як принципову опозицію до нинішньої влади, регулярно вдаються до персональних атак на адресу В.Зеленського, різко засуджуючи його політичну поведінку¹⁴.

ВО «Батьківщина» дещо зміцнила позиції у Верховній Раді нового скликання, розширивши представництво з 21 до 26 депутатів. Утім, це значно менше, ніж можна було б очікувати: до кінця 2018р. «Батьківщина» та її лідер Ю.Тимошенко залишалися фаворитами електоральних уподобань громадян, однак у підсумку повністю програли «невизначеного» виборця В.Зеленському та, відповідно, партії «Слуга Народу». Попри розвинуту регіональну структуру, «Батьківщина» залишається виразно лідерською партією, а Ю.Тимошенко за 20 років активної участі в українській політиці встигла здобути не лише «електоральне ядро» відданих прихильників, але й доволі високий антирейтинг.

Нині ці обставини роблять «Батьківщину» досить гнучким гравцем, схильним до пошуку ситуативних союзників. Одразу після перемоги В.Зеленського Ю.Тимошенко публічно заявляла, що готова до коаліції із партією «Слуга Народу», а її оточення натякало на перспективи створення уряду на чолі з Ю.Тимошенко¹⁵. Навіть після створення однопартійної більшості та Уряду «Батьківщина» тривалий час утримувалась від критики нової влади, однак у листопаді 2019р. оголосила про перехід в опозицію у зв'язку з прийняттям у першому читанні законопроєкту про відкриття ринку землі¹⁶. У фокусі опозиційної риторики «Батьківщини» перебуває,

¹² Див.: Бойко і Медведчук у Москві зустрілися з Медведевим. – Українська правда, 22 березня 2019р., <https://www.pravda.com.ua/news/2019/03/22/7209955>; Медведчук знову літав до Москви на зустріч із Медведевим. – Укрінформ, 8 грудня 2020р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2805423-medvedchuk-znovu-litav-do-moskvi-na-zustric-iz-medvedevim.html>.

¹³ Медведчук: Цель будущего политического объединения оппозиции – защита интересов жителей Юго-Востока. – 112.ua, 8 листопада 2018р., <https://112.ua/politika/medvedchuk-cel-budushhego-politicheskogo-obedineniya-oppozicii-zashhita-interesov-zhiteley-yugo-vostoka-468956.html>.

¹⁴ Див.: У «ЄС» обурені, що Зеленський не коментує роль Росії у трагедії літака. – Українська правда, 15 січня 2020р., <https://www.pravda.com.ua/news/2020/01/13/7237216>; «Це не Привоз, не зійдемося посередині» – Гончаренко про Зеленського. – YouTube, 16 січня 2019р., https://www.youtube.com/watch?v=VzKDiz_RpYw.

¹⁵ Після свят. Як Порошенко, Тимошенко і Вакарчук боротимуться за владу у 2020 році. – Українська правда, 15 січня 2020р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2020/01/15/7237393>.

¹⁶ Фракція Тимошенко перейшла в опозицію. – Українська правда, 13 листопада 2020р., <https://www.pravda.com.ua/news/2019/11/13/7231865>.

перш за все, соціально-економічна політика Уряду: аграрна реформа, приватизація, зміни до трудового кодексу та системи оподаткування, а також високі зарплати державних чиновників¹⁷. Критика зовнішньої, безпекової та культурної політики є порівняно менш активною.

Партія «Голос» була сформована під останні парламентські вибори практично «з нуля», подібно до «Слуги Народу». Схожості обом політичним проектам додають також фігури харизматичних лідерів: локомотивом «Голосу» став відомий співак С.Вакарчук, якого раніше (подібно до В.Зеленського) публічно обговорювали як перспективного претендента на президентське крісло. Партії «Голос» вдалось отримати 17 місць за пропорційною системою та провести до Парламенту ще трьох кандидатів-мажоритарників. Тривалий час її нечисленна фракція знаходилася у «надпозиції», намагаючись поєднувати предметну критику влади із ситуативною підтримкою окремих її ініціатив, що відповідають політичній програмі «Голосу»¹⁸. Водночас, представники цієї партії досить гостро критикували підходи Президента до переговорів у Нормандському форматі, брали участь в акції «Ні капітуляції» в Києві. Критика дій нової влади стосується також домовленостей з Росією щодо транзиту газу, фінансової політики, перезавантаження ДБР тощо. На відміну від інших партій, що належать до парламентської меншості, «Голос» має помірковану позицію у питаннях відкриття ринку землі, відкидаючи лише окремі аспекти ініціатив влади; подібною є позиція щодо запропонованої урядом лібералізації трудового кодексу¹⁹.

Серйозним випробуванням для партії стало складання депутатських повноважень її лідером С.Вакарчуком у червні 2020р. Проте, партія «Голос» намагається зберегти суб'єктність і конкурувати з іншими політичними силами за свого потенційного виборця (насамперед ідеться про партію «Слуга Народу», що, подібно до «Голосу», є «молодіжною» партією, і поступово втрачає підтримку, а також про «Європейську Солідарність», що претендує на лідерські позиції серед патріотично налаштованих виборців, переважно в західному регіоні країни).

Серед партій, які не подолали виборчий бар'єр, але набрали значний відсоток (понад 1%) голосів, також переважають лідерські політичні проекти, які тяжіють до «національно-патріотичного» полюсу партійної системи. До таких можна віднести: партію «Сила і Честь» (І.Смешко), Радикальну партію О.Ляшка (О.Ляшко), «Українську стратегію Гройсмана» (В.Гройсман), «Громадянську позицію» (А.Гриценко).

Понад 1% голосів виборців отримали також дві партії, які можна віднести до «проросійського» табору. «Опозиційний блок» на момент виборів являв ситуативне об'єднання проросійських політиків, які з тих чи інших причин не захотіли об'єднуватись із ОПЗЖ. На лідерські позиції в ньому претендували О.Вілкул та Є.Мураєв (перший став кандидатом у Президенти від партії, а другий – очолив її партійний список). Партія Шарія є типово лідерським віртуальним політичним проектом, що виник безпосередньо перед парламентськими виборами. Він орієнтований на аудиторію популярного блогера, відомого проросійськими поглядами та критикою попередньої влади.

Поглиблюється криза «праворадикального» сегмента партійної системи. На останніх парламентських виборах ВО «Свобода» отримало підтримку 2,15% виборців. Це значно менше, ніж у 2014р. (4,71%), коли 1,8% голосів отримав також ідеологічно близький «Правий сектор». Ще одна праворадикальна політична сила – «Національний корпус» – не брала участі в останній виборчій кампанії, але залишається активним учасником «вуличної політики», завдяки чому також періодично потрапляє до хроніки політичних новин.

У цілому, внаслідок дострокових президентських і парламентських виборів в Україні утвердилася партійна система поляризованого плюралізму з домінуючою партією.

У міжвиборчий період, уже традиційно для українських політичних реалій, партії згорнули активну діяльність, а **епіцентр політичного життя перемістився до стін Верховної Ради**. Аналіз даних щодо голосування народних депутатів України засвідчує, що фракція

¹⁷ Веб-сайт ВО «Батьківщина», <https://ba.org.ua>.

¹⁸ Святослав Вакарчук: Якби я був президентом, точно не починав би з посилення своїх повноважень. – Українська правда, 17 жовтня 2019р., <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/10/17/7229242>.

¹⁹ Веб-сайт партії «Голос», <https://goloszmin.org>.

партії «Слуга Народу» забезпечувала більш ніж половину голосів під час кожного з голосувань, які зібрали 226 і більше голосів (діаграма «Кількість голосів «за», поданих депутатами...»)²⁰.

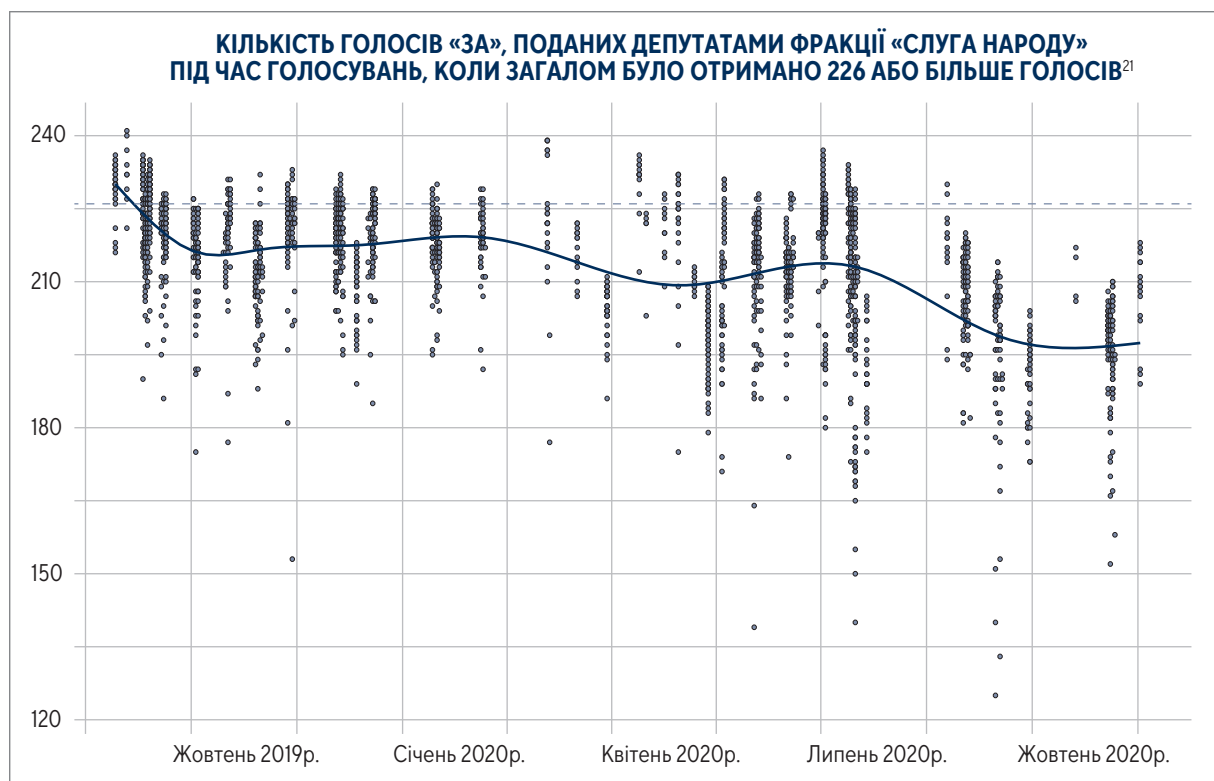
Водночас, для ухвалення рішення доволі рідко виявлялося достатньо зусиль самої лише «монобільшості». У середньому, з серпня 2019р. по листопад 2020р. фракція «Слуги Народу» забезпечувала близько 214 голосів «за», а решту надавали представники інших депутатських фракцій і груп. Причому, з часом «внесок» фракції керівної більшості зменшувався: з осені 2020р. «монокоаліція» не змогла забезпечити власними силами необхідні 226 голосів під час голосування практично за жодне (крім двох) з ухвалених рішень. Очевидно, однією з причин цього стало загострення епідеміологічної ситуації (восени суттєво знизилася загальна відвідуваність пленарних засідань).

Якщо порівняти інтенсивність підтримки, наданої іншими фракціями та депутатськими групами під час ухвалення рішень у сесійній залі, то найбільш надійним союзником

«Слуги Народу» виявиться депутатська група «Довіра» (з весни 2020р. в середньому понад 50% її членів приєднувалися до результативних голосувань).

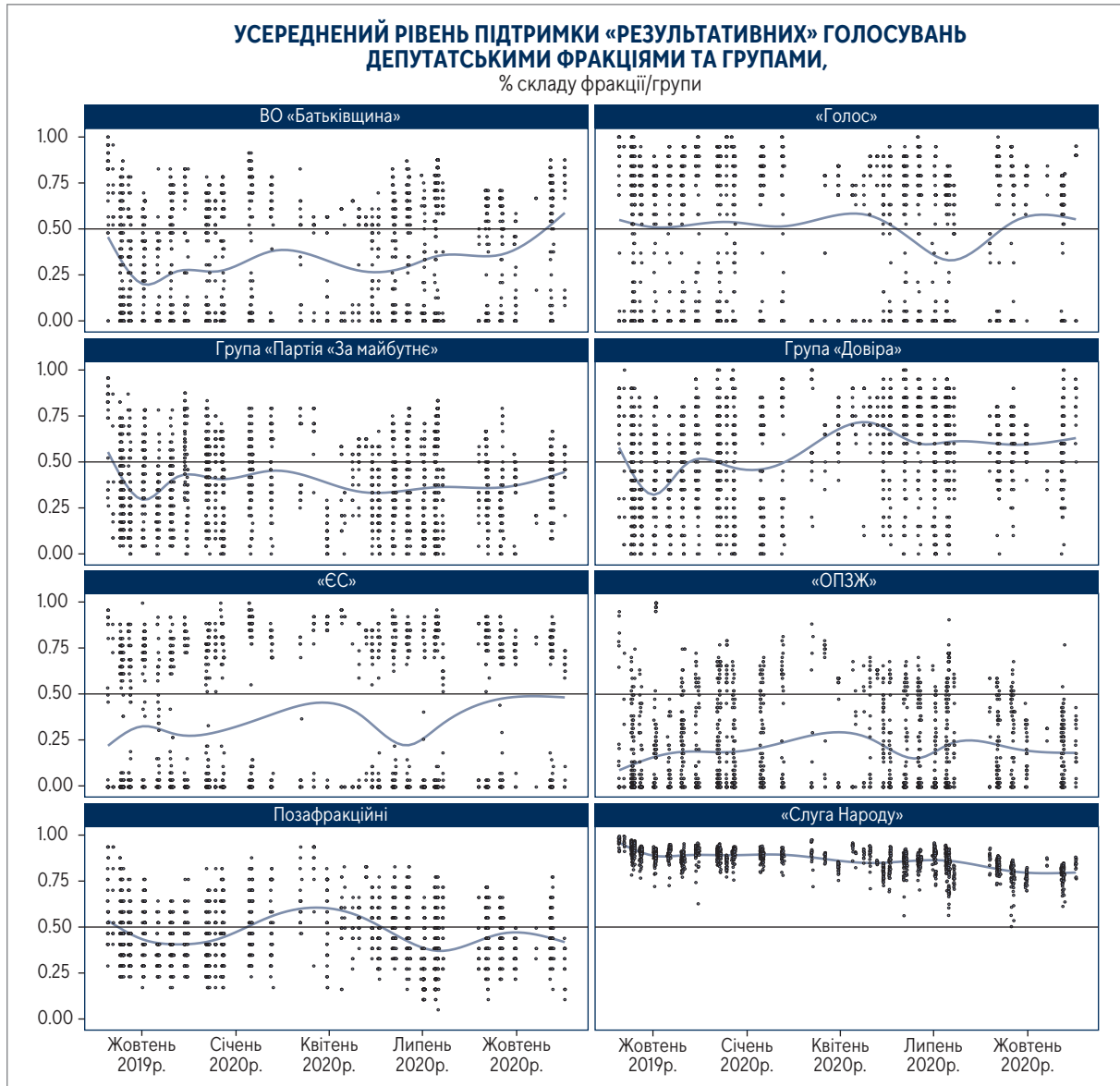
Доволі активно долучалися до ухвалення рішень депутати з фракції «Голосу»; дещо менше докладалися до ухвалення рішень депутати від групи «За майбутнє», фракцій «Європейської Солідарності» та «Батьківщини» (проте щодо останніх двох протягом цієї осені спостерігається зростання участі в результативних голосуваннях). Упродовж усього періоду роботи Верховної Ради IX скликання найменш залученою до процесу ухвалення рішень у пленарній залі є фракція ОПЗЖ (діаграма «Усереднений рівень підтримки...», с.23).

Таким чином, переважна більшість депутатських фракцій і груп є загалом активними, хоча й ситуативними учасниками роботи Парламенту. Водночас у поведінці різних фракцій/груп простежуються різні схеми: доволі однотайна підтримка чи не підтримка рішення, або ж роздільне голосування всередині фракції/групи.

²⁰ Дані відображають результати роботи Парламенту до 17 листопада 2020р. включно. Вони отримані з веб-порталу Верховної Ради України, <https://data.rada.gov.ua>.

²¹ Крива головної тенденції відображена за допомогою моделі GAM (*generalized additive model*).

Описати фракційну дисципліну дозволяє індекс Райса, який розраховується як відношення різниці між кількістю голосів «за» і «проти» до суми голосів «за» і «проти». Значення індексу варіюються від 1 (що означає максимальну однотайність) до 0²². Враховуючи особливості українського парламентаризму, ми прирівнюємо варіанти поведінки «утримався» і «не голосував» до позиції «проти».

Середні значення індексу достатньо чітко виявляють відмінності між фракціями політичних партій, що проявляють більш консолідовану позицію, і депутатськими групами, «не обтяженими» партійною дисципліною (таблиця «Середній індекс Райса для депутатських фракцій та груп»). При цьому, найбільш консолідованою, попри

згадані вище суперечності, виглядає фракція «Слуга народу».

СЕРЕДНІЙ ІНДЕКС РАЙСА ДЛЯ ДЕПУТАТСЬКИХ ФРАКЦІЙ ТА ГРУП

Фракція партії «Слуга Народу»	0,915
Фракція партії «Голос»	0,895
Фракція партії «Батьківщина»	0,756
Фракція партії «Європейська Солідарність»	0,742
Фракція партії «ОПЗЖ»	0,558
Група «Довіра»	0,433
Позафракційні	0,375
Група «За майбутнє»	0,370

²² Див. також: Остапчук Д., Давиденко Б. Digital історія українського парламенту: 20 років Верховної Ради в 5 графіках. – VoxUkraine, <https://voxukraine.org/longreads/digital-history-of-rada/article-ua.html>.

ЧИННИКИ ВПЛИВУ І ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН У ПАРТІЙНІЙ СИСТЕМІ: 2019-2020рр.

Як відомо, партійна система є динамічним утворенням, яке постійно перебуває під впливом чинників інституційного та соціального характеру, зазнаючи певних змін своїх якостей. Політичні процеси в Україні 2019-2020рр. є цьому підтвердженням.

Чинники інституційного характеру

Вагомим інституційним чинником, який вплинув на характер діяльності партій, а відтак і на функціонування партійної системи, стало запровадження **фінансування політичних партій** України з державного бюджету та підвищення контролю за їх фінансовою звітністю. Однак у жовтні 2019р. Верховною Радою було підтримано президентський законопроект (реєстр. №1029 від 29 серпня 2019р.), що суттєво змінив умови державного фінансування політичних партій (розділ IV Закону «Про політичні партії в Україні»).

Головною новелою стало позбавлення **державного фінансування політичних партій, які на парламентських виборах отримали понад 2% голосів виборців** у загальнодержавному виборчому окрузі, але не здолали прохідного 5% бар'єра, необхідного для отримання права на участь у розподілі депутатських мандатів. Таке рішення відповідає домінуючому в суспільстві негативному ставленню до державного фінансування партій, однак, воно, *по-перше*, звужує можливості політичної конкуренції, *по-друге*, певною мірою «консервує» склад партійної системи, в т.ч. унеможливаючи вихід на політичну арену «неолігархічних» політичних партій.

Другою зміною інституційного характеру, що мала вплив на партійну систему, стало **ухвалення Виборчого кодексу**, який набув чинності в січні 2020р. Головною його новелою стала т.зв. «партизація» виборів – тобто право висунення кандидатів до рад усіх рівнів у населених пунктах і громадах, де проживають понад 10 тис. виборців, отримали лише політичні партії, а інститут самовисування був ліквідований.

Перехід до пропорційної системи виборів з умовно «відкритими» регіональними списками вперше був випробуваний на місцевих виборах, що відбулися 25 жовтня 2020р. Як показують дані опитувань та аналіз

електоральної статистики, переважна більшість виборців скористалися можливістю підтримати не лише партійний список, але й конкретного кандидата в ньому, і в результаті – принаймні половина обраних депутатів обласних рад, а також міських рад обласних центрів та Києва набрали достатню кількість голосів для того, щоб мати можливість посісти вищу позицію в регіональному партійному списку (25% виборчої квоти або більше).

«Партизація» виборів теоретично повинна стимулювати політичні партії до посилення активності в регіонах, розбудови партійних структур на місцях – у містах, і особливо – у нових об'єднаних територіальних громадах, до пошуку нових методів і засобів спілкування з виборцями. У перспективі ці процеси повинні позитивно вплинути як на рівень інституціоналізації політичних партій, так і на формування їх стабільної соціальної бази – проте для цього партійні лідери і керівники партійних осередків передусім повинні відійти від сприйняття партій як проектів одного виборчого циклу та зосередитися на інституційній розбудові.

У будь-якому випадку одним з очікуваних наслідків дії Виборчого кодексу буде зміна системи відносин між центральними апаратами партій та їх регіональними і місцевими осередками, тим більше, що запровадження системи регіональних виборчих списків на виборах об'єктивно стимулює керівників регіональних партійних осередків до більшої автономії.

Вплив з боку фінансових і бізнесових кіл

Найбільш загальною причиною, що зумовлює значний інтерес бізнесових кіл до політичних партій, в Україні, як і в інших країнах з перехідною економікою, є нерозмежованість політики (влади) та бізнесу. Головним мотивом зацікавленості бізнесу в безпосередній участі у владі (або впливі на неї) залишається можливість її використання як бізнесресурсу. Водночас, висока вартість виборчих кампаній та потенціал впливу на масову свідомість популярних загальнонаціональних телеканалів робить підтримку з боку фінансово-промислових груп (ФПГ) важливим чинником успіху або невдачі політичної партії у її боротьбі за владу.

Доволі показовим індикатором політичних орієнтацій ФПГ є редакційна політика

медіа-холдингів, що їм належать. Так, активне висвітлення політичного життя головними медіа-холдингами (зокрема медіа-групи І.Коломойського, до якої належить телеканал «1+1») мала значний вплив на перебіг президентської виборчої кампанії 2019р. Виразна опозиційність риторики найбільш популярних телеканалів посилювала поляризацію за лінією «владаопозиція». Зі свого боку, основні претенденти на владу, беручи спільну участь у політичних ток-шоу (зокрема «Право на владу») і змагаючись на них у опозиційній риториці, додатково легітимізували та популяризували телебачення як головний канал поширення політичної інформації напередодні виборів.

Після обрання Президентом В.Зеленського градус опозиційної риторики більшості телеканалів різко впав (звісно, за винятком телеканалів, пов'язаних з його опонентом П.Порошенком). Однак із часом критики влади на телебаченні знову побільшало, особливо на телеканалах, асоційованих із В.Медведчуком та партією ОПЗЖ. На фоні протиріч Президента з І.Коломойським змінилась і манера подачі інформації про владу на телеканалі «1+1». Натомість телеканал «Україна 24» періодично стає майданчиком для ексклюзивних виступів як самого Президента В.Зеленського, так і представників його офісу.

Існують підстави вважати, що «електральна революція» 2019р. (принаймні за масштабами) стала несподіванкою, в т.ч. і для більшості ФПГ усередині країни, які зазвичай глибоко інтегровані в політичне життя, і на рівні політичних партій, і на рівні органів влади. Новообраний Президент В.Зеленський від початку своєї каденції намагався дистанціюватись від приписуваних йому зв'язків з І.Коломойським і вибудувати «рівновіддалену» позицію щодо основних фінансово-промислових груп. Таке дистанціювання аж ніяк не означає конфлікт з ними, навпаки, публічні зустрічі Президента з «олігархами» виглядали скоріше як спроба ослабити громадське несприйняття їх як суб'єктів впливу на суспільно-політичні та економічні процеси у країні²³. Водночас фракція «Слуги Народу» виявилася досить легкою «здобиччю» для представників ФПГ; наявність усередині

«монобільшості» груп, орієнтованих на ті чи інші ФПГ, визнавалася навіть самими членами фракції²⁴.

Відтак, навіть маючи обмежене представництво своїх інтересів у стінах Парламенту, основні ФПГ активно використовують інструменти «м'якої сили» для просування власних інтересів. При цьому, як і зазвичай, потужні ФПГ зацікавлені в ослабленні центральної влади, в її вразливості до шантажу. Під час місцевих виборів опозиційні, і зокрема регіональні/локальні партійні проекти користувалися широкою підтримкою фінансових і бізнесових кіл. Вірогідно, останні вбачають у впливових лідерах місцевого самоврядування більш безпечних партнерів та противагу центральній владі.

Своєю чергою, «партизація» системи місцевих виборів надала існуючим партіям ефективний інструмент для залучення фінансування своєї кампанії з боку фінансових і бізнесових кіл, адже останні зацікавлені у використанні брендів популярних партій в якості «франшизи» для більш успішного делегування своїх представників до місцевих органів влади.

Запровадження пропорційної системи на виборах до Парламенту та до основних місцевих рад посилює позиції партій у відносинах з фінансово-промисловими колами. За цих умов представники ФПГ мають два варіанти поведінки: співпраця з існуючими політичними партіями або ж інвестування у створення і популяризацію нових партійних проектів. Поки що обидва підходи є достатньо популярними, однак наступними роками інтерес з боку ФПГ до просування нових партій очікувано зростатиме, активізується пошук партійних «стартапів» для вигідної інвестиції.

У цілому, ФПГ залишаються важливим чинником впливу на політичну систему України загалом і партійну систему зокрема. Безперечно, цей вплив пов'язаний із високими корупційними ризиками. Водночас, на цьому етапі більшість ФПГ займають відносно «конструктивну» позицію, намагаючись лобювати свої інтереси, не провокуючи відкритих політичних конфліктів.

²³ Зустріч Зеленського з олігархами і великим бізнесом: Ставніцер розповів про деталі розмови. – Українська правда, 17 березня 2020р., <https://www.epravda.com.ua/news/2020/03/17/658175>.

²⁴ Давид Арахамія: Група Коломойського в парламенті галаслива, але голосів у неї немає. – Главком, 21 січня 2020р., <https://glavcom.ua/interviews/david-arahamiya-grupa-kolomoyskogo-v-parlamenti-galasлива-ale-golosiv-u-neji-nemaje-654135.html>.

Віртуалізація політичного життя

Однією з характерних особливостей виборчих кампаній після 2014р. стала їх «віртуалізація»²⁵. Під час кампанії 2019р. партія-переможець («Слуга Народу») комунікувала зі своїм виборцем переважно засобами віртуального зв'язку (мас-медіа, соціальні мережі тощо), здебільшого відмовляючись від прямого контакту. Електоральний успіх «віртуальної» партії «Слуга Народу» засвідчив, що їй не обов'язково мати осередки, займатися партійною роботою, мати чітко визначену ідеологію і відповідні партійну та виборчі програми тощо.

У 2019р. активне використання новітніх методів онлайн-агітації було тією чи іншою мірою притаманне як політичним партіям, так і більшості кандидатів у мажоритарних округах²⁶.

Водночас слід зазначити, що зміни в політичних комунікаціях є загальноєвропейськими, а також загальносвітовим трендом²⁷. Цифрова революція і особливо Інтернет, соціальні медіа та застосунки для смартфонів стали важливими технологічними інноваціями, що відкрили громадянам доступ до нових форм комунікації і зробили

колективні форми віртуальної комунікації більш інтерактивними.

Ефективне використання цих технологій, особливо під час роботи з молодшим сегментом суспільства, є важливою передумовою електорального успіху (що, знову ж таки, демонструє досвід виборів 2019р.). Водночас високий маніпулятивний потенціал новітніх комунікаційних технологій (у т.ч. й широкі можливості для інформаційно-психологічних операцій з боку закордонних суб'єктів), а також їх вразливість до кіберзагроз породжують додаткові виклики для підтримання здорового й конструктивного суспільно-політичного дискурсу.

Загальна тенденція до «віртуалізації» політичного життя призводить до послаблення зв'язків між партіями і виборцями в міжвиборчий період, а відтак — до відчуження електорату, послаблення підзвітності партії за виконання передвиборчих обіцянок, за діяльність висунутих ними міністрів та інших посадовців.

Зовнішній вплив

Вплив зовнішніх чинників у 2019–2020рр. мав свої особливості. Якщо умовний «Захід», демонструючи підтримку України, водночас зосередився на критиці влади за її корупційність, незадовільний темп реформ тощо, то Росія у той же час нарощувала інтенсивність застосування різних інструментів «м'якої сили», а також відверто підтримувала діяльність окремих партій (зокрема «Опозиційного блоку», а під час парламентської виборчої кампанії і в пізніший період — «Опозиційної платформи — За життя»), і окремих політиків (В.Медведчука, В.Рабіновича та ін.).

Деякі зміни у функціонуванні партійної системи, зокрема прийняття Виборчого кодексу, були обумовлені в т.ч. й впливом Заходу — порядок денний Угоди про

²⁵ Підсумковий звіт за результатами громадського спостереження ОПОРИ під час позачергових виборів Президента України 2014 року. — ОПОРА, 14 липня 2014р., <https://www.oporaua.org/report/vybory/vybory-prezidenta/vybory-prezidenta-2014/5802-pidsumkovyj-zvit-za-rezultatamy-gromadskogo-sposterezhenija-opory-pid-chas-pozachergovyh-vyboriv-prezidenta-ukrajiny-2014-rok>.

²⁶ Звіт за результатами спостереження ОПОРИ на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року: Тенденції липня та попередні висновки кампанії. — ОПОРА, 19 липня 2019р., <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/19028-zvit-za-rezultatami-sposterezhenia-opori-na-pozachergovykh-viborakh-narodnikh-deputativ-ukrayini-21-lipnia-2019-roku-tendentsiyi-lipnia-tapoperedni-visnovki-kampaniyi>.

²⁷ Müller-Rommel F. Introduction: political parties in changing democracies. — Party politics and democracy in Europe: Essays in honour (Peter Mair, in eds. Müller-Rommel F. and Bétoa F.C.), Abingdon; New York: Routledge, 2016, West European politics, pp.1-15.

асоціацію з ЄС містить зобов'язання стосовно гармонізації виборчої системи²⁸. Так само активно підтримувалися представниками ЄС зміни до законодавства про партії в частині запровадження державного фінансування політичних партій та звітування за витрачені кошти²⁹.

Російський вплив проявляється у підтримці (насамперед, політичній та медійній) політичних партій, що ретранслюють усередині країни вигідні для російського керівництва наративи, а також саботують заходи, спрямовані на протидію російському впливу. Водночас, публічна підтримка чи схвалення з боку закордонних авторитетів є додатковим джерелом політичного капіталу як для «прозахідних» партій, так і для сил, орієнтованих на Росію.

За нових умов вплив Заходу (представників ЄС та США) залишався суттєвим, однак до певної міри він втратив свою безальтернативність. Діюча влада опинилася «затиснутою» між провідниками західного впливу та лобі вітчизняних ФПГ, а також політичних кланів, зацікавлених у мінімізації втручання у внутрішню політику України представників Заходу. Діючий Президент та основна частина представників правлячої партії намагаються балансувати між цими двома силами, тоді як інші парламентські партії займають більш однозначну позицію.

Найбільш лояльною до зовнішнього впливу із Заходу є партія «Голос». «Європейська Солідарність» також чітко позиціонує себе як прозахідна і готова до якнайширшої співпраці з ЄС і США. «Батьківщина» скоріше відстоює інтереси національних еліт, які бажають зменшити рівень ангажованості представників Заходу в українську політику та економіку. ОПЗЖ виступає різко проти будь-якого зближення із західними партнерами та активно використовує у своїй риториці дискурс «зовнішнього управління Україною».

Натомість ОПЗЖ (так само як і деякі позапарламентські партійні проекти, наприклад, «Партія Шарія») послідовно бере на себе роль публічного адвоката Російської Федерації,

надаючи завуальовану, а іноді й пряму підтримку російським ініціативам у відносинах з Україною, її інформаційним впливам тощо. Варто відзначити, що подібних проросійських позицій дотримуються також окремі члени фракції партії «Слуга Народу»; відмінні геополітичні орієнтації всередині партії є ще одним свідченням внутрішніх протиріч.

Посилення тенденції до регіоналізації та локалізації політичного впливу

Ця тенденція пов'язана з процесами децентралізації, змінами до виборчого законодавства, розчаруванням виборців в існуючих загальнонаціональних партіях, а також з наростанням протиріч між центральною владою та регіональними елітами.

«Партизація» виборів проявила характерну особливість місцевих виборів 2020р.: різке зростання кількості партійних проектів, які лише за формальними ознаками є загальнонаціональними, і які швидше можна охарактеризувати як регіональні або ж локальні, оскільки більшість з них діє в межах однієї або кількох областей, а часто — навіть одного міста (навіть не обов'язково обласного центру³⁰).

У низці випадків свої фракції в місцевих радах змогли утворити також партії, які в минулому входили до числа парламентських, але в теперішній час діють переважно в ролі регіональних («Свобода», «Самопоміч»).

Заявила про себе і свої амбіції й нова політична сила — партія «За майбутнє», орієнтована на захист інтересів певної групи, до якої належить зокрема «олігарх» І.Коломойський, і яка змогла інкорпорувати до числа своїх висуванців багатьох представників місцевих еліт, за рахунок чого вона отримала представництво в багатьох органах місцевого самоврядування. Крім того, ще до реєстрації цієї партії у Верховній Раді була сформована однойменна депутатська група. Претензії цієї політичної сили на статус загальнонаціональної парламентської партії ще мають бути підтверджені наступними парламентськими виборами.

²⁸ Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. — Кабінет Міністрів України, https://www.kmu.gov.ua/storage/app/imported_content/news/doc_248012532/UA_15-1%20final.pdf.

²⁹ Детальніше див: Чи виконує Київ вимоги ЄС? Частина 8: закон про вибори, фінансування партій. — Європейська правда, 19 лютого 2015р., <https://www.euointegration.com.ua/articles/2015/02/19/7031043>; Аналітика дня: Чому потрібне державне фінансування партій? — Лабораторія законодавчих ініціатив, 4 жовтня 2019р., <https://parlament.org.ua/2019/10/04/analitika-dnya-chomu-potribne-derzhavne-finansuvannya-partij>.

³⁰ Як, наприклад, партія «Березанська громада» у невеликому місті Березань Київської області.

За схожою схемою діяла партія «Довіра», орієнтована на захист інтересів групи, що належить до аграрного лобі, яка змогла залучити до своїх лав кількох авторитетних міських голів у Полтавській області. Напередодні місцевих виборів була організована й політична сила, що об'єднала на цьому етапі кількох міських голів — партія «Пропозиція». У національному масштабі вона не була надто успішною, проте перемога одного з натхненників цієї партії Б.Філатова на виборах міського голови Дніпра є дуже важливим активом і може впливати на подальший перебіг подій.

Феномен регіональних політичних сил, який призвів до певної «регіоналізації» партійної системи, має в основі такі чинники:

- ✓ падіння довіри суспільства до державної влади на тлі збереження і навіть зміцнення довіри до органів місцевого самоврядування;
- ✓ отримання органами місцевого самоврядування нових спроможностей і нових інструментів унаслідок успішності реформи децентралізації (і особливо — фінансової децентралізації);
- ✓ зміцнення внаслідок цього тенденції до підвищення рівня самостійності місцевих еліт, зміцнення їх позицій у відносинах з центральною владою;
- ✓ «партизація» виборів, що актуалізувало потребу місцевих еліт у політичних силах для реалізації свого впливу;
- ✓ неспроможність парламентських партій опанувати порядок денний місцевих виборів, зрозуміти запити громадян і висунути адекватні та реалістичні програми регіонального і місцевого розвитку.

Існування, а тим більше — електоральний успіх регіональних і локальних партій, коли, що Закон «Про політичні партії» визнає лише загальнонаціональні політичні партії, можуть бути пояснені як лакунами в чинному законодавстві, формальним контролем за його дотриманням, так і запитом суспільства на те, щоб інтереси громадян на місцях захищали ті, кого вони добре знають і кому вони

довіряють. Це припущення підтверджується результатами зазначеного вище соціологічного опитування, а також експертного опитування, здійсненого в рамках цього дослідження³¹.

«Регіоналізація» політичного процесу може також розглядатись як відповідь суспільства на такі тенденції, як зниження компетентності представників державного керівництва і політикуму, втрата довіри до останніх, зниження зацікавленості громадян у загальнонаціональному дискурсі. Саме ці тенденції актуалізували вибух суспільного попиту на «нові обличчя» під час виборів 2019р.

У будь-якому разі факт «регіоналізації» політичного процесу, а разом з цим і посилення політичного впливу місцевих еліт відбувся. Ця ситуація стає новим чинником впливу на подальший розвиток партійної системи, в т.ч. на характер взаємодії між її суб'єктами. Потрібно відзначити, що така «регіоналізація» у її нинішньому вигляді негативно впливає на рівень інституціоналізації партійної системи, її стійкість і перспективи розвитку. Разом з тим, така можлива реакція, як спроба заборони регіональних політичних сил у той чи інший спосіб, може викликати тільки спротив і наростання рівня конфліктності у відносинах між центром і регіонами.

ПАРАМЕТРИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

Важливою характеристикою партійної системи є рівень її інституціоналізації. Здійснюючи порівняльне дослідження демократій у країнах, що розвиваються, Л.Даймонд і Х.Лінц дійшли висновку, що інституційна сила або слабкість партій є детермінантою успіху або поразки демократії: кожен такий випадок пов'язаний із проблемою інституціоналізації³². Проаналізувавши академічні дослідження партійних систем³³, ми виокремили кількісні параметри для оцінки сучасного рівня інституціоналізації партійної системи України, а також його попередньої динаміки (врізка «Параметри оцінки...», с.29).

³¹ Докладно див.: Результати експертного опитування в матеріалі «Політичні партії і партійна система України на сучасному етапі: стан, проблеми, перспективи розвитку», вміщеному в цьому журналі.

³² Diamond L., Linz Juan J. Introduction: Politics, Society, and Democracy in Latin America. — Democracy in Developing Countries: Latin America (ed. by Larry Diamond, Juan J. Linz and Seymour Martin Lipset), Boulder: Lynne Rienner, 1989, P.1-42.

³³ Див. зокрема: Мелешевич А. Проблеми інституціоналізації та перспективи розвитку партійної системи України. — Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 24-25 листопада 2011р., 2012р., 588 с.; Рибій О.В. Критерії та інші орієнтири для аналізу рівня інституціоналізації партійної системи та політичних партій в Україні. — Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2012р., Вип.3, с.98-108, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2012_3_5.

ПАРАМЕТРИ ОЦІНКИ РІВНЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Частка голосів, які отримали «старі» партії (тобто партії, які раніше вже брали участь у парламентських виборах). Цей параметр є максимально чутливим до появи нових гравців на електоральному полі, а отже особливо зручний в українських політичних реаліях. Використання цього параметру запропоноване А.Мелешевичем³⁴, розрахунки наведено за публікацією М.Лешанича³⁵.

Індекс електоральної волатильності, запропонований М.Педерсеном, який вимірює загальну мінливість електоральних преференцій від виборів до виборів та вираховується як половина суми модульної різниці у відсотках голосів, отриманих всіма партіями, що брали участь у виборах. Значення індексу знаходиться в межах від 1 до 100. За умов максимально усталених електоральних уподобань індекс мінімальний. Через специфіку та мінливість української виборчої системи обчислення індексу викликає певні труднощі: в наукових публікаціях його конкретні значення можуть відрізнятися. Значення індексу для останнього електорального циклу розраховане авторами власноруч, попередня динаміка цього показника відтворена за публікацією К.Федоренка, О.Рибій та А.Умланд³⁶.

Індекс націоналізації, розроблений П.Джонсом і С.Мейнуорінгом на основі індексу Джині (I-G). Індекс націоналізації партійної системи визначається як зважена сума індексів націоналізації кожної з партій, що взяла участь у виборах. Значення індексу, близькі до 0, означають високу регіональну фрагментованість партійної системи, а близькі до 1 – рівномірний розподіл голосів за партії, що беруть участь у виборах. Залежно від вибору територіальних одиниць для аналізу (області, округи,

дільниці), значення індексу можуть давати незначні відхилення. У цьому випадку значення індексу для 1998-2019рр. розраховані на основі електоральних даних за областями та м.Київ (без урахування Криму та Севастополя).

Частка голосів, здобутих партіями (блоками), що подолали виборчий бар'єр, також слугує важливим індикатором інституціоналізації партійної системи. Високі показники (до 90% і вище) свідчать про сформованість та «злагоджену роботу» партійної системи: переважна більшість виборців обирають серед кількох впливових партій, які потрапляють до парламенту і мають можливість відстоювати інтереси своїх прихильників. Натомість розпорошення значної частини голосів серед численних «малих» партій є ознакою атомізації партійної системи, а також веде до зниження політичної стабільності: партії, що не отримали представництва в парламенті, зацікавлені у його реформатуванні, і їм доступні лише позапарламентські методи політичної боротьби. Слід врахувати, що виборчий бар'єр в Україні неодноразово змінювався, однак, як видно з таблиці «Основні параметри...», зміни не мали вирішального впливу на цей показник.

Частка позапартійних серед обраних депутатів відображає рівень інституціоналізації партій як структурних одиниць політичної системи. Вона може бути опосередкованим індикатором виконання партіями суспільних функцій, що виходять за межі виборчого процесу, зокрема політичного рекрутування та формування політичної еліти. Низький показник цього параметра є виразним свідченням обмеження функціоналу партій до ролі «електоральних машин».

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

	1998р.	2002р.	2006р.	2007р.	2012р.	2014р.	2019р.
Частка голосів, які отримали «старі» партії (%)	41,5	39,1	51,7	80,5	81,7	30,8	31,5
Індекс електоральної волатильності (М.Педерсен)	-	40,46	64,83	17,50	35,63	82,35	74,93
Індекс націоналізації партійної системи (П.Джонс і С.Мейнуорінг)	0,64	0,62	0,64	0,68	0,73	0,76	0,76
Частка голосів, які здобули партії (блоки), що подолали виборчий бар'єр (%)	65,8	75,7	77,4	86,6	94,1	77,5	78,3
Виборчий бар'єр (%)	4	4	3	3	5	5	5
Частка позапартійних серед обраних депутатів (%)	31,5	36,4	20,9	15,3	28,1	64,1	71,5

³⁴ Diamond L., Linz Juan J. Introduction: Politics, Society, and Democracy in Latin America.

³⁵ Лешанич М. Особливості процесу інституціоналізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту. Дисертація на здобуття наукового ступеня к.політ.н., Ужгород, 2020р., 258 с., https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/10/dis_leshanych.pdf.

³⁶ Федоренко К., Рибій О., Умланд А. Українська партійна система до та після Євромайдану 2013-2014рр. – Наукові Записки ІПіЕНД, Вип.2 (98), с.5-43, https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/fedorenko_ukrainska.pdf.

У цілому, **останні значення наведених кількісних індикаторів підтверджують тезу про дестабілізацію партійної системи України та послаблення ролі партій як політичних інститутів.**

Невелика частка голосів, отриманих «старими» партіями, та високий індекс електоральної волатильності свідчать про те, що партійна система знову пережила катаклізм, співставний за масштабами з процесами 2014р. Частка голосів, отриманих партіями, які не змогли подолати виборчий бар'єр, є доволі значною, що є закономірним за неусталеності партійної системи.

Тривожною ознакою є рекордна частка безпартійних серед кандидатів, обраних народними депутатами (71,5%). Протягом 1998-2012рр. вона була принаймні вдвічі меншою. Оскільки безпартійні становлять більшість новосформованого депутатського корпусу вже другий електоральний цикл поспіль, є серйозні підстави говорити про вихолощення політичних партій до «електоральних машин», єдина функція яких — завести черговий десант до представницьких органів влади.

Водночас індекс націоналізації партійної системи залишається відносно високим, порівняно з попередніми електоральними циклами (насамперед, завдяки досить рівномірній підтримці партії «Слуга Народу» в переважній більшості областей).

ДИНАМІКА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ НАСТРОЇВ НАСЕЛЕННЯ

Ключовою тенденцією змін електоральних настроїв населення у період після парламентських виборів є поступове зниження підтримки партії «Слуга Народу». Сягнувши безпрецедентних для українських реалій значень у вересні 2019р. (тоді більше половини респондентів готові були проголосувати за цю партію на парламентських виборах), рівень гіпотетичної підтримки «Слуги Народу» в листопаді 2020р. опустився до 19%.

Натомість ОПЗЖ та «Європейська Солідарність» у поствиборчий період зміцнили свої електоральні позиції, закріпивши за собою роль двох ключових опозиційних сил на протилежних полюсах політико-ідеологічного спектра. «Батьківщина» не

змогла суттєво покращити власні позиції, але принаймні зберегла перспективу повторного потрапляння до парламенту у випадку нових виборів. Партія «Голос» втратила більшу частину своїх прихильників і сьогодні має низькі шанси на подолання виборчого бар'єра.

Таким чином, дострокове проведення парламентських виборів з високою імовірністю призведе до ситуації, коли для ефективної роботи Верховної Ради необхідне буде формування коаліції двох або трьох парламентських партій (їх депутатських фракцій). Це демотивує очільників нинішньої владної системи доводити ситуацію до «перезавантаження» Верховної Ради, і навпаки, робить «Європейську Солідарність» і ОПЗЖ основними потенційними вигодонабувачами сценарію дострокових виборів.

Соціологічні дослідження поки що не фіксують підтримку інших позапарламентських політичних сил, достатню для подолання 5% бар'єра; відносно ближче до цього наразі перебувають партії «Сила і Честь» та «Свобода». Утім, українська партійна система останнім часом демонструє високу відкритість для нових партійних брендів.

Теоретично, ніша існує як для успішного центристського партійного проекту, спрямованого на перехоплення розчарованих виборців «Слуги Народу», так і для умовного право-центристського, націонал-демократичного проекту, що міг би претендувати на підтримку виборців широкого «проєвропейського» сегмента, нині все ще демотивованого та розділеного.

ЯКБИ ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ ВІДБУЛИСЯ НАСТУПНОЇ НЕДІЛІ, ЗА ЯКУ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ ВИ Б ПРОГОЛОСУВАЛИ?												
	Липень 2019р.	Вересень 2019р.	Жовтень 2019р.	Листопад 2019р.	Грудень 2019р.	Січень 2020р.	Лютий 2020р.	Травень 2020р.	Червень 2020р.	Липень 2020р.	Серпень 2020р.	Листопад 2020р.
Слуга Народу	35,4	51,3	37,6	38,1	36,1	34,7	24,5	27,5	20,5	24,4	21,8	18,8
Європейська Солідарність	5,8	5,9	6,9	7,3	7,3	9,3	8,3	9,6	10,0	10,8	10,8	13,0
ОПЗЖ	10,7	6,4	9,3	9,2	10,1	10,8	10,6	11,9	14,0	14,2	15,7	12,1
Батьківщина	6,7	4,6	5,7	5,6	6,1	6,2	7,2	6,2	5,7	6,3	8,5	5,8
Сила і Честь	3,6	2,0	2,9	4,0	2,6	4,0	3,2	3,6	2,7	2,7	3,8	3,3
Свобода	1,4	0,7	1,8	1,8	1,4	1,2	2,0	1,7	1,1	1,6	1,9	2,5
Партія Шарія	0,8	0,4	0,5	0,6	0,8	0,4	0,8	-	1,5	1,9	2,1	1,8
Голос	5,4	2,9	4,0	3,6	2,9	1,9	2,3	3,7	1,5	1,4	1,4	1,7
За Майбутнє	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,7
Українська стратегія Гройсмана	1,7	0,6	0,9	1,6	1,4	1,6	1,1	1,9	1,3	1,3	1,0	1,4
РПЛ	3,1	1,1	1,0	1,3	1,1	2,2	2,7	1,6	1,1	1,7	2,5	1,3
Опозиційний блок	2,1	1,9	2,7	1,5	1,3	0,7	1,6	-	1,7	1,1	1,1	0,7
Інша партія	4,1	1,3	1,4	1,3	2,0	0,9	2,3	8,3	3,9	4,4	4,1	5,7
Важко відповідати/не відповіли	11,0	10,4	13,9	13,2	11,5	15,1	18,4	12,5	18,6	15,7	13,1	11,9
Не брав би участі у виборах	8,2	8,8	8,5	8,8	12,7	8,4	12,2	9,3	12,5	10,3	11,2	18,3

3.

ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР МІЖПАРТІЙНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ: ЗА ПІДСУМКАМИ ЧЕРГОВИХ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ

Місцеві вибори-2020 мали особливе політичне значення з огляду на процеси децентралізації. «Партизація» виборчого процесу, закладена нормами чинного Виборчого кодексу, обумовлювала більш важливу роль партій у місцевих виборах. Поки що «партизація» виборів до місцевих органів влади має формальний характер, хоча понад 90% кандидатів висуваються партійними організаціями, три чверті з них – безпартійні.

Проте, останні місцеві вибори відзначалися високою міжпартійною конкуренцією. Результати місцевих виборів демонструють дуже строкату картину електоральних симпатій у різних областях і містах. У низці обласних та міських рад парламентські партії сумарно здобули менше ніж 50% голосів, насамперед через успіхи локальних партійних проєктів, афілійованих із впливовими лідерами місцевого самоврядування та регіональними елітами.

Виборці доволі активно користувалися можливістю проголосувати за конкретного кандидата з «регіонального» списку партії, і серед обраних депутатів місцевих рад (зокрема, обласних та міськрад обласних центрів) близько половини зуміли набрати достатню кількість персональних голосів для заповнення 25% виборчої квоти (як того вимагає Виборчий кодекс для просування вгору в «регіональному» партійному списку).

ФОРМАЛЬНА «ПАРТИЗАЦІЯ» МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Важливим об'єктом аналізу в рамках дослідження партійної системи України місцеві вибори роблять два чинники: реформа децентралізації влади та примусова «партизація» виборів до місцевих рад, обумовлена змінами до виборчого законодавства.

Розпочата у 2015р. реформа децентралізації передбачає перерозподіл ресурсів і повноважень на користь місцевих органів влади, а також створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), що, на відміну від попередніх найменших одиниць адміністративного поділу, проєктуються як економічно спроможні утворення, здатні забезпечувати надання значно більшої кількості публічних послуг, ніж раніше.

Фінансовий компонент реформи полягає в тому, що значно більша частина податкових зборів осідає в місцевих бюджетах, знижуючи їх залежність від розподілених центральною владою трансфертів. Перерозподіл повноважень полягає насамперед у наділенні місцевих рад власними виконавчими органами, що переберуть на себе велику частину функцій, досі виконуваних державними адміністраціями (поки що на практиці цей процес більшою мірою торкнувся районних державних адміністрацій, які вже зараз здійснюють управління лише громадами, що не об'єдналися в ОТГ)¹.

Реформа децентралізації ще далека від завершення; більше того, її кінцеве конституційне оформлення залишається невизначеним, оскільки запропонований Президентом проект змін до Конституції України щодо децентралізації влади (реєстр. №2598 від 13 грудня 2019р.) був відкликаний ним після критики з боку українського та міжнародного експертного середовища. Проте, сама тенденція і пов'язані з нею очікування щодо посилення ролі органів місцевого самоврядування загострюють політичну конкуренцію за доступ до них. І хоча чергові вибори 25 жовтня 2020р. не стали завершальним акордом реформи децентралізації, сформований склад рад зберігатиме свою легітимність наступні п'ять років, пожинаючи плоди подальшого процесу перерозподілу ресурсів і повноважень.

Примусова «партизація» виборів до місцевих рад є наслідком запровадження у 2019р. Виборчого кодексу, а також подальших змін до нього. Вона полягає в запровадженні пропорційної системи з відкритими списками для виборів депутатів місцевих рад у громадах із чисельністю виборців понад 10 тис. осіб – без урахування типу населеного пункту (село, селище, місто). Це автоматично звужує коло суб'єктів висування до політичних партій (точніше, їх місцевих організацій) і позбавляє інших потенційних учасників можливості балотуватися до місцевих рад шляхом самовисування.

Нижня межа для застосування пропорційної системи на місцевих виборах була знижена в 9 разів (з 90 тис. до 10 тис. виборців у громаді) за 100 днів до дня виборів, що поставило потенційних учасників кампанії перед необхідністю швидко визначитися із способом балотування (тобто із власним місцем у списках існуючих партій).

Крім того, у квітні 2020р. голова партії «Слуга Народу» О.Корнієнко непрямо підтвердив і підтримав підготовку групою народних депутатів нових змін до Виборчого кодексу, що передбачали запровадження національного виборчого бар'єра у 5% на місцевих виборах та зобов'язання для всіх партій, які хочуть брати участь у місцевих виборах, балотуватися одночасно на всій території України – не менше 2/3 виборчих округів². Після оприлюднення цієї інформації у ЗМІ, низка позапарламентських партій засудили обговорювані нововведення, звинувативши партію влади в навмисному створенні дискримінаційних обмежень³. Пізніше Президент жорстко розкритикував ці плани, приписавши їх представникам «старих» (опозиційних) партій. В.Зеленський запевнив, що він сам і партія «Слуга Народу» виступає проти подібних намірів. Загальнонаціональний бар'єр так і не був встановлений.

Наведені факти свідчать про активні спроби маніпулювати виборчим законодавством для створення певних конкурентних переваг напередодні місцевих виборів. Якщо розширення дії пропорційної системи до громад із 10 тис. виборців створило сприятливі умови для «партизації» місцевого самоврядування, то нереалізована ініціатива із запровадження загальнонаціонального виборчого бар'єра вочевидь була спрямована проти малих партій, і потенційно вела до монополізації (картелізації) місцевого самоврядування кількома найбільшими партіями. Головною мішенню цих обмежень мали стати партії регіонального або локального типу, здатні завоювати велику частину голосів на виборах до окремих рад, але такі, що не мають шансів на суттєву електоральну підтримку.

¹ Шевченко О.В., Романова В.В., Жаліло Я.А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. Наукова доповідь. – НІСД, 2020р., 153 с., <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/decentralizaciya-i-formuvannya-politiki-regionalnogo-rozvitku-v>.

² Олександр Корнієнко: «Ми в будь-якому випадку вбудуємо з мерами діалог. Не з цими, так з іншими». – Дзеркало тижня, 26 квітня 2020р., <https://dt.ua/internal/oleksandr-korniyenko-mi-v-bud-yakomu-vipadku-vibuduyemo-z-merami-dialog-ne-z-cimi-tak-z-inshimi-345827.html>.

³ Засторога позапарламентських партій щодо зміни правил проведення виборів у жовтні 2020 року. – Веб-сайт партії «Сила Людей», 5 січня 2020р., https://cabinet.sylaluidei.ua/news/zastoroga-pozaparlamentskyh-partij-shhodo-zminy-pravyl-provedennya-vyboriv-u-zhovtni-2020-roku/?fbclid=IwAR1z5psum3yO_bxxaj4govvuuq-2l_4wx9-voqq18k8kj25ip3ony0udazxg.

ЛОКАЛЬНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЕКТИ НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ

Тенденція до створення локальних політичних проєктів (раніше – блоків) бере свій початок у 2006р.⁴ Тоді на виборах до міських рад деяких великих міст створювалися переважно партійні блоки (що дозволялося тогочасним законодавством) на підтримку рейтингових кандидатів у мери. Наприклад, «Блок Черновецького» (м.Київ), блок «Наша Одеса» на підтримку Е.Гурвіца (м.Одеса), «Громадянський Блок «Миколаїв за Володимира Чайку»» (м.Миколаїв) тощо.

На місцевих виборах 2010р. локальні політичні проєкти були присутні в меншому обсязі. Це може пояснюватися як монополізацією влади керівною на той час Партією регіонів, що інкорпорувала велику частину місцевих еліт у різних регіонах країни, так і особливостями чинної на той час виборчої системи (50% депутатів обласних, районних, міських та районних у містах рад обиралися за мажоритарною системою, що залишало для представників місцевих еліт можливість балотуватися без партійних афіліацій).

Тенденція до посилення партій локального типу виявилася з новою силою вже під час попередніх чергових місцевих виборів у 2015р. Тоді низка партій від початку кампанії сконцентрували свої зусилля на отриманні місць в обмеженій кількості рад: в одному регіоні, в одному чи кількох районах, містах тощо, висуваючи кандидатів до невеликої кількості місцевих рад. Зокрема, в міській раді Одеси найбільше місць отримала партія «Довіряй ділам!», орієнтована на мера міста Г.Труханова; а з урахуванням ще шести мандатів Української морської партії С.Ківалова, регіональні політичні проєкти отримали більшість в Одесі. У Вінницькій міській раді найбільше місць здобула партія «Вінницька європейська стратегія», у Черкаській – Партія вільних демократів. Крім того, у складі Київської міської ради за результатами виборів було утворено депутатську фракцію партії «Єдність», очолюваної колишнім міським головою О.Омельченком. Партії «Єдиний центр» та «За конкретні справи» сформували найбільші депутатські фракції відповідно у Закарпатській та Хмельницькій обласних радах, а партія «Черкащани» – другу за розміром фракцію у Черкаській обласній раді.

Крім локальних і регіональних партій, на місцевих виборах 2015р. високий результат показали політичні сили, які інкорпорували в себе місцеві еліти кількох різних регіонів, зокрема «Відродження» і «Наш край».

Місцеві вибори-2020 відбувались в умовах, коли партія влади, «Слуга Народу», суттєво втратила електоральну підтримку. На відміну від парламентських виборів-2019, балотування від «Слуги Народу» не давало впливовим суб'єктам регіональної політики гарантій електорального успіху. Місцеві еліти в більшості регіонів країни уже до

початку виборчої кампанії розглядали як альтернативи співпраці з іншими впливовими парламентськими силами або опертя на власний політичний бренд локального значення. Мери міст не лише зміцнювали свої локальні партійні проєкти, здатні отримати високий результат на виборах міської ради, але й об'єднували сили навколо колективних проєктів на зразок франшизи («Наш край», «Пропозиція», «За майбутнє» тощо). Об'єднуючи інтереси кількох регіональних груп, ці політичні проєкти характеризувались доволі аморфним ідеологічним позиціонуванням; найбільш характерною рисою їх агітаційних кампаній було протиставлення локальних інтересів місцевих громад і центральної влади, а також акцент на професіоналізмі досвідчених керівників місцевого самоврядування.

Ще перед виборами деякі мери відкрито виявляли непокірність щодо центральної влади, намагаючись залучитись підтримкою насамперед жителів тих територій, які потенційно можуть за них проголосувати. Приводом для такого протистояння стало, зокрема, запровадження/скасування карантинних обмежень, що перешкоджали роботі місцевих бізнесів.

Доволі показовим у цьому контексті є приклад А.Бондаренка, міського голови Черкас. 1 травня 2020р. Виконавчий комітет Черкаської міськради пом'якшив карантин, надавши дозвіл на відновлення торгівлі дрібних продуктових і промислових магазинів. Після цього поліція порушила кримінальну справу проти А.Бондаренка, Президент записав публічне відеозвернення, у якому назвав дії міськради та мера «спробою заробити політичний рейтинг». 20 травня на прес-конференції В.Зеленський назвав А.Бондаренка бандитом, заявивши, що проти нього відкрито 19 кримінальних проваджень. У відповідь міський голова Черкас теж записав публічне відеозвернення до Президента, а також подав позов до суду, звинувативши В.Зеленського у приниженні честі, гідності та ділової репутації. Історія конфлікту Президента і мера набула значного інформаційного резонансу. Сам А.Бондаренко, який з 2010р. очолював обласну організацію партії «Батьківщина», в липні 2020р. перейшов до партії «Пропозиція», а у вересні 2020р. зареєстрований кандидатом на посаду мера Черкас від партії «За майбутнє». За попередньою інформацією, він знову переміг на виборах міського голови.⁵

⁴ Янішевський О.С. Локальні політичні проєкти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів-2015). Аналітична записка. – НІСД, https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-07/lokalni_prosesu-7d35f.pdf.

⁵ На виборах міського голови у Черкасах переміг чинний очільник міста. – ОПОРА, 24 листопада 2020р., https://www.oporaua.org/news/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22614-na-viborakh-miskogo-golovi-u-cherkaskh-peremig-chinnii-ochilnik-mista?fclid=IwAR1egvNnZG2W9050pN5Q7GP_7DbQQAzhi8ELokBP5EntmTpGjyMKGH9PsY.

За оцінками спостерігачів Громадянської мережі «ОПОРА», у жовтні 2020р. різні форми передвиборчої активності проявляли 83 політичні партії. При цьому масштабні загальнонаціональні кампанії продовжували чотири політичні сили: «Слуга Народу», «За майбутнє», «Європейська Солідарність», ВО «Батьківщина». Три партії – «Опозиційна платформа – За життя», «Перемога Пальчевського» і «Пропозиція» – були активними в межах усієї України, за винятком деяких регіонів України, де їх агітаційна кампанія мала обмежений характер (переважно матеріали зовнішньої агітації). Ще сім партій розгорнули заходи передвиборчої агітації в більш ніж третині регіонів України. Також особливістю агітаційної активності суб'єктів виборчого процесу була інтенсивна діяльність понад 20 регіональних партій, які вели кампанії в межах однієї області чи навіть обласного центру⁶.

Серед усіх кандидатів, які брали участь у чергових місцевих виборах, найбільше осіб – 80,6% усіх кандидатів – балотувалися за пропорційною виборчою системою (обласні, районні ради та територіальні громади з числом виборців понад 10 тис.). До територіальних громад з числом виборців до 10 тис. більшість кандидатів також балотувалися від певних партій – 68,2% (31,8% – самовисування). Водночас лише 23,9% серед усіх кандидатів на цих виборах були членами партій, тоді як 76,1% – безпартійними⁷. Таким чином, типовий «усереднений» кандидат на останніх місцевих виборах був безпартійним і балотувався від певної політичної партії.

Поверхнева, формальна «партизація» виборчого процесу на сьогодні є прикметною рисою функціонування партійної системи в умовах дії нового Виборчого кодексу України. Не маючи ефективної регіональної структури на місцях та достатнього кадрового потенціалу, більшість впливових партій під час виборів функціонують у якості «франшизи», надаючи окремим представникам місцевих еліт можливість балотуватися за партійними списками. Інша, доволі чисельна категорія партій – це персональні політичні проекти, вторинні стосовно особистого політичного бренду (на місцевих виборах це насамперед «мерські» партії, контрольовані головами великих міст).

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПІДСУМКИ МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ-2020

Предметний аналіз результатів місцевих виборів неможливий без кількісного дослідження електоральної статистики. Водночас на момент проведення дослідження, вичерпні результати виборів ще не були оприлюднені, зокрема бракувало інформації щодо виборів окремих рад, а також результатів виборів голів деяких міст, селищ і сіл. Проте, наповненість інформації про результати виборів понад 95% дозволила виявити ключові тенденції та оцінити основні результати кампанії.

Як і слід було б очікувати в умовах дії чинного Виборчого кодексу, місцеві вибори 2020р. характеризувалися значно вищим рівнем міжпартійної конкуренції, ніж попередні, у 2010р. та 2015р. Під час попередніх

⁶ Третій проміжний звіт за результатами позапартійного спостереження ОПОРИ на місцевих виборах. Жовтень 2020 року. – ОПОРА, 23 жовтня 2020р., https://www.oporaua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/21618-tretii-promizhnyi-zvit-za-rezultatami-pozapartiinogo-sposterezheniia-opora-na-mistsevikh-viborakh-zhovten-2020-roku#_Toc54340549.

⁷ Місцеві вибори-2020. Кандидати у депутати, кандидати на посади міських голів на місцевих виборах 25 жовтня 2020р. – ЦВК, <https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm013pt001f01=695.html>.

чергових місцевих виборів частка самовисуванців серед усіх обраних депутатів місцевих рад була дуже значною: у 2010р. – 41,38%, у 2015р. – 66,95%. При цьому, на попередніх чергових виборах відсутність монолітної партії влади (якою до Революції Гідності була Партія регіонів) призвела до того, що всі без винятку політичні партії отримали загалом доволі скромне представництво в місцевих органах влади.

Цього разу спостерігається інша ситуація: переважна більшість обраних депутатів місцевих рад різних рівнів (84,14%) були висунуті місцевими організаціями політичних партій. Однак виразного лідерства тієї чи іншої партії не спостерігалось: висунувці одразу п'яти партій здобули від 15% до 9% загальної кількості депутатських мандатів рад різних рівнів (таблиця «Представленість політичних партій у місцевих радах...»).

Також серед обраних сільських, селищних, міських голів 52,6% висувалися місцевими організаціями політичних партій. Останні загалом є представниками 46 партій.

Найбільш представленими є висунувці партій «Слуга Народу» (30,7%), «За майбутнє» (12,4%), «Батьківщина» (7,2%), ОПЗЖ (7,1%) та «Європейська Солідарність» (5,6%).

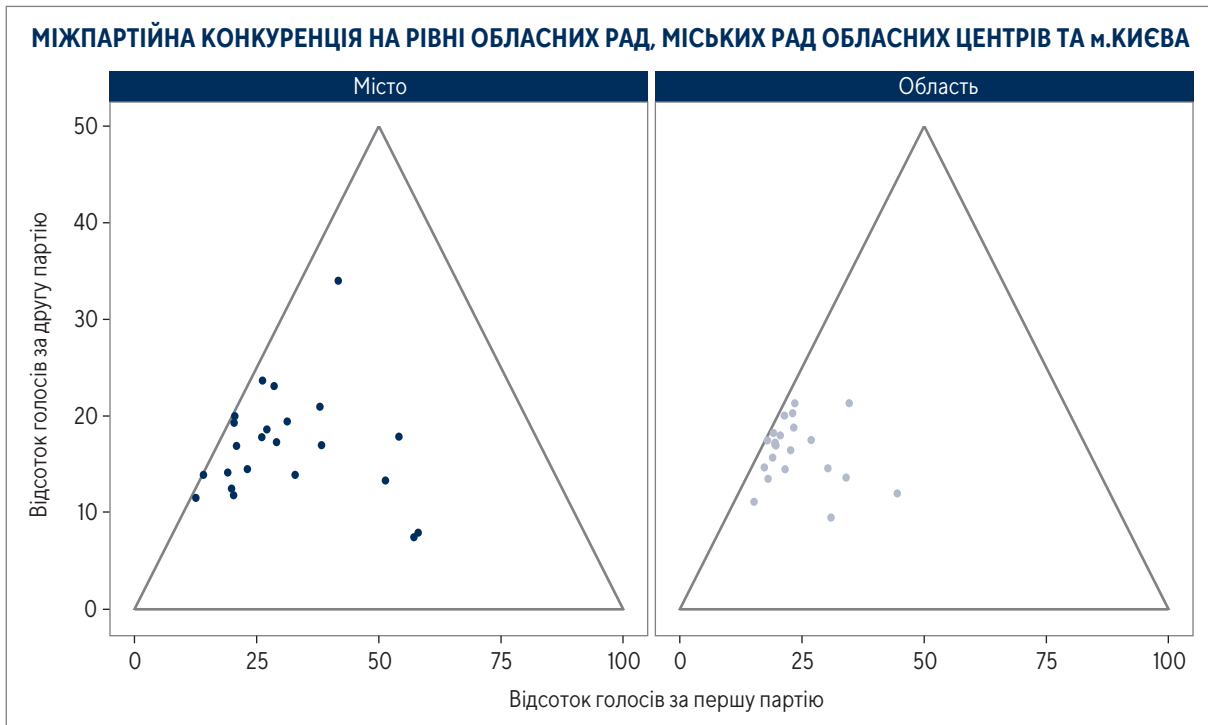
Проаналізувати міжпартійну конкуренцію більш детально, на рівні виборів до окремих обласних рад і міських рад обласних центрів можна з допомогою «трикутника Нагаями». Це графічна модель, що використовується у політології для дослідження партійних систем на основі результатів виборів. Вісь абсцис (x) має шкалу від 0 до 100 і відображає у відсотковому вираженні результат партії-переможця виборів. Вісь ординат (y) обмежена періодом від 0 до 50 і відповідає відсотковому результату партії, яка посіла друге місце на виборах.

Модель має вигляд трикутника через те, що в ній відображаються результати двох партій, які отримали найвищі електоральні результати; оскільки друга партія не може мати вищий результат, ніж партія-переможець, і сума результатів двох партій не може перевищувати 100%, частина площини залишається не використаною. Відтак, вершини «трикутника Нагаями» визначаються координатами 0/0 – 50/50 – 0/100. Найвища точка, 50/50, відповідає за рівний розподіл усіх голосів виборців між двома партіями-переможцями (т.зв. «еквілібріум Дюверже»)⁸.

ПРЕДСТАВЛЕНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У МІСЦЕВИХ РАДАХ УСІХ РІВНІВ ЗА ПІДСУМКАМИ ЧЕРГОВИХ ВИБОРІВ

2010р.	%	2015р.	%	2020р.	%
Партія регіонів	33,64	БПП «Солідарність»	6,84	«Слуга Народу»	14,92
ВО «Батьківщина»	6,02	ВО «Батьківщина»	5,96	ВО «Батьківщина»	10,48
Народна Партія	4,14	«Опозиційний блок»	3,12	ОПЗЖ	9,88
Комуністична партія України	3,34	«Наш край»	2,58	«За майбутнє»	9,59
«Сильна Україна»	2,12	Аграрна партія України	2,27	«Європейська Солідарність»	9,10
Соціалістична партія України	1,36	Радикальна партія Олега Ляшка	1,95	«НАШ КРАЙ»	4,42
«Фронт Змін»	1,33	«УКРОП»	1,73	ВО «Свобода»	2,11
«Наша Україна»	1,09	Партія «Відродження»	1,33	«Українська стратегія Гройсмана»	1,57
ВО «Свобода»	1,01	ВО «Свобода»	1,32	Радикальна Партія Олега Ляшка	1,38
Єдиний Центр	0,70	«Самопоміч»	0,78	«ПРОПОЗИЦІЯ»	1,34
Українська Народна Партія	0,61	Народна Партія	0,46	«Сила і Честь»	1,33
Народний Рух України	0,34	«Громадянська позиція»	0,39	«ДОВІРА»	1,09
Партія «Відродження»	0,19	«Народний контроль»	0,31	«РІДНИЙ ДІМ»	1,05
Самовисування	41,38	Самовисування	66,95	Самовисування	15,86

⁸ Детальніше див.: Рибачок С. Використання методів графічного моделювання у дослідженнях міжпартійної конкуренції в Україні та Польщі: методологічні засади та практична апробація. – Вісник Львівського університету, серія фіолос.-політолог. Студії, Вип.11, 2017р., с.137-145, http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/11_2017/21.pdf.

Аналіз міжпартійної конкуренції на рівні обласних і міських рад свідчить, що в більшості цих рад відбувалася доволі тісна багатопартійна конкуренція без домінування однієї партії (точки тяжіють до лівої сторони трикутника, розташовуються ближче до середньої її частини). Водночас, результати виборів до міських рад характеризуються більшим різноманіттям.

У деяких міських радах партія-переможець здобула понад 50% голосів виборців (партія «Рідний дім» – у Чернігівській міській раді, «Команда Симчишина» – у Хмельницькій, ВО «Свобода» – у Івано-Франківській, «Українська стратегія Гройсмана» – у Вінницькій). Також доволі нестандартна модель міжпартійної конкуренції, наближена до двопартійної, склалась у Маріуполі – там партія імені діючого мера «Блок Вадима Бойченка» (41,7%) і ОПЗЖ (34%) розділили між собою переважну більшість голосів.

Результат партії «Рідний дім» – типовий приклад локальної партії, що завдячує своїм успіхом популярному діючому міському голові (В.Атрошенко, балотувався від цієї партії і переміг у першому турі), і фактично є своєрідним «обозом», у якому «завозить» до міської ради представників своєї політичної команди.

У Івано-Франківській міській раді ВО «Свобода», що має загалом невисоку електоральну підтримку загалом по країні, здобула понад 50% голосів завдяки популярності діючого міського голови (Р.Марцінків, балотувався від цієї партії і переміг у першому турі).

Дещо відрізняється ситуація у Хмельницькому: там діючий міський голова (О.Симчишин), який також переміг у першому турі, є членом партії ВО «Свобода». Однак ця партія не висувала власного списку до міської ради, натомість абсолютну більшість голосів виборців отримала партія «Команда Симчишина», яка висунула всього 294 кандидати до рад різного рівня в Хмельницькій області; серед них лише 12 є членами партії, решта – безпартійні. Таким чином, маємо успішний приклад «мерської» партії, яка досягла успіху навіть попри членство самого міського голови в іншій політичній силі.

Нарешті, партія «Українська стратегія Гройсмана» до певної міри також є «мерською», оскільки має ім'я колишнього прем'єр-міністра, який раніше також довгий час був міським головою Вінниці. Діючий мер, С.Моргунов, повторно висувався від цієї партії і також переміг у першому турі. Загалом останні місцеві вибори можна назвати «переможним парадом мерів». 18 із 19 міських

голів обласних центрів, які взяли участь у виборах, переобралися на свої посади.

У цілому результати місцевих виборів демонструють доволі строкату картину електоральних симпатій виборців у різних областях і містах. Межа між локальними/регіональними партійними проектами і загальнонаціональними партіями є дуже умовною, оскільки існують як партії, що представляють інтереси регіональних еліт, однак отримали суттєву підтримку в різних регіонах («Наш Край», «Пропозиція»), так і загальнонаціональні партії з парламентськими амбіціями, що отримали підтримку виборців у опорних містах завдяки сильним позиціям своїх «мерів» (ВО «Свобода»).

Якщо на загальнонаціональному, парламентському рівні електоральні симпатії громадян залишаються доволі консервативними (принаймні на це вказують дані опитувань), то на рівні місцевої влади відтворити монополію парламентських партій скоріше не вдалося. У багатьох обласних і міських радах парламентські партії сумарно отримали менше половини голосів виборців (таблиці «Частка голосів, відданих за парламентські партії...»).

При цьому, індекс націоналізації партійної системи для виборів до обласних рад є практично таким же, що й на парламентських виборах 2019р. – 0,777. Для виборів до міських рад міст обласного значення та Києва показник є дещо нижчим – 0,692 (варто нагадати, за мінімального рівня націоналізації партійної системи індекс тягнє до 0, а за максимально рівномірного результату партій у різних округах/регіонах – до 1).

ФУНКЦІОНУВАННЯ «ВІДКРИТИХ СПИСКІВ» НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ

Питання про те, наскільки ефективною може бути пропорційна виборча система з відкритими списками, закладена у Виборчому кодексі, викликало дискусії від моменту його ухвалення. Воно має два аспекти: *по-перше*, наскільки зрозумілою для українських виборців є складова голосування за конкретного кандидата в регіональному партійному списку і, *по-друге*, як багато депутатів обиратиметься за регіональними списками. Місцеві вибори дали можливість провести першу реальну апробацію цієї системи.

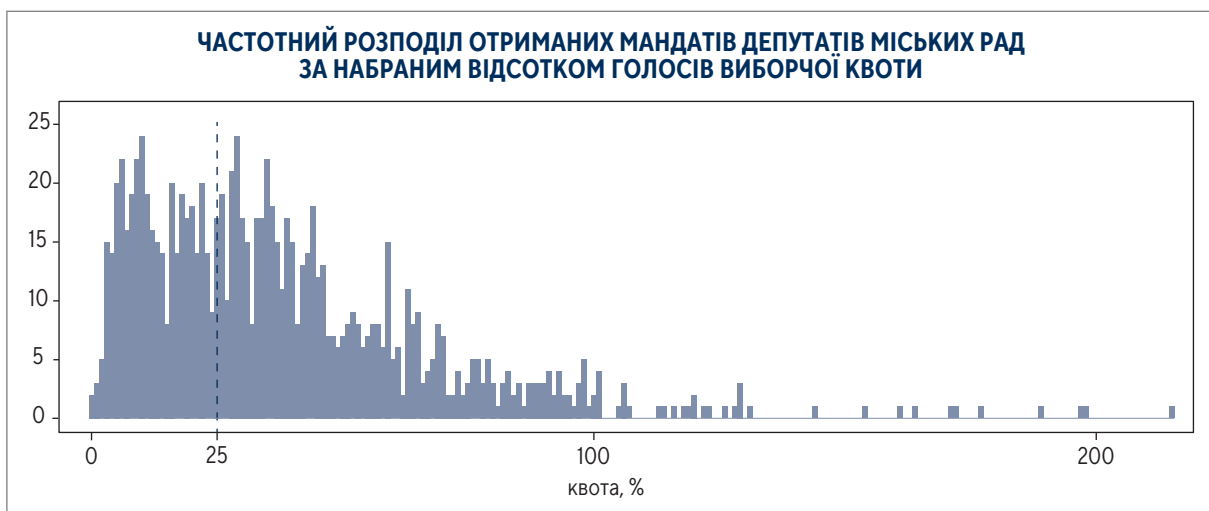
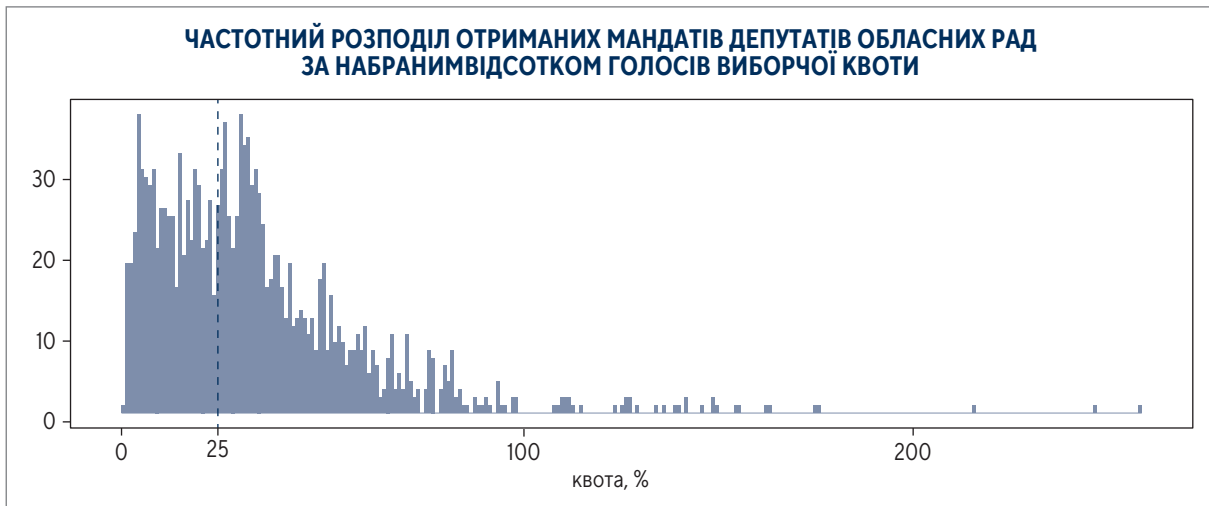
ЧАСТКА ГОЛОСІВ, ВІДДАНИХ ЗА ПАРЛАМЕНТСЬКІ ПАРТІЇ	
під час виборів до обласних рад	
Кіровоградська	69,3
Одеська	61,5
Миколаївська	59,9
Сумська	58,8
Київська	58,5
Дніпропетровська	57,4
Запорізька	57,2
Рівненська	55,2
Львівська	54,3
Херсонська	52,7
Житомирська	49,8
Тернопільська	48,2
Закарпатська	47,1
Полтавська	46,0
Івано-Франківська	44,9
Харківська	44,2
Чернівецька	43,8
Черкаська	41,9
Волинська	40,0
Хмельницька	38,0
Вінницька	38,0
Чернігівська	34,2
під час виборів до міських рад	
Суми	77,1
Миколаїв	51,9
Черкаси	51,4
Запоріжжя	50,8
Рівне	50,7
Одеса	50,5
Київ	49,4
Львів	49,1
Кропивницький	44,2
Ужгород	43,8
Житомир	42,8
Полтава	42,7
Маріуполь	42,3
Харків	42,1
Херсон	41,6
Луцьк	40,9
Дніпро	40,3
Вінниця	33,4
Тернопіль	32,3
Івано-Франківськ	30,5
Чернівці	28,5
Чернігів	26,2
Хмельницький	25,9

Дані опитування, проведеного одразу після завершення виборів, свідчать про те, що виборці досить активно користувалися можливістю віддати свій голос за конкретного кандидата в партійному списку (таких серед респондентів, які брали участь у місцевих виборах, виявилось 81%)⁹.

Для перевірки цієї інформації необхідна обробка агрегованих даних про кількість голосів, набраних кожним із кандидатів, які балотувалися за пропорційною складовою виборчої системи¹⁰. Однак можна зробити попередній висновок, що переважна більшість виборців дійсно прийняли персональну складову голосування і зуміли нею скористатися. Водночас активне використання виборцями цього інструменту частково було знівельоване за рахунок особливостей виборчої системи.

Аналіз результатів виборів до обласних рад вказує на те, що дещо більша частина (879 із 1 638) обраних депутатів зуміли набрати необхідні 25% виборчої квоти. Решта здобули мандати винятково завдяки своїм позиціям у регіональних списках або в партійному списку, поданому місцевою організацією партії за єдиним багатомандатним виборчим округом (тут – загальнообласним). При цьому серед обраних депутатами досить багато таких, які набрали від 0 до 5% голосів (діаграми «Частотний розподіл отриманих мандатів...»).

Подібно спрацював елемент відкритості партійних списків і на рівні виборів до великих міст (обласних центрів та м.Києва). Із 1 129 кандидатів, які отримали мандати, 625 отримали персональні голоси в достатній кількості, щоб зібрати 25% виборчої квоти.

⁹ Докладно див.: Результати загальнонаціонального опитування в матеріалі «Громадська думка про стан, роль і місце політичних партій у житті суспільства», вміщеному в цьому журналі.

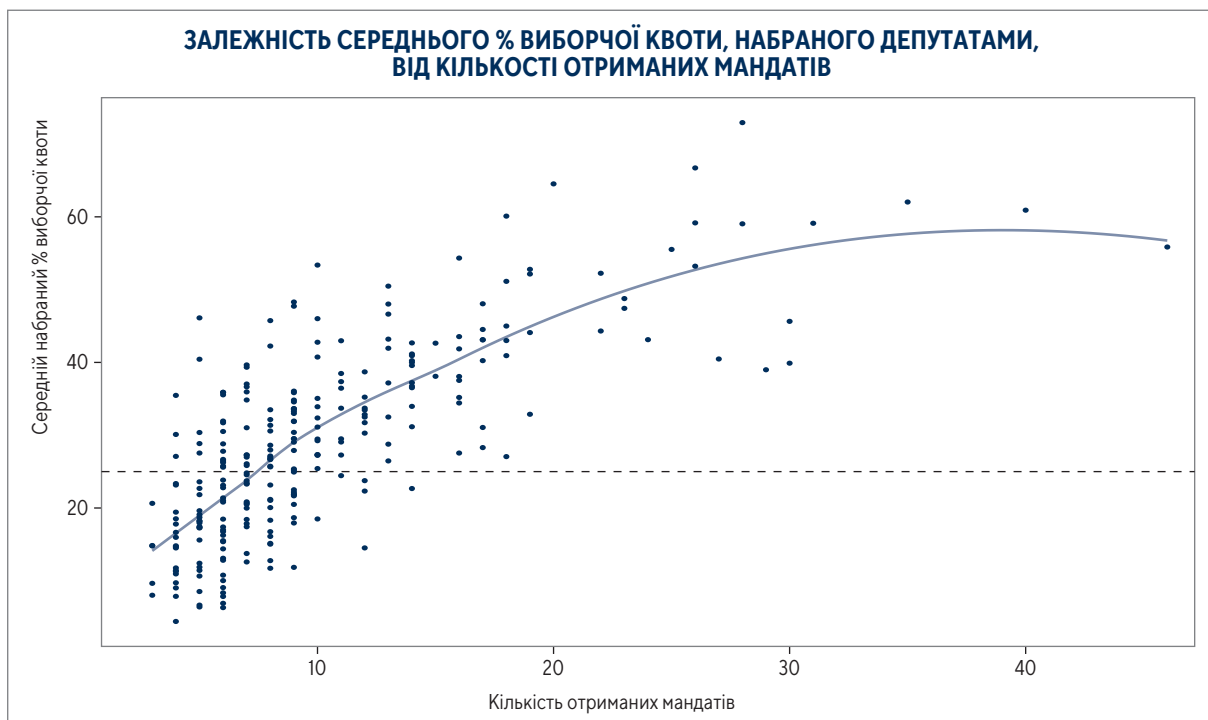
¹⁰ На сайті ЦВК на момент проведення дослідження таких даних оприлюднено не було.

Цікавим ефектом діючої виборчої системи є нерівномірний прояв ефекту «відкритості» партійних списків для партій, що отримали різний масштаб представництва у виборчих органах. Так, середній відсоток від виборчої квоти, набраний кандидатами, які потрапляють до «прохідної» частини списку¹¹, суттєво зростає зі збільшенням кількості мандатів, які партія отримала в межах виборчого округу (діаграма «Залежність середнього % виборчої квоти, набраного депутатами,...»).

Після очистки масиву даних (були вилучені три спостереження з максимальними показниками кількості отриманих мандатів, оскільки вони мали непропорційно високий вплив під час моделювання) у ньому залишилось 267 спостережень. При цьому коефіцієнт кореляції між змінними «кількість отриманих мандатів» та «середній набраний відсоток виборчої квоти» становив 0,753. Така закономірність однаково проявлялася на виборах як до обласних, так і до міських рад обласних центрів. Водночас, для детальнішого дослідження цієї закономірності, аналізу додаткових факторів (таких як число виборців, які взяли участь у голосуванні на окрузі, рівень явки тощо), а також підвищення статистичної значущості отриманих результатів необхідне залучення більшого масиву даних.

Статистичний аналіз свідчить, що чим більше мандатів отримує партія, тим сильніше на їх розподіл впливає механіка «відкритості» списків. Так, малі фракції в місцевих радах (3-8 депутатів) будуть сформовані переважно на основі черговості, визначеній самими партіями. Натомість фракції, сформовані із дев'яти та більше депутатів, зазвичай більш ніж на половину складатимуться з кандидатів, які набрали понад 25% голосів виборчої квоти.

Такий ефект залишає більш «закритими» списки малих партій, але підвищує конкуренцію всередині партій з високою підтримкою, потенційно сприяючи їх демократизації. Оскільки фракції у Верховній Раді є більшими, ніж у місцевих радах (через вищу загальну кількість мандатів, що підлягають розподілу), за інших рівних умов можна очікувати більшої відкритості «прохідної» частини списків на парламентських виборах, у порівнянні з місцевими, що принаймні частково компенсує більшу квоту для верхніх позицій у загальнонаціональному партійному списку на виборах до Парламенту (на виборах до Верховної Ради «закритими» будуть перші дев'ять позицій у загальнонаціональному партійному списку кандидатів, тоді як на виборах до місцевих рад автоматично отримує мандат лише перший номер партійного списку).

¹¹ Нагадаємо: за чинною виборчою системою кандидат має набрати 25% виборчої квоти для того, щоб просуватися вгору в «регіональному» партійному списку.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

ВИСНОВКИ

На старті електорального циклу 2019р. партійна система України мала ознаки плюралістичної з тенденцією до поляризації і була представлена двома партіями керівної коаліції, а також багатьма опозиційними партіями різного спрямування. На цей час уся політична система України, що сформувалася після Революції Гідності, перебувала у кризовому стані. Його головною ознакою був давній, хронічний дефіцит довіри до владних інститутів, діючих політичних партій і політиків.

Потужний запит на «нові обличчя» сприяв перемозі В.Зеленського на чергових президентських виборах, а проведення дострокових парламентських виборів лише через три місяці після другого туру президентських – дозволило новообраному Президенту «реінвестувати» свою високу популярність у електоральну підтримку партії «Слуга Народу» – політичного проекту, що до 2019р. існував лише формально.

Емпіричні дані підтверджують, що доля парламентських виборів значною мірою була вирішена електоральними поділами, які сформувалися під час президентської кампанії. Крім традиційного соціокультурного поділу (відображеного в регіональних відмінностях), у поведінці виборців доволі чітко проявилися вікові відмінності між прихильниками «старих» і «нових» політичних сил.

Обрання «позасистемного» кандидата на президентських виборах та отримання його політичною силою абсолютної більшості голосів на виборах до Верховної Ради, а також зміна понад половини складу парламентських партій (до складу нового Парламенту за партійними списками увійшли дві з шести партій, що були в його попередньому складі, а замість вибулих увійшли три нові), дозволяють охарактеризувати результати виборів 2019р. як «електоральний катаклізм», унаслідок якого партійна система зазнала кардинальних змін.

Сформована після парламентських виборів 2019р. партійна система характеризується поляризованим плюралізмом, при чому основною віссю поляризації в ній залишається геополітичний та соціокультурний поділ на «прозахідні, національно-патріотичні»

та «проросійські» сили. При цьому, керівна партія «Слуга Народу» посідає центральну позицію, а «Європейська Солідарність» і «Опозиційна платформа – За життя» домінують на протилежних полюсах опозиції.

Кардинальні зміни в партійній системі України засвідчують високий рівень інтенсивності міжпартійної конкуренції у ній, однак рівень її стабільності та інституціоналізації є дуже низьким. Партії функціонують насамперед як електоральні машини. Поза виборчим процесом активність партійних структур є вкрай низькою так само, як і їх реальна суб'єктність у рамках політичної системи.

Типовим прикладом цих тенденцій є партія «Слуга Народу»: отримавши однопартійну більшість на парламентських виборах, вона залишилась суто формальним утворенням, так і не набула самостійності у виробленні політичних рішень. Водночас, у парламентській фракції «Слуга Народу» існують серйозні внутрішні протиріччя, що ускладнюють прийняття законодавчих рішень власними силами «монобільшості». Утримувати електоральну підтримку, навіть серед прихильників В.Зеленського, для правлячої партії стає дедалі проблематичнішим завданням, тоді як «ЄС» і ОПЗЖ консолідують свій електорат.

На сучасному етапі основними чинниками, що визначають процеси і тенденції у партійній системі України, є зміни в законодавстві, що стосуються партій і виборів (Виборчий кодекс), актуальні суспільні поділи та політичні запити громадян, віртуалізація політичного життя; також зберігається значимість впливу фінансово-промислових груп, посилюється тенденція до регіоналізації та локалізації політичного впливу.

Важливим чинником функціонування партійної системи стали місцеві вибори 2020р. Вони мали особливе політичне значення з огляду на процеси децентралізації, під час яких органи місцевого самоврядування отримують більше ресурсів і повноважень. Також «партизація» виборчого процесу, закладена нормами чинного Виборчого кодексу, обумовлювала більш важливу роль політичних партій у місцевих виборах. Однак доводиться констатувати: поки що «партизація» виборів до місцевих органів влади має формальний характер, адже хоча понад 90% кандидатів

висуваються партійними організаціями, три чверті з них – безпартійні.

У цілому, на місцевому рівні партії діють як електоральні «франшизи», залучаючи до виборчих списків переважно людей, які не є їх членами. Однак, останні місцеві вибори відзначались високою міжпартійною конкуренцією: відтепер безпосередніми суб'єктами боротьби за представництво в місцевих радах є майже винятково партії. Результати місцевих виборів демонструють дуже строкату картину електоральних симпатій у різних областях і містах. У низці обласних і міських рад парламентські партії сумарно здобули значно менше 50% голосів, насамперед через успіхи локальних партійних проектів, афілійованих із впливовими лідерами місцевого самоврядування та регіональними елітами.

Досвід місцевих виборів засвідчив, що виборці доволі активно користувалися можливістю проголосувати за конкретного кандидата з «регіонального» списку партії, і серед обраних депутатів місцевих рад (зокрема обласних і міських обласних центрів) близько половини зуміли набрати достатню кількість персональних голосів для заповнення 25% виборчої квоти (як того вимагає Виборчий кодекс для просування вгору в «регіональному» партійному списку). Це дає надію на ефективне функціонування пропорційної системи з відкритими регіональними партійними списками на наступних виборах до Верховної Ради.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ¹

В умовах швидкої популяризації і так само швидкого знецінення партійних брендів партії, що прагнуть досягти успіху в довгостроковій перспективі та засвідчити нову якість політики, мають спрямувати свої зусилля насамперед на зміцнення і розширення функціональної ролі партії як інституту політичної системи, як мережі однодумців зі спільними цінностями.

В умовах, коли партійна система прискорено деградує в напрямі «одноразових» віртуальних політичних проектів, інституційно

орієнтований спосіб партійного будівництва може виявитися не лише суспільно корисною, але й ефективною (хоча й такою, що потребує більшого часу та зусиль) стратегією боротьби за владу.

1. Оскільки політичні партії залишаються головним інститутом, якому громадяни готові делегувати право представляти їх інтереси, і при цьому значення представницької функції партій в очах суспільства з роками зростає, партіям необхідно повернутися до практики прямих контактів з громадськістю, налагодити ефективну комунікацію з різними соціальними групами для кращого розуміння їх потреб, і тим самим демонструвати суспільству спільність інтересів і готовність ці інтереси ефективно захищати у владно-політичній системі.
2. Політичні партії можуть і повинні брати активну участь у процесах просвітництва та політичної освіти різних суспільних груп. Форми такої участі можуть бути різними і залежати від конкретних обставин (зокрема матеріальне та фінансове сприяння). Така робота сприятиме кращому розумінню громадянами ролі і функцій партій у демократичній системі.
3. Формування стабільної електоральної бази на основі обстоювання цінностей та захисту інтересів різних соціальних груп, підвищення рівня довіри суспільства до партій як до інституту представництва інтересів громадян має стати одним з головних завдань політичних партій.
4. Попри загальну тенденцію до «віртуалізації» політичного процесу та виборчих кампаній, розбудова активних регіональних і місцевих партійних структур має стати важливим завданням, що дасть змогу і краще розуміти потреби громадян, і залучати до партійної роботи авторитетних людей.
5. Необхідно звернути серйозну увагу на підготовку кваліфікованих кадрів для партійної роботи і політичного представництва партії в радах різного рівня,

¹ Під час підготовки розділу використані рекомендації, напрацьовані за результатами попередніх досліджень Центру Разумкова, які залишаються актуальними. Докладніше див.: Партійна система України до і після Майдану: зміни, тенденції розвитку, суспільні запити. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2015р., №6-7, с.2-49; Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті (за ред. Ю.Якименка). – Центр Разумкова, 2017р., 428 с.

органах державної влади. Водночас «соціальні ліфти», на роль яких мають претендувати партії, не повинні ставати «соціальними катапультами», що дискредитують і самі партії, і кандидатів, яких вони висувають.

- Програмно-ідеологічний напрям роботи має стати одним з основних у діяльності політичних партій. Партії повинні мати визначені ідеологічні засади. Крім того, партії повинні мати чіткі позиції з питань державної політики, ретельно підготовлені плани дій на випадок приходу партії до влади (і списки осіб, спроможних ці плани реалізувати). Ці речі мають доводитися до відома громадян як шляхом постійних зустрічей з ними, так і засобами комунікації (мас-медіа, соціальні мережі тощо).

При цьому, як загальні партійні програми, так і програми до виборів різних рівнів повинні бути оригінальними, не схожими на програми інших політичних сил, і містити реалістичні пропозиції, досяжні цілі та механізми їх досягнення. У програмній роботі обов'язково уникати підходів, що провокують розколи в суспільстві (акцентування на відмінностях між різними соціальними групами та жителями різних регіонів та ін.), а також давати нереалістичні обіцянки та експлуатувати завищені суспільні очікування.

- Партії повинні брати активну участь у виробленні загальнонаціонального порядку денного та узгодженні з ним програм регіонального розвитку. Питання національних інтересів, цілей держави, загальнонаціональної єдності мають бути сформульовані під час загальнонаціональної дискусії і не становити предмета політичної боротьби.
- Серйозна увага має бути приділена питанням внутрішньопартійної демократії, періодичній змінюваності лідерів на основі виборів, просуванню молодих перспективних політиків.
- Політичні партії «лідерського» типу є заручниками репутації свого лідера та перипетій його політичної кар'єри. Також за домінування партій «лідерського» типу чинник персональної лояльності перешкоджає формуванню усталених

норм і правил як усередині партій, так і в міжпартійних відносинах. Усе це згубним чином впливає на інституційний розвиток партійної системи. Встановлення колегіального способу керування партіями сприятиме посиленню інституційної стійкості партій і партійної системи, формуванню більш якісних політичних еліт усередині партій. Також це уможливить захист репутації партії від помилок її лідера.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ

Законодавчі рішення, якими було змінено систему виборів і практику фінансування політичних партій, не зможуть дати належного ефекту без внесення змін до законодавства, яке регламентує такі питання, як створення, реєстрація та ліквідація політичних партій, питання їх функціонування на основі верховенства права, законності, поваги до конституційного ладу та суверенітету держави, недопущення дискримінації, дотримання рівності та внутрішньопартійної демократії, репрезентативності та орієнтованості щодо членів партій, інституціоналізації партій, прозорості та відкритості їх діяльності.

- Встановити, що засновниками політичної партії можуть бути громадяни України, які відповідно до Конституції України мають право голосу на виборах, не є членами уже зареєстрованих партій та щодо яких не встановлені обмеження

- щодо членства в партіях. Чисельність засновників політичної партії не може бути меншою, ніж 200 осіб.
2. Встановити чіткі законодавчі норми, які унеможливають поширену практику «купівлі-продажу» політичних партій шляхом перереєстрації зміни їх назв.
  3. Встановити чіткі норми стосовно назв політичних партій з метою недопущення введення в оману громадян через використання партіями назв або частин назв інших партій (в т.ч. тих, які припинили існування). Зокрема пропонується встановити, що назва партії може бути змінена не інакше, як у випадку об'єднання з іншою партією (чи партіями) у встановленому законом порядку.
  4. Рекомендується продумати можливість заборони використання імен партійних лідерів у назвах партій.
  5. Встановити чіткі норми, які стимулюватимуть політичні партії до розгортання справжніх регіональних і місцевих структур з реєстрацією юридичних осіб, а також унеможливають реєстрацію і функціонування партій, утворених на основі етнічного чинника, в якості регіональних чи місцевих об'єднань.
  6. Встановити, що статутні документи політичної партії повинні містити чіткий механізм забезпечення збалансованого представництва жінок і чоловіків у керівних органах політичної партії, виборчих списках кандидатів у депутати на різних видах виборів тощо.
  7. Також встановити, що статутні документи політичної партії повинні містити чіткий порядок ліквідації (саморозпуску), реорганізації політичної партії, у т.ч. шляхом об'єднання з іншою партією або партіями, використання її коштів та іншого майна, що залишилися після її ліквідації (саморозпуску).
  8. Встановити законодавчі норми стосовно дотримання внутрішньопартійної демократії в діяльності політичної партії. Зокрема повинні бути забезпечені верховенство виборних колегіальних органів партії, регулярність проведення партійних з'їздів. Потрібно встановити законодавчу вимогу обов'язкової наявності органу партійного статутного контролю, який був би незалежним від керівних органів та вищих посадових осіб партії (при цьому члени такого контрольного органу не можуть одночасно бути членами керівних органів партії чи її місцевої організації).
  9. З метою забезпечення загальноукраїнського статусу політичних партій пропонується внесення таких змін до чинного законодавства:
    - встановити, що протягом шести місяців після державної реєстрації партія повинна утворити та зареєструвати не менше 18 регіональних партійних організацій. У разі недотримання такої вимоги надати органу реєстрації право виносити попередження про ліквідацію реєстрації політичної партії, якщо порушення не буде усунуто протягом шести місяців;
    - встановити, що партія повинна регулярно інформувати відповідний орган реєстрації про проведення своїх статутних заходів (з'їздів, конференцій, зборів чи засідань керівних органів тощо);
    - чітко встановити законодавчу норму, яка уможливає висування кандидатів на загальнонаціональних виборах лише тими партіями, які підтвердили свій загальнонаціональний статус. Відповідно, на місцевих виборах кандидатів мають висувати офіційно зареєстровані регіональні структури загальнонаціональних партій;
    - упродовж року від найближчих наступних виборів до Верховної Ради України здійснити перевірку зареєстрованих політичних партій на предмет дотримання ними норм законодавства щодо всеукраїнського статусу. Вжити передбачених законодавством заходів стосовно партій, які не пройдуть відповідну перевірку.
  10. Встановити законодавчі вимоги до партійних програм та передвиборчих програм політичних партій. Пропонується передбачити, що політична партія повинна мати програму, яка підлягає оприлюдненню на офіційному веб-сайті

партії або в інший спосіб у мережі Інтернет протягом п'яти робочих днів з дня її реєстрації (реєстрації змін до неї). Така програма повинна містити чіткі формулювання ідеологічної спрямованості, системи цінностей, принципів діяльності, цілей та завдань партії. При цьому виборчі програми політичних партій повинні базуватися на партійних програмах і містити чіткі формулювання цілей, завдань і способів їх досягнення. Як партійні програми, так і виборчі програми партій повинні відрізнятися від програм інших партій, що має бути предметом контролю з боку органів реєстрації.

11. В оновленому законодавстві має бути врегульоване питання процедури об'єднання політичних партій. Встановити, що лише об'єднання надає право на зміну назви політичної партії.

Регулювання процедури об'єднання партій повинно забезпечити конституційно-правову правонаступність об'єднаної партії. Має бути передбачена спрощена процедура реєстрації такої об'єднаної партії.

Пропонується встановити, що рішення про об'єднання політичних партій ухвалюється з'їздами кожної з партій, що вирішили об'єднатися. Такі рішення мають бути узгоджені між собою, також має бути визначено, спадкоємцем якої партії стане об'єднана партія.

Має бути встановлено вимогу проведення об'єднавчого з'їзду партій (із встановленням мінімальної чисельності делегатів від кожної з партій). Такий з'їзд повинен отримати право здійснювати остаточне оформлення об'єднаної партії. До його повноважень мають належати, зокрема, ухвалення нових статутних установчих документів або внесення змін до програми і статуту партії, спадкоємцем якої є об'єднана партія, прийняття рішень щодо назви об'єднаної партії, її символіки, формування складу керівних органів. Рішення з'їзду має бути обов'язковим для всіх місцевих організацій партій, які вирішили об'єднатися. Після повідомлення про проведення об'єднавчого з'їзду орган реєстрації повинен внести відповідні зміни до Державного реєстру політичних партій.

12. В оновленому законодавстві має бути передбачена чітка й проста процедура добровільного припинення діяльності політичних партій (їх саморозпуску).
13. Потрібно передбачити в оновленому законодавстві чітку вимогу стосовно того, що не менше половини учасників виборчих списків політичних партій на виборах усіх рівнів повинні складати їх дійсні члени. Це дасть партіям можливість впливати на обраних від неї депутатів, а також уможливить контроль суспільства за виконанням партіями їх виборчих програм.
14. Має бути заборонена практика «припинення» членства в тій чи іншій політичній партії у процесі формування виборчих списків. Законодавство повинно містити вичерпний перелік підстав, за якими може бути припинено членство громадян у політичних партіях.
15. З метою надання політичним партіям, що не пройшли до Верховної Ради, інструментів інституційного розвитку, доцільно повернути до законодавства про фінансування політичних партій норму, згідно з якою фінансування з державного бюджету на статутну діяльність отримуватимуть політичні партії, що набрали на виборах до Верховної Ради певний відсоток голосів виборців (2%), але не змогли подолати встановлений законом виборчий бар'єр.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО СТАН, РОЛЬ І МІСЦЕ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

(соціологічне дослідження)

Питання різних аспектів діяльності політичних партій, розвитку партійної системи, визначення ролі та місця партій у житті суспільства важко, якщо взагалі можливо дослідити без урахування думки громадян. Враховуючи це, Центр Разумкова провів загальнонаціональне соціологічне опитування¹, з узагальненими результатами якого можна ознайомитися нижче. Для порівняння і розуміння динаміки процесів використовувалися результати досліджень, проведених Центром Разумкова попередніми роками.

Громадяни **віддають політичним партіям першість у праві представляти їх інтереси в суспільних процесах** — так вважали 30% респондентів, що є найбільшим показником з 2012р. Громадським організаціям таке право схильні надавати 17% громадян, що, своєю чергою, вказує на деяке зниження довіри до громадських організацій, порівняно з 2015р. і 2016р. Відповідь «окремі політики» не зазнає суттєвих змін з 2012р. (12%), тоді як профспілкам таке право готова надати найменша з 2007р. частка громадян (7%), що свідчить про занепад профспілок і втрату ними колишнього рівня суспільної довіри. Ще більшої втрати в довірі зазнали ЗМІ — 3%.

Найбільша частка громадян, готових делегувати право представляти їх інтереси в суспільних процесах, — на Сході країни (40%), а найменша (22%) — на Півдні². Найбільша частка громадян, які вбачають у представниках своїх інтересів громадські організації — на Заході (25%), найменша — знову на Півдні (9%).

Цікаво, що серед тих, хто однозначно бачить представниками своїх інтересів партії, найбільше прихильників ОПЗЖ (41%) і найменше — серед прихильників «Батьківщини» (22%). Найбільше тих, хто надав перевагу в цьому питанні громадським організаціям — серед прихильників «Європейської

¹ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 30 жовтня по 5 листопада 2020р. в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2 020 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки — 2,3%.

² Тут і далі застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька та Луганська (за винятком окупованих територій) області.

Солідарності» та «Батьківщини» (по 22%), найменше – серед прихильників ОПЗЖ (7%)³. Серед україномовних громадян рівень прихильності до громадських організацій як представників їх інтересів є удвічі вищим, ніж серед російськомовних – 20% проти 10%.

Громадяни впевнені, що партії потрібні для успішного розвитку держави. З роками частка позитивних відповідей лише зросла і склала 75%. Щоправда, це дещо дисонує з різким рівнем недовіри до інституту політичних партій, зафіксованим цим же опитуванням (докладно далі).

У всіх регіонах країни серед прихильників усіх політичних сил ті, хто висловлювався на користь необхідності партій, мають значну перевагу над противниками. Разом з тим, потрібно відзначити, що на Півдні (18%) та Сході (17%) частки противників партій є більшими, ніж в інших регіонах країни.

Частка прихильників багатопартійності перевищує половину, частка її противників – понад третина громадян. Лише на Сході число противників багатопартійності дещо перевищує (в межах похибки) число її прихильників. Підтримка багатопартійності зростає із зростанням рівня освіти та доходів. Серед прихильників «Європейської Солідарності» та «Батьківщини» рівень підтримки багатопартійності є значно вищим, ніж серед прихильників «Слуги Народу» та ОПЗЖ.

На питання щодо прийнятної для них кількості партій-суб'єктів партійної системи 55% опитаних громадян відповіли «від 2 до 5», ще 22% – «5-10 партій». Розбіжності між жителями різних регіонів, різними категоріями громадян існують, вони є помітними, але не змінюють загальної картини. Варто відзначити, що найбільше прихильників однопартійної влади – на Сході (14%), найбільше прихильників відповіді «5-10 партій» – на Заході (28%). Однопартійність найбільше підтримують люди віком 50-59 років, з найнижчими статками⁴, з середньою спеціальною освітою, прихильники ОПЗЖ. Варіант відповіді «5-10 партій» найчастіше підтримують наймолодші громадяни, з вищою освітою,

найбільш забезпечені, прихильники «Європейської Солідарності».

Частка громадян, готових до членства в тій чи іншій партії, становить 21%, а частка тих, хто до цього не готовий – 69%. Таким чином, за останній рік число тих, хто не хоче членства в партії, навіть якби вона складалася з односторонців, зросло. Найменше готових до партійної діяльності в Центрі країни.

До вступу в партію більшою мірою готові громадяни, які живуть у містах, належать до молодших поколінь, чоловіки, з високим рівнем освіти та матеріальних статків, прихильники «Європейської Солідарності».

Громадяни не надто вірять, що діяльність партій слугує захисту їх інтересів. Найбільше опитаних громадян вважали, що партії служать інтересам фінансових і бізнесових структур (56%), партійних лідерів (38%), державної влади (24%). Лише потім іде відповідь «інтересам виборців» – 17%. Однак при цьому варто зазначити, що від 2016р. число громадян, впевнених, що партії захищають інтереси виборців, помітно зросло, а число тих, хто вважає, що партії слугують винятково інтересам ФПГ та партійних лідерів, зменшилося.

Більшість громадян не прагнуть для своїх дітей кар'єри ні народних депутатів, ні в органах виконавчої влади, ні в органах місцевого самоврядування. Серед тих, хто хотів би для своїх дітей владної чи політичної кар'єри, 37% хотіли для них кар'єри державних службовців, працівників виконавчої влади, 36% – ролі керівників місцевих органів виконавчої влади, 33% – ролі депутатів місцевих рад, і вже потім – народних депутатів (28%). Однак при цьому варто зауважити, що від 2015р. кількість позитивних відповідей помітно зросла.

Більшість громадян – 54% – вважають, що **для ефективного захисту інтересів своїх виборців партія повинна пройти до Верховної Ради і сформувати власну фракцію.** 39% громадян також вважають, що для цього партія повинна домогтися перемоги свого кандидата на президентських виборах.

³ Прихильники партій з меншим рівнем електоральної підтримки не були включені до порівняння через рівень теоретичної похибки.

⁴ Для лаконічності викладу варіанти оцінки матеріального становища, запропоновані респондентам, було скорочено так: (1) ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти – бідні; (2) вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей – малозабезпечені; (3) у цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, уже викликає труднощі – середнього достатку; (4) живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі – забезпечені.

Контроль над урядом вважають необхідним 34% опитаних. 32% громадян вбачають необхідність у проведенні партіями якомога більше депутатів до місцевих рад, 28% – висловлюються за створення більшості в місцевих радах.

Лише трохи більше за половину – 53% громадян – стверджують, що читали програми політичних партій. Це число незмінне з минулого року.

При цьому найчастіше читають партійні програми жителі Центру України, громадяни старших вікових категорій, з вищим рівнем освіти і матеріальних статків, прихильники «Європейської Солідарності».

Відносна більшість (40%) громадян впевнені, що програми різних партій не різняться між собою. 35% вважають, що програми відрізняються. Але при цьому серед громадян, які читали програми, співвідношення є зовсім іншим: 56% вважають, що програми відрізняються, а 36% – що ні.

Як і раніше, **громадяни досить слабо орієнтуються в ідеологічній спрямованості політичних партій.** Так, переважна більшість (близько 75%) обрали суму відповідей «знаю небагато», «нічого не знаю» та «важко відповісти» на питання «Чи знаєте Ви (маєте якесь уявлення) про те, чим відрізняються, наприклад, праві партії від лівих?». Найважче в цьому питанні орієнтуватися для жителів Півдня.

Найкраще обізнані з ідеологічними піділами партій чоловіки, громадяни з вищим рівнем освіти та матеріальних статків, прихильники «Європейської Солідарності».

Оскільки рівень знань громадян у політичній сфері залишається невисоким, їм важко віднести свої власні політичні уподобання до будь-якого ідеологічного спектра. 70% складає сума варіантів відповіді «до жодних політичних сил», «у мене немає політичних поглядів», «важко відповісти».

Дещо легше визначити свої погляди чоловікам, громадянам з вищим рівнем освіти та матеріальних статків. Захід – єдиний регіон, де помітні симпатії до правих політичних сил.

З визначенням своїх ідейно-політичних поглядів громадяни теж мають певні проблеми. Сума варіантів відповіді «жоден», «я

не орієнтуюся в політичних течіях», «важко відповісти» набирає майже половину всіх відповідей.

Серед тих, хто зміг із цим визначитися, найбільш популярний ідейно-політичний напрям – національно-демократичний (20%). З великим відривом на другому місці – соціал-демократичний (8%). Ліберальний і проросійський напрями отримали по 4% підтримки.

Відносна більшість з тих громадян, які змогли визначитися з ідейно-політичним напрямом, – 49% – вважають, що в Україні є партія, діяльність якої відповідає цьому напрямку. При цьому третина вважають, що такої партії немає.

Серед тих партій, які громадяни визначають як такі, що відповідають обраному ними ідейно-політичному напрямку, найчастіше називаються «Європейська Солідарність», «Слуга Народу», ОПЗЖ, «Батьківщина» і «Свобода». Чотири з цих партій на виборах 2019р. увійшли до Верховної Ради. При цьому ще одній парламентській партії – «Голос» – громадяни відмовляють у близькості до їх ідеологічних уподобань.

62% опитаних громадян не бачать в Україні партії, яка б представляла їх інтереси. Про наявність такої партії заявили 38% респондентів. Обидва показники від 2015р. зросли.

Серед партій, які представляють їх інтереси, громадяни найчастіше вказували парламентські партії з найвищою електоральною підтримкою: «Слуга Народу» (23%), «Європейська Солідарність» (22%), ОПЗЖ (21%). Показник «Батьківщини» в цьому контексті є значно нижчим (10%).

Дані опитувань підтверджують, що **волатильність електоральної поведінки громадян залишається високою.** Відносна більшість (41%) опитаних громадян вважають, що можуть проголосувати за іншу партію, ніж ту, яку вони підтримують, якщо та партія буде кращою. Водночас майже в рівних пропорціях розподілилися голоси тих, хто дотримується вірності одній політичній силі (27%) та тих, хто не бачить гідних їх підтримки політичних сил.

Тих, хто може змінити свій вибір на користь кращої партії, більше серед жителів Заходу та Центру. На Сході майже порівну тих, хто

дотримується вірності одній політичній силі, та тих, хто відмовляє у своїй підтримці всім партіям.

Симпатии ОПЗЖ – найбільш постійні в партійних уподобаннях виборці.

Серед більш освічених громадян вищим є й рівень мінливості електорального вибору.

Відповіді на питання щодо підходу громадян до голосування за ту чи іншу політичну силу підтвердили тенденцію до мінливості електоральних настроїв. Якщо 30% громадян намагатимуться обирати на виборах між ідеологічно близькими партіями, то 29% вказують, що їх попереднє голосування не впливатиме на теперішній вибір. 24% вказують, що завжди голосують за одну й ту саму політичну силу (при тому, що лише одна партія в останні два виборчі цикли не змінювала свою форму та назву).

На Сході більше тих, хто постійно голосує за одну й ту ж саму політичну силу, на Заході – тих, хто робить свій вибір, незалежно від своїх попередніх голосувань. Найчастіше про бажання голосувати за одну й ту ж саму політичну силу заявляють прихильники «Батьківщини» та «Європейської Солідарності».

Лише 3% громадян заявляють, що вони є членами політичних партій. Найбільше таких – серед прихильників «Батьківщини».

70% опитаних громадян вважають, що фінансувати діяльність партій повинні самі члени партій зі своїх внесків. Цей варіант відповіді обрали 70% респондентів. Друге за популярністю місце (37%) посіла відповідь «громадянами-прихильниками партій, з їх добровільних пожертв». На третьому місці – добровільні внески бізнес-структур (тобто той самий «олігархічний» вплив). Так вважають 33% опитаних. Фінансування партій з державного бюджету підтримують 9% респондентів.

Найбільша підтримка державного фінансування – на Заході, серед найбільш освічених громадян і більш забезпечених. При цьому в жодній з цих категорій прихильники державного фінансування не становлять більшості.

Переважна більшість опитаних не підтримують фінансування політичних партій із державного бюджету, і лише 16% – підтримують це. Порівняно з 2015р., підтримка державного фінансування партій практично не змінилася.

Частка громадян, готових виділяти кошти на фінансування діяльності партій, є невеликою – 13%. Ця частка не зазнає суттєвих змін з 2009р. Більше готових підтримувати партії фінансово – серед найбільш забезпечених громадян і прихильників «Європейської Солідарності». Рівень освіти також впливає на готовність підтримувати «свою» партію.

Середня сума, яку готові щомісяця віддавати на діяльність своєї партії, склала 262 грн.

Більшість (55%) респондентів вважають, що Україні не потрібні нові партії. Іншої думки дотримуються 35%. Це дещо дисонує з експертною думкою з цього ж питання⁵. Дещо більше потребують нових політичних сил жителі Сходу, громадяни віком 30–39 років, жителі міст, чоловіки, російськомовні, громадяни з вищим рівнем освіти і матеріального забезпечення, прихильники «Європейської Солідарності».

Перелік тих якостей, які роблять партію «ною» у сприйнятті суспільства має відмінності від бачення «новизни» експертами. Найбільше громадян – 37% – підтримали варіант відповіді «партія привертає увагу до проблем, які залишаються поза увагою більшості інших партій». Реалістичність обіцянок, уникання популізму посідає друге місце – 35%, а пріоритетність боротьби з елітною корупцією – на третій позиції (34%). 29% вважають, що «нова» партія повинна давати проявити себе «новим обличчям», 21% опитаних також хотіли б бачити активну співпрацю такої партії з громадськістю.

Відносна більшість (46%) опитаних вважають, що Україні потрібні нові політичні лідери; протилежної думки дотримуються 42% респондентів. **Порівняно з 2014–2018рр., суспільна потреба в нових політичних лідерах суттєво знизилася** (тоді 70–60% опитаних давали ствердну відповідь на це питання).

⁵ Докладно див.: Результати експертного опитування в матеріалі «Політичні партії і партійна система України на сучасному етапі: стан, проблеми, перспективи розвитку», вміщеному в цьому журналі.

Тут і далі, якщо не зазначено інше, порівняння здійснюються з даними згаданого експертного опитування.

Найменше відчувають потребу в нових лідерах на Півдні. Відносно більше — населення міст, респонденти віком до 50 років, чоловіки, респонденти з вищим рівнем освіти та кращим матеріальним становищем. Також найвищий запит на нових лідерів серед прихильників «Європейської Солідарності».

Найчастіше респонденти очікують появи нових політичних лідерів із таких середовищ: існуючі політичні партії (37%), нові політичні сили (31%), організації громадянського суспільства (31%) та кола гуманітарної або технічної інтелігенції (30%). Суттєво зросли, порівняно з 2015р., очікування щодо існуючих політичних партій і знизилися — щодо учасників АТО, ООС, добровольців і волонтерів.

Відносна більшість (37%) опитаних вважають пропорційну систему з відкритими партійними списками найкращою для України. Змішану систему із закритими списками та мажоритарну систему підтримують по 12% опитаних. Порівняно з 2017-2018рр., розподіл відповідей на це питання змінився несуттєво.

Підтримка пропорційної системи з відкритими партійними списками є нижчою на Сході (там майже таку ж популярність має мажоритарна система), серед російськомовних, а також серед найстарших опитаних. Порівняно більше її підтримують чоловіки, респонденти з вищою освітою та кращим матеріальним становищем.

Серед опитаних, які брали участь в останніх місцевих виборах, відносна більшість вважають діючу виборчу систему кращою за попередню (37% проти 26%). Водночас, ще 37% не змогли визначитися з відповіддю.

Порівняно менше нова система подобається жителям Сходу, старшим респондентам. Натомість вона більше подобається людям з вищим рівнем освіти та кращим матеріальним становищем. Найбільше позитивних відгуків серед виборців «Слуги Народу», найменше — серед виборців ОПЗЖ.

Більшість (63%) респондентів, які брали участь в останніх місцевих виборах, підтримали за партійними списками ту ж саму партію, за яку голосували і на парламентських виборах 2019р. Натомість — 27% підтримали іншу партію.

Найбільш постійними у своїх уподобаннях виявилися жителі Сходу, найменше — Заходу. Виборці ОПЗЖ та «Європейської Солідарності» були більш послідовними в підтримці своїх партій, ніж прихильники «Слуги Народу».

Переважна більшість (81%) опитаних стверджують, що скористалися можливістю проголосувати за конкретного кандидата від партії на виборах до обласної ради та/або до місцевої ради свого населеного пункту. Серед прихильників «Європейської Солідарності» найвищою є частка респондентів, які скористалися цією можливістю (88%).

Віддаючи голос за ту чи іншу партію на останніх місцевих виборах, **більшість респондентів керувалися насамперед довірою до лідера партії (58%).** Довіра до окремих кандидатів, висунутих партією у їх виборчому окрузі була важливішим чинником вибору для 37% опитаних, які брали участь у місцевих виборах. Довіра до лідера партії була важливішою насамперед для виборців Сходу, тоді як на Заході співвідношення між двома альтернативами практично є рівними. Жителі міст і російськомовні респонденти дещо частіше керувалися саме довірою до лідера партії. Цей чинник виявився дещо важливішим для прихильників «Батьківщини» та «Європейської Солідарності».

Позиція партії щодо ключових політичних проблем країни і щодо місцевих проблем у населеному пункті проживання респондентів виявилися важливими для майже однакового числа опитаних (48% проти 44%). При цьому, на Заході, на відміну від інших регіонів, значно більш важливим виявилася позиція партії щодо місцевих проблем у населеному пункті проживання. У містах і серед російськомовних важливішою була позиція партії щодо проблем країни, у селах і серед україномовних — щодо місцевих проблем. Позицією партії щодо ключових проблем країни були більше мотивовані виборці «Батьківщини» і «Європейської Солідарності», і менше — «Слуги Народу».

Наявність у кандидатів, висунутих партією, реального управлінського досвіду була важливішою для 48% опитаних, тоді як чистота репутації кандидатів — для 36%. Чистота репутації кандидатів була дещо менш важливою для жителів Півдня, найменш матеріально забезпечених, а також найстарших респондентів. Натомість її

вважали першочерговою майже половина прихильників партії «Слуга Народу».

Готовність партії дослухатися до думки простих громадян була важливішою для 58% опитаних, тоді як вірність партії своїм ідеологічним позиціям — для 32%. Рідше вірність ідеологічним позиціям називали важливішою на Заході й Півдні, частіше — на Сході. Готовністю дослухатися до думки громадян набагато частіше керувалися найменш матеріально забезпечені, тоді як серед забезпечених респондентів два варіанти є однаково популярними. Виборці «Європейської Солідарності» та ОПЗЖ керувалися вірністю партії своїм ідеологічним позиціям дещо частіше, ніж прихильники «Батьківщини» та «Слуги Народу».

Серед державних і суспільних інститутів респонденти частіше висловлювали довіру до Збройних Сил України (66% опитаних), Церкви (62%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (60%), волонтерських організацій (60%), Державної прикордонної служби (55%), голови міста (селища, села), в якому проживає респондент (54%), Національної гвардії України (52%), добровольчих батальйонів (52%), ради міста (селища, села), в якому проживає респондент (50%).

Недовіра частіше висловлювалася державному апарату (чиновникам) (не довіряють їм 79% опитаних), ЗМІ Росії (79%), Верховній Раді України (76%), судам (судовій системі загалом) (75%), Уряду України (75%), **політичним партіям** (73%), комерційним банкам (73%), Національному антикорупційному бюро України (72,5%), Національному агентству з питань запобігання корупції (71%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (70%), Вищому антикорупційному суду (70%), прокуратурі (70%), Конституційному Суду України (65%), Національному банку України (64%), місцевим судам (63%), Верховному Суду (63%), Президенту України (60%), профспілкам (54%), національній поліції (53%), Службі безпеки України (51%).

Баланс суспільної довіри до політичних партій протягом 2015–2020рр. залишався виразно негативним. При цьому, після виборчої кампанії 2019р. він різко покращився на 23 в.п., однак до листопада 2020р. поступово опустився майже до попередніх значень.

Респонденти дуже скептично оцінюють власний вплив на прийняття рішень у

державі (68% відповіли, що не мають жодного впливу, 22% — дуже незначний, 6,5% — певний вплив і лише 2% — досить істотний). Порівняно з минулим роком, більше опитаних вважають, що не мають жодного впливу на прийняття рішень у державі (не дивлячись на нещодавно проведені місцеві вибори). Дещо вище свій вплив оцінюють жителі Заходу, україномовні, чоловіки, люди з вищою освітою та краще забезпечені. Прихильники ОПЗЖ більш скептичні в оцінках. Подібним чином оцінюється респондентами і вплив на прийняття рішень у місті або селі власного проживання.

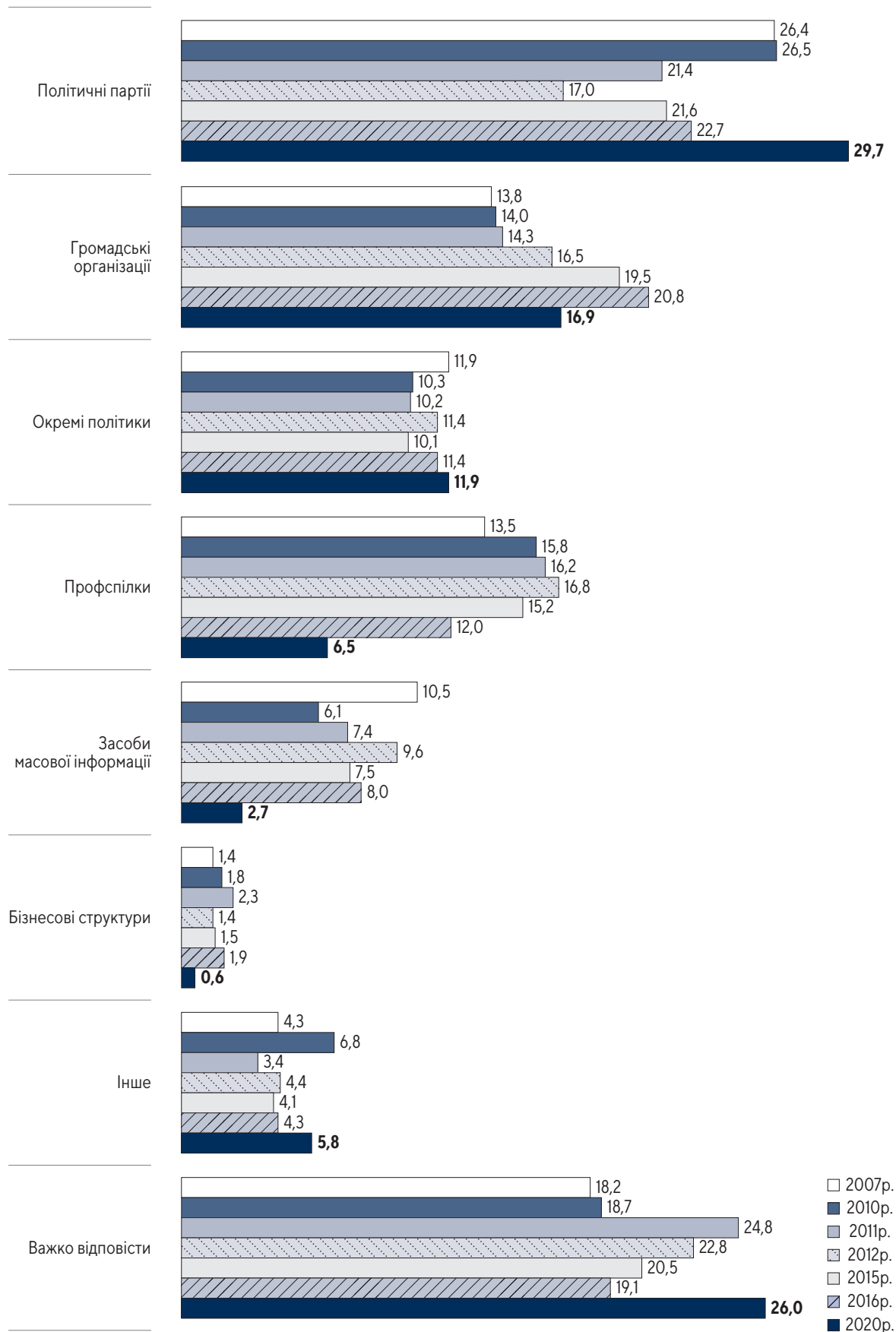
Про діяльність місцевих осередків будьяких партій у своєму регіоні чули 42% опитаних. Це суттєво більше, ніж у 2015–2016ррр. і на рівні з 2009р. Дещо частіше чують про діяльність осередків партій у містах. Рівень поінформованості суттєво зростає з рівнем освіти та матеріального забезпечення. Подібною є картина і з поінформованістю про діяльність партійних осередків у власному місті/селі (за винятком того, що в цьому випадку перевага міста над селом є більш виразною). Цікаво також, що на Заході дещо більше обізнані про діяльність осередків партій у власному регіоні, але не в населеному пункті (45% проти 40%), тоді як на Півдні ситуація є протилежною (53% чули про діяльність осередків у своєму населеному пункті, і 35% — у регіоні).

Головну причину успіху локальних політичних сил відносна більшість респондентів вбачають у кращому розумінні проблем регіонів і пропозиціях реальних рішень (31%). Друга за популярністю опція — серед членів цих партій є добре відомі й авторитетні люди, які користуються довірою громадян (22%). Менш популярною є негативна версія пояснення успіху (вони представляють інтереси місцевих «олігархів», які мають усі важелі впливу на місцях — 16%), а також теза про представлення такими партіями місцевих громад (15%). На Заході дещо більш популярним є поясненням успіху локальних партій розумінням проблем регіонів і дещо менше — представництвом інтересів місцевих олігархів.

Більшість опитаних не вбачають нічого поганого в тому, що в місцевих радах значну роль відіграватимуть регіональні (локальні) партії (57%), тоді як 23% вважають, що лише загальнонаціональні партії повинні брати участь у виборах усіх рівнів і представляти інтереси жителів усіх регіонів країни.

ХТО В ПЕРШУ ЧЕРГУ МАЄ ПРЕДСТАВЛЯТИ ВАШІ ІНТЕРЕСИ В СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ?

% опитаних

ХТО В ПЕРШУ ЧЕРГУ МАЄ ПРЕДСТАВЛЯТИ ВАШІ ІНТЕРЕСИ В СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ?
% опитаних (продовження)

РЕГІОНИ (листопад 2020р.)

	Захід	Центр	Південь	Схід
Політичні партії	25,4	27,3	22,4	40,3
Громадські організації	24,6	19,4	9,1	10,0
Окремі політики	12,1	13,2	8,3	11,5
Профспілки	3,3	6,1	8,3	9,0
Засоби масової інформації	3,8	2,9	2,5	1,7
Бізнесові структури	0,4	1,0	0,4	0,2
Інше	7,9	6,4	2,5	4,5
Важко відповісти	22,5	23,8	46,5	22,8

	МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА		ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Українська	Російська	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Політичні партії	28,1	33,3	34,0	41,2	35,6	27,7
Громадські організації	20,3	10,2	11,9	7,0	22,3	21,8
Окремі політики	12,1	11,1	13,2	11,5	10,2	16,0
Профспілки	5,1	8,7	4,7	6,6	6,4	6,7
Засоби масової інформації	2,4	3,5	2,6	3,7	2,7	1,7
Бізнесові структури	0,8	0,1	1,1	0,0	0,8	0,0
Інше	6,2	5,2	8,4	4,1	0,8	5,9
Важко відповісти	25,1	27,8	24,0	25,9	21,2	20,2

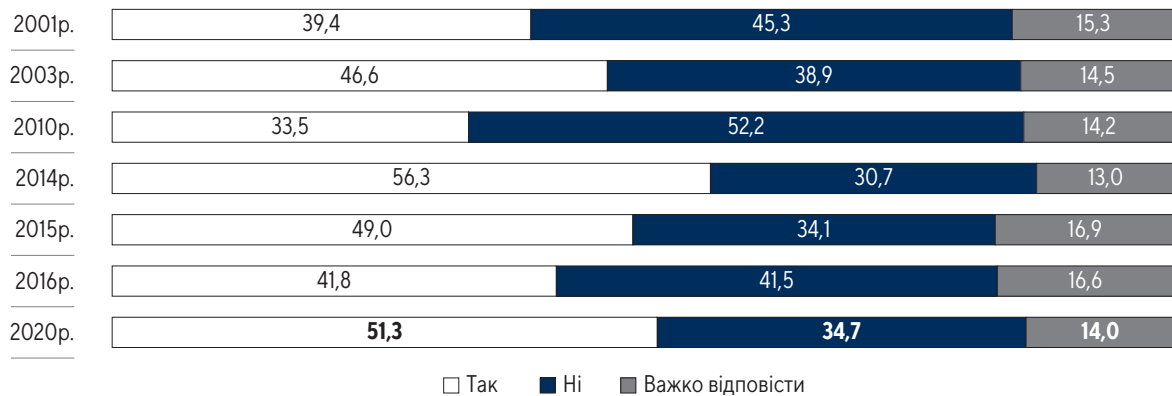
Листопад 2020р.

Листопад 2020р.

ЧИ ПОТРІБНА УКРАЇНІ БАГАТОПАРТІЙНА СИСТЕМА?

% опитаних

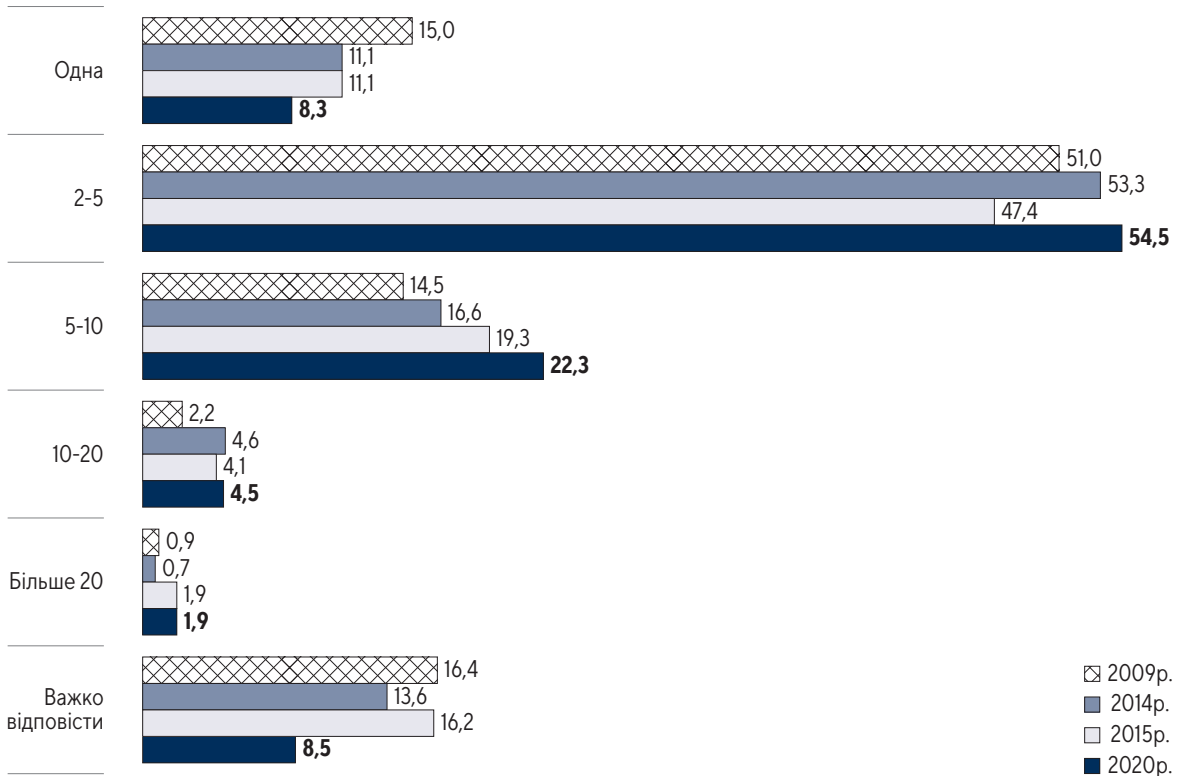
□ Так ■ Ні ■ Важко відповісти

	РЕГІОНИ				ОСВІТА			
	Захід	Центр	Південь	Схід	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	
Так	62,7	52,5	46,1	41,5	38,6	51,5	58,9	
Ні	25,2	33,9	36,9	43,2	39,9	37,5	28,6	
Важко відповісти	12,1	13,5	17,0	15,2	21,5	11,0	12,6	
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так	33,0	48,5	55,9	62,3	52,5	45,7	65,0	62,7
Ні	50,3	34,4	33,0	26,8	32,7	40,3	26,6	30,5
Важко відповісти	16,8	17,1	11,1	10,9	14,8	14,0	8,4	6,8

Листопад 2020р.

СКІЛЬКИ ПРИБЛИЗНО ПАРТІЙ МАЮТЬ ІСНУВАТИ В УКРАЇНІ?

% опитаних

СКІЛЬКИ ПРИБЛИЗНО ПАРТІЙ МАЮТЬ ІСНУВАТИ В УКРАЇНІ?								
% опитаних								
(продовження)								
РЕГІОНИ (листопад 2020р.)								
	Захід	Центр		Південь		Схід		
Одна	4,8	6,4		9,1		13,9		
2-5	57,6		55,1		58,5		49,2	
5-10	27,6		23,3		23,7		15,6	
10-20	4,2		4,2		3,7		5,3	
Більше 20	0,6		3,8		0,8		0,9	
Важко відповісти	5,2		7,3		4,1		15,1	
	ВІК					ОСВІТА		
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища
Одна	5,9	8,2	7,8	10,2	9,2	8,8	10,3	6,3
2-5	49,2	54,0	54,3	54,9	58,3	59,4	53,6	52,0
5-10	28,9	24,9	21,7	18,6	18,7	15,9	21,0	27,6
10-20	4,9	3,2	4,9	6,7	3,6	3,3	4,7	5,1
Більше 20	2,4	2,2	2,3	2,3	0,9	2,3	1,8	1,9
Важко відповісти	8,6	7,5	9,0	7,3	9,3	10,3	8,5	7,2
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Одна	13,3	7,2	8,2	8,0	5,8	9,1	4,6	12,0
2-5	59,7	55,1	55,3	43,1	58,6	61,7	51,9	54,7
5-10	12,8	22,6	23,0	27,7	23,0	21,4	31,3	22,2
10-20	4,1	3,8	4,4	8,8	5,5	2,9	4,2	6,8
Більше 20	0,5	1,3	2,2	5,8	1,6	0,0	4,2	1,7
Важко відповісти	9,7	10,0	6,8	6,6	5,5	4,9	3,8	2,6

Листопад 2020р.

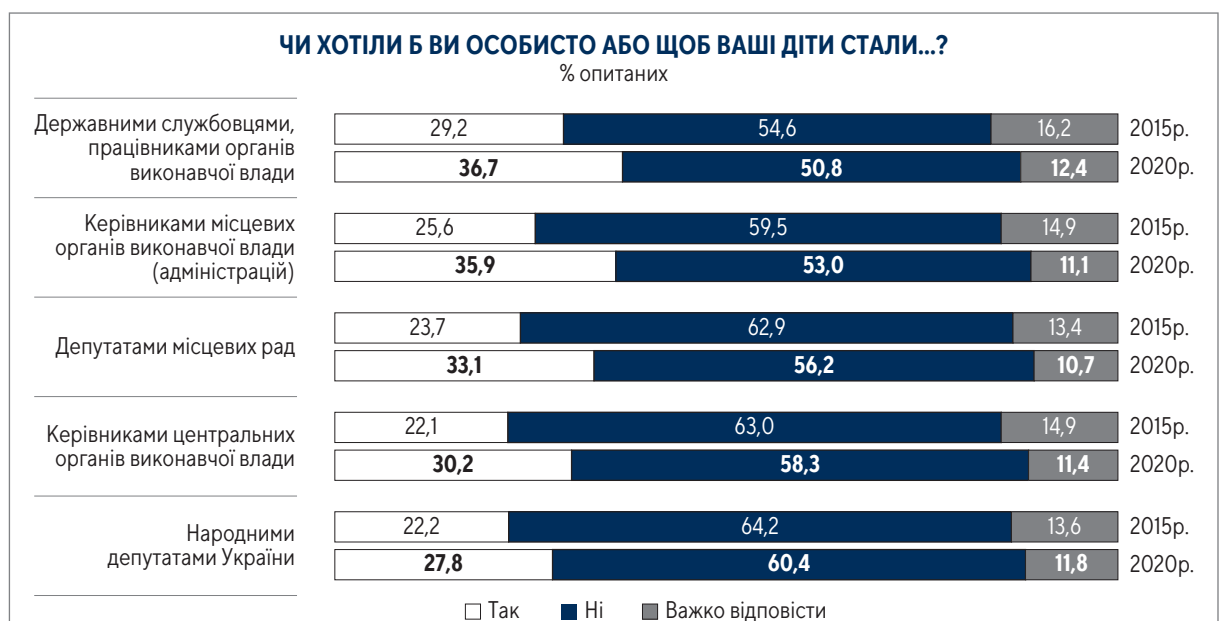
ЧИ ГОТОВІ ВИ СТАТИ ЧЛЕНОМ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ, ЯКЩО ВОНА СКЛАДАТИМЕТЬСЯ З ВАШИХ ОДНОДУМЦІВ? % опитаних (продовження)								
	ВІК					ТИП ПОСЕЛЕННЯ		
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Місто	Село	
Так	25,7	25,3	23,6	18,3	14,0	24,6	15,4	
Ні	58,9	65,0	65,7	75,4	78,3	67,4	72,4	
Важко відповісти	15,4	9,7	10,7	6,4	7,7	8,1	12,3	
	СТАТЬ		ОСВІТА					
	Чоловіки	Жінки	Загальна середня		Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища		
Так	24,2	17,9	15,7		20,1	25,2		
Ні	64,9	73,3	77,5		71,4	62,7		
Важко відповісти	10,9	8,8	6,8		8,5	12,1		
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так	13,2	15,4	22,9	45,3	21,1	19,3	27,4	17,8
Ні	80,7	75,5	67,1	41,0	64,6	70,8	64,6	78,0
Важко відповісти	6,1	9,2	10,0	13,7	14,2	9,9	8,0	4,2

Листопад 2020р.

ЧИМ ІНТЕРЕСАМ СЛУЖАТЬ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ?*									
	% опитаних								
	2001р.	2003р.	2005р.	2009р.	2011р.	2014р.	2015р.	2016р.	2020р.
Фінансових і бізнесових структур	45,0	55,7	53,7	63,4	57,0	51,6	57,7	72,0	56,0
Партійних лідерів	30,5	45,6	43,1	48,6	39,1	37,1	37,3	44,2	37,7
Державної влади	23,2	31,5	28,3	18,8	24,8	22,9	24,2	24,0	24,3
Виборців	3,8	5,0	13,8	9,8	5,8	12,5	11,2	3,7	17,2
Зарубіжних держав та їх об'єднань**	-	-	-	-	-	-	-	-	15,4
Важко відповісти	22,6	12,0	14,9	10,7	10,5	14,7	15,6	7,5	12,8

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

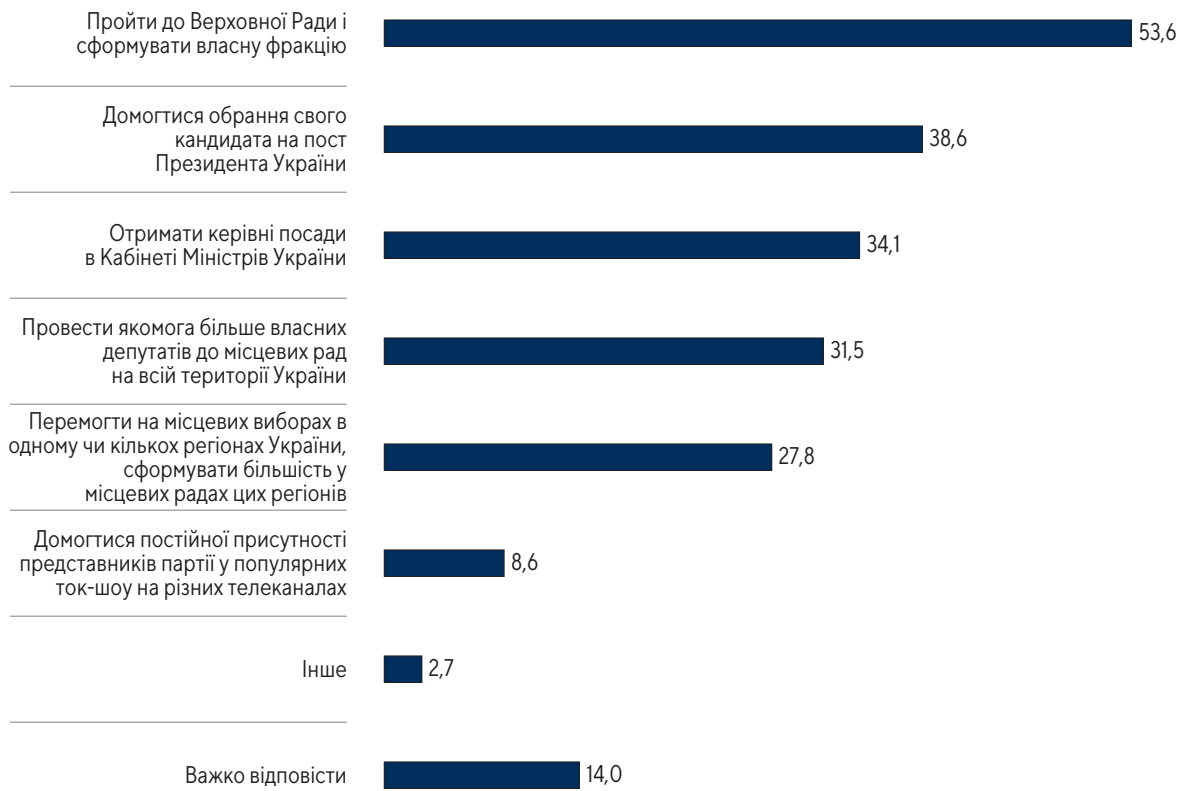
** До 2020р. такий варіант відповіді не пропонувався.

ЯКІ З НАВЕДЕНИХ ЗАВДАНЬ ПОВИННІ РЕАЛІЗУВАТИ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ПЕРШУ ЧЕРГУ, ЩОБ МАТИ МОЖЛИВІСТЬ ЕФЕКТИВНО ОБСТОЮВАТИ ІНТЕРЕСИ СВОЇХ ВИБОРЦІВ?*

% опитаних

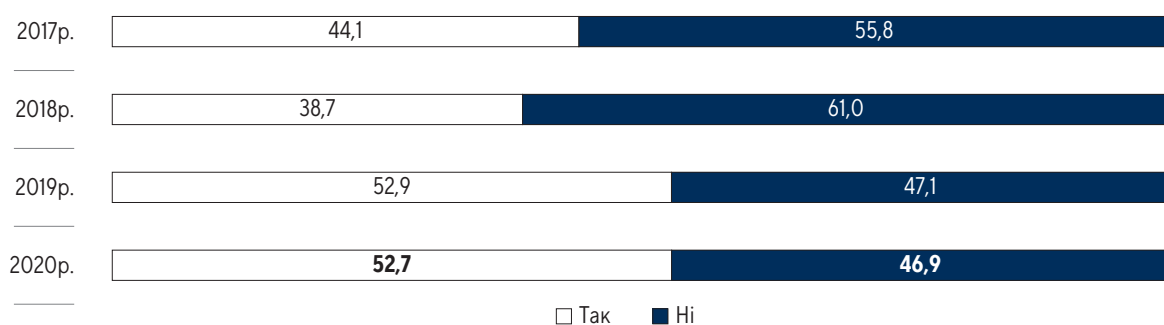

Листопад 2020р.

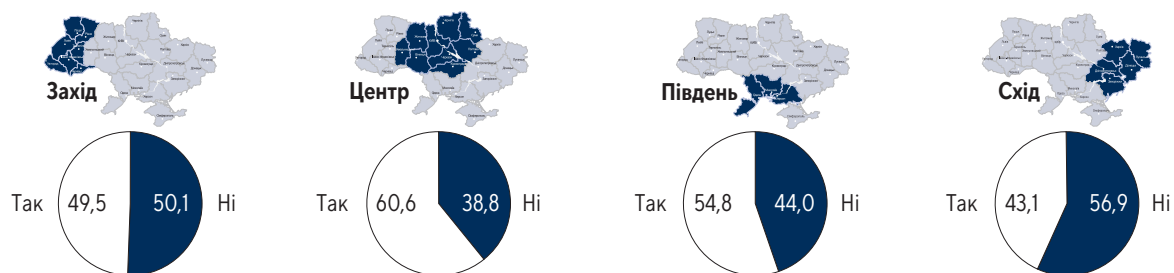
* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

ЧИ ЧИТАЛИ ВИ КОЛИ-НЕБУДЬ ПРОГРАМИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ?*

% опитаних

РЕГІОНИ (листопад 2020р.)

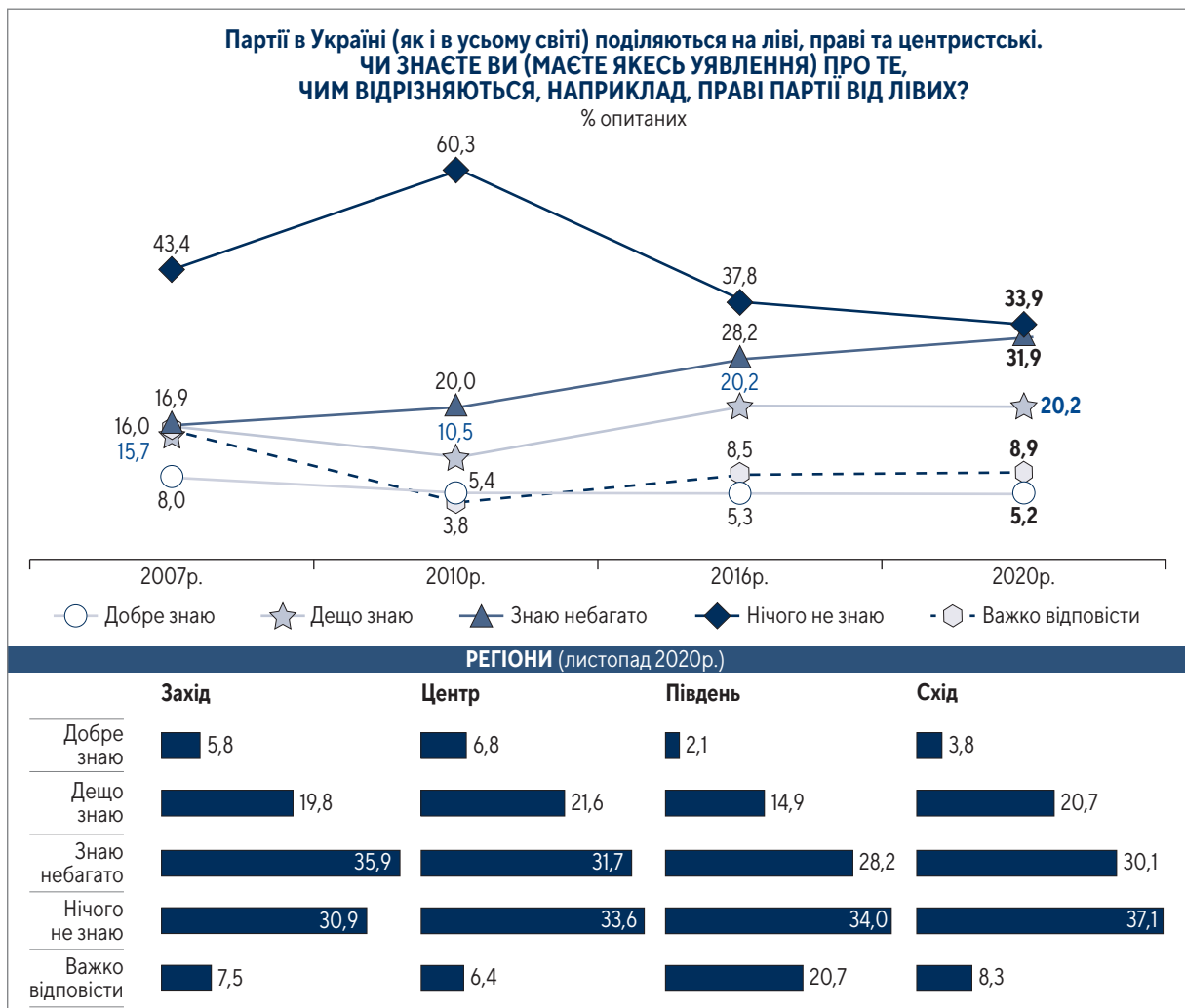
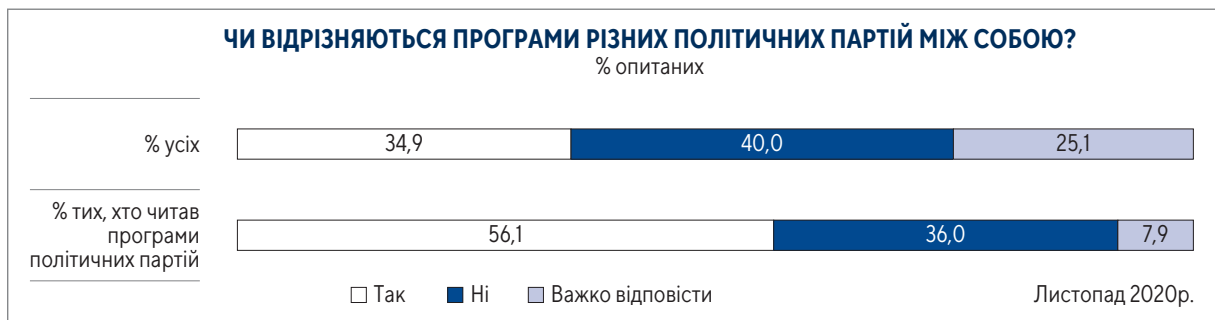

* На діаграмі не наведена частка респондентів, які не відповіли, через незначне їх число.

ЧИ ЧИТАЛИ ВИ КОЛИ-НЕБУДЬ ПРОГРАМИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ?*								
% опитаних (продовження)								
	ВІК					ОСВІТА		
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища
Так	42,2	52,0	56,8	55,9	55,7	39,1	52,5	60,7
Ні	57,8	47,8	42,9	43,2	43,6	60,9	46,7	39,1
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так	46,4	48,5	53,9	75,4	51,7	57,4	68,8	53,0
Ні	52,6	51,3	45,5	24,6	47,8	42,2	31,2	46,2

* На діаграмі не наведена частка респондентів, які не відповіли, через незначне їх число.

Листопад 2020р.

**Партії в Україні (як і в усьому світі) поділяються на ліві, праві та центристські.
ЧИ ЗНАЄТЕ ВИ (МАЄТЕ ЯКЕСЬ УЯВЛЕННЯ) ПРО ТЕ,
ЧИМ ВІДРІЗНЯЮТЬСЯ, НАПРИКЛАД, ПРАВІ ПАРТІІ ВІД ЛІВИХ?**

% опитаних

(продовження)

	СТАТЬ		ОСВІТА		
	Чоловіки	Жінки	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища
Добре знаю	7,8	3,2	2,0	5,3	6,7
Деяко знаю	21,6	19,0	13,6	19,8	24,1
Знаю небагато	33,3	30,7	28,5	32,1	33,8
Нічого не знаю	29,0	37,9	43,7	34,7	27,3
Важко відповісти	8,3	9,3	12,1	8,1	8,1

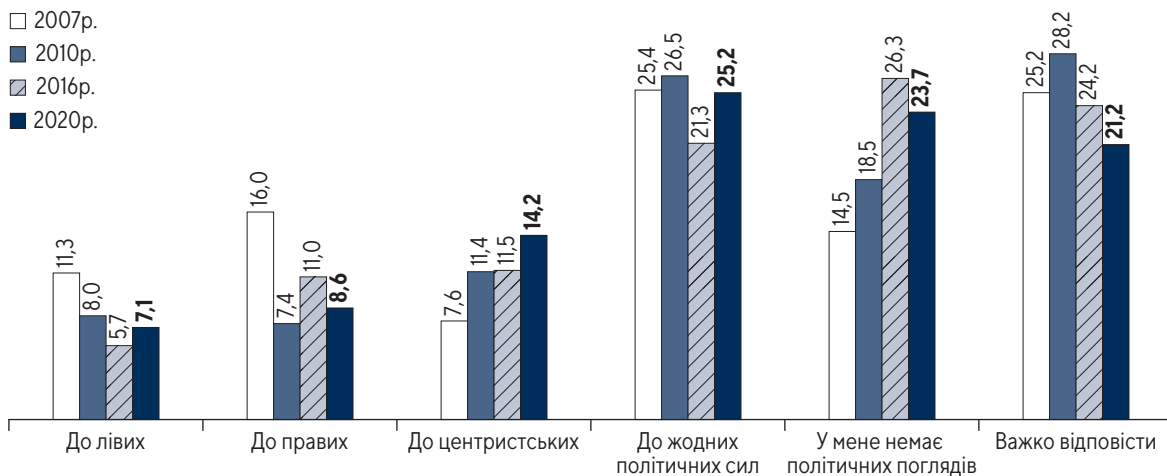
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Добре знаю	1,5	3,5	5,8	10,8	3,9	4,5	12,2	2,5
Деяко знаю	11,2	17,8	23,0	28,8	20,8	24,2	24,7	19,5
Знаю небагато	29,9	31,9	33,6	25,2	33,4	27,0	34,2	32,2
Нічого не знаю	45,7	37,2	30,5	25,2	34,7	33,2	20,9	37,3
Важко відповісти	11,7	9,6	7,1	10,1	7,1	11,1	8,0	8,5

Листопад 2020р.

**ВИ ОСОБИСТО ЗА СВОЇМИ ПОЛІТИЧНИМИ ПОГЛЯДАМИ БЛИЖЧІ ДО ЛІВИХ,
ПРАВИХ ЧИ ЦЕНТРИСТСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ?**

% опитаних

- 2007р.
- 2010р.
- ▨ 2016р.
- 2020р.

РЕГІОНИ (листопад 2020р.)

	Захід	Центр	Південь	Схід
До лівих	4,2	8,3	5,4	8,9
До правих	15,4	5,9	5,4	7,7
До центристських	15,8	15,4	5,4	15,1
До жодних політичних сил	20,2	23,0	29,9	30,7
У мене немає політичних поглядів	21,3	24,2	28,2	23,0
Важко відповісти	23,1	23,2	25,7	14,7

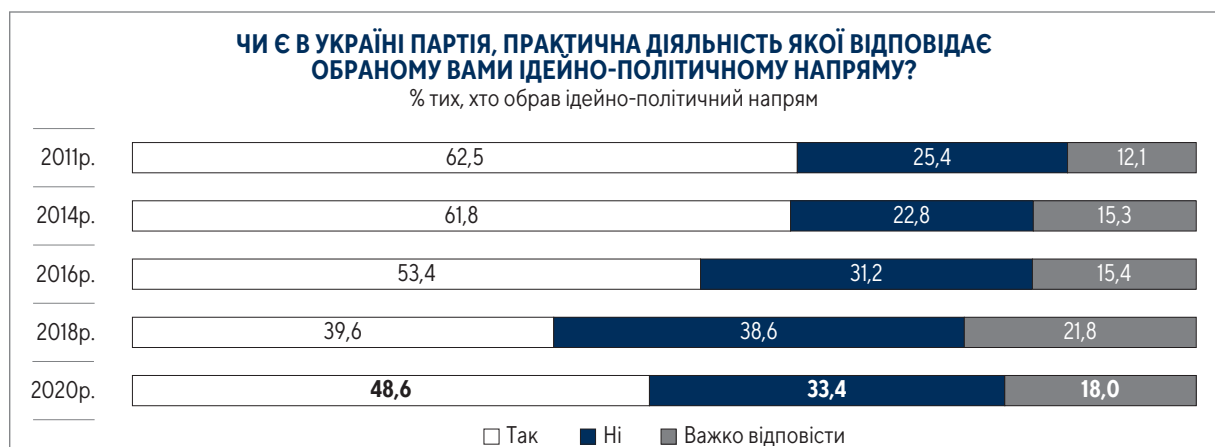
ВИ ОСОБИСТО ЗА СВОЇМИ ПОЛІТИЧНИМИ ПОГЛЯДАМИ БЛИЖЧІ ДО ЛІВИХ, ПРАВИХ ЧИ ЦЕНТРИСТСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ? (% опитаних) (продовження)							
	ВІК					СТАТЬ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Чоловіки	Жінки
До лівих	4,3	5,5	5,5	7,3	11,0	8,2	6,3
До правих	5,4	8,7	10,4	9,3	9,2	11,0	6,5
До центристських	15,7	14,1	14,1	16,0	12,2	14,4	13,9
До жодних політичних сил	20,5	25,8	28,0	28,2	24,2	26,4	24,2
У мене немає політичних поглядів	31,9	24,3	22,5	19,2	21,4	20,5	26,3
Важко відповісти	22,2	21,6	19,6	20,1	22,1	19,3	22,8
	ОСВІТА			МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
До лівих	7,6	7,0	7,2	4,1	8,2	7,5	4,3
До правих	6,8	7,6	10,1	5,1	7,2	9,4	16,5
До центристських	8,1	12,9	19,2	8,7	11,3	16,0	23,7
До жодних політичних сил	30,2	25,7	22,8	31,6	26,2	24,3	15,8
У мене немає політичних поглядів	27,2	24,0	20,6	27,0	26,1	22,4	18,0
Важко відповісти	20,2	22,7	20,1	23,5	21,0	20,5	21,6
	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР						
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина			
До лівих	2,9	18,5	8,3	5,1			
До правих	5,8	6,2	19,3	5,9			
До центристських	20,3	8,6	20,1	18,6			
До жодних політичних сил	23,7	23,5	15,5	22,9			
У мене немає політичних поглядів	25,3	18,1	12,9	18,6			
Важко відповісти	22,1	25,1	23,9	28,8			

Листопад 2020р.

ЯКИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ НАПРЯМ НАЙБІЛЬШЕ ВІДПОВІДАЄ ВАШИМ ПЕРЕКОНАННЯМ? (% опитаних)					
	2011р.	2014р.	2016р.	2018р.	2020р.
Національно-демократичний	15,4	26,2	17,4	16,6	19,9
Соціал-демократичний	4,3	9,5	7,5	7,7	7,7
Ліберальний	2,2	1,6	2,3	3,8	4,2
Політичний напрям, що включає ідеї возз'єднання України з Росією	9,7	4,4	2,1	2,8	3,9
Екологічний («зелені»)	2,6	3,1	2,9	3,0	3,5
Християнсько-демократичний	1,3	2,1	3,1	2,3	3,1
Національно-радикальний	2,3	4,5	4,4	2,9	2,9
Соціалістичний	2,3	2,2	2,8	3,2	2,6
Комуністичний	5,4	3,3	1,6	1,6	1,4
Національно-комуністичний	0,6	0,8	0,5	0,9	0,4
Інший	1,8	0,7	1,8	2,5	1,1
Жодний	13,2	6,6	15,5	9,6	14,7
Я не орієнтуюся в політичних течіях	28,6	21,3	25,0	24,0	23,8
Важко відповісти	10,3	13,5	13,1	19,1	10,8

ЯКИЙ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИЙ НАПРЯМ НАЙБІЛЬШЕ ВІДПОВІДАЄ ВАШИМ ПЕРЕКОНАННЯМ?						
% опитаних (продовження)						
	РЕГІОНИ				МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА	
	Захід	Центр	Південь	Схід	Українська	Російська
Національно-демократичний	36,7	17,5	8,3	13,4	24,9	10,5
Соціал-демократичний	4,2	10,4	11,7	5,3	6,9	9,3
Ліберальний	1,5	4,3	2,1	7,4	3,2	5,7
Політичний напрям, що включає ідеї возз'єднання України з Росією	1,0	3,1	7,1	6,0	2,1	7,3
Екологічний («зелені»)	1,9	5,2	4,2	2,3	3,7	3,5
Християнсько-демократичний	6,5	2,5	2,5	1,1	4,1	1,3
Національно-радикальний	3,8	3,8	0,8	1,7	3,9	1,2
Соціалістичний	1,3	2,5	5,4	2,8	1,7	4,4
Комуністичний	0,4	1,8	2,1	1,3	1,1	1,9
Національно-комуністичний	0,0	0,3	0,8	0,8	0,4	0,6
Інший	0,6	1,3	0,8	1,1	0,7	1,6
Жодний	11,3	14,5	11,7	19,6	13,8	16,2
Я не орієнтуюся в політичних течіях	16,7	21,0	32,9	30,4	21,7	27,5
Важко відповісти	14,4	11,9	9,6	6,8	11,9	9,2
	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР					
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина		
Національно-демократичний	18,2	7,0	48,5	26,5		
Соціал-демократичний	9,7	12,7	3,8	11,1		
Ліберальний	5,3	2,9	3,8	2,6		
Політичний напрям, що включає ідеї возз'єднання України з Росією	1,6	18,0	0,8	1,7		
Екологічний («зелені»)	6,6	1,6	2,7	3,4		
Християнсько-демократичний	1,3	1,2	6,1	4,3		
Національно-радикальний	1,3	0,0	3,8	2,6		
Соціалістичний	1,1	7,0	0,8	4,3		
Комуністичний	1,1	2,9	0,4	0,9		
Національно-комуністичний	0,5	1,2	0,4	0,9		
Інший	0,8	0,8	1,9	1,7		
Жодний	13,7	12,3	4,2	6,0		
Я не орієнтуюся в політичних течіях	25,3	23,8	14,0	23,1		
Важко відповісти	13,7	8,6	9,1	11,1		

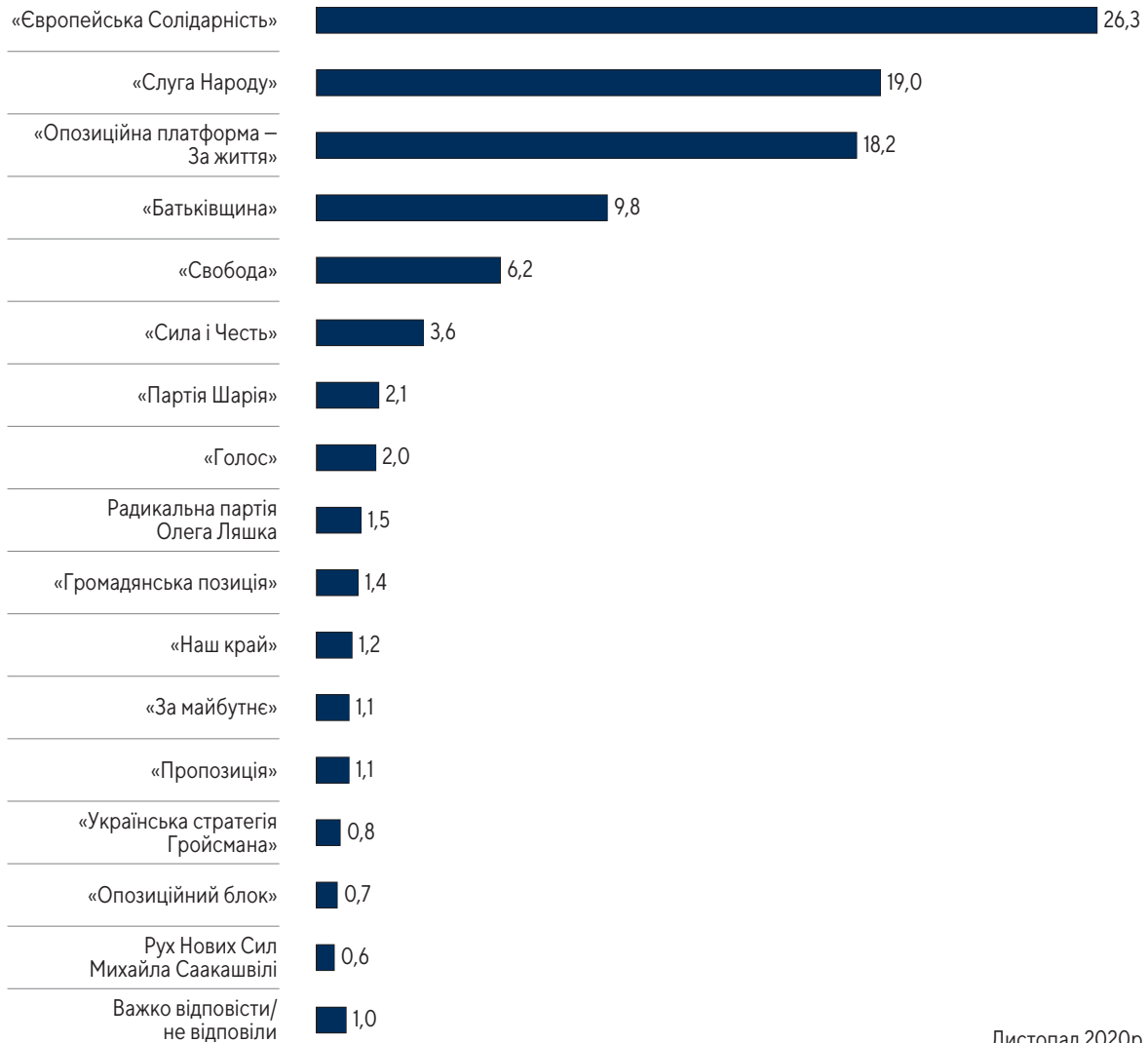
Листопад 2020р.

ЯКЩО ТАКА ПАРТІЯ Є, ТО НАЗВІТЬ ЇЇ*

% тих, хто відповів, що в Україні є партія, практична діяльність якої відповідає обраному респондентом ідейно-політичному напрямку

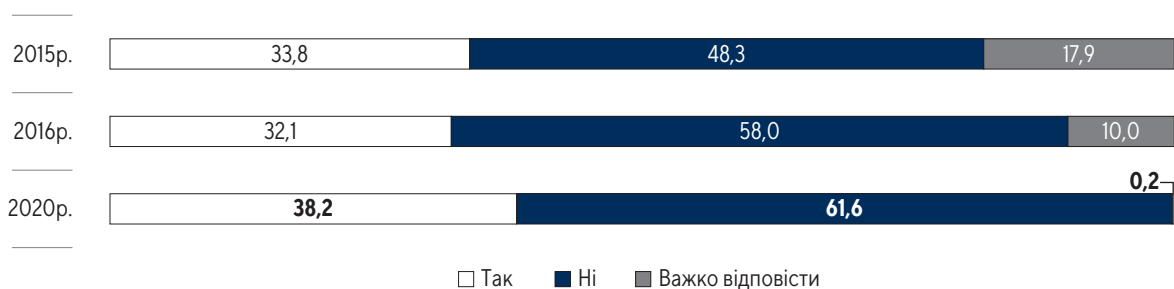

* Наведено лише ті партії, які назвали не менше 0,5% тих, хто відповів, що в Україні є партія, практична діяльність якої відповідає обраному респондентом ідейно-політичному напрямку.

	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР (листопад 2020р.)			
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Частка прихильників партії, які назвали її діяльність відповідною власному ідейно-політичному напрямку	24,3	35,8	46,8	39,0

ЧИ Є В УКРАЇНІ ПАРТІЯ, ПРО ЯКУ ВИ МОЖЕТЕ СКАЗАТИ, ЩО ВОНА ПРЕДСТАВЛЯЄ ВАШІ ІНТЕРЕСИ?

% опитаних

ЧИ Є В УКРАЇНІ ПАРТІЯ, ПРО ЯКУ ВИ МОЖЕТЕ СКАЗАТИ, ЩО ВОНА ПРЕДСТАВЛЯЄ ВАШІ ІНТЕРЕСИ?*

% опитаних

(продовження)

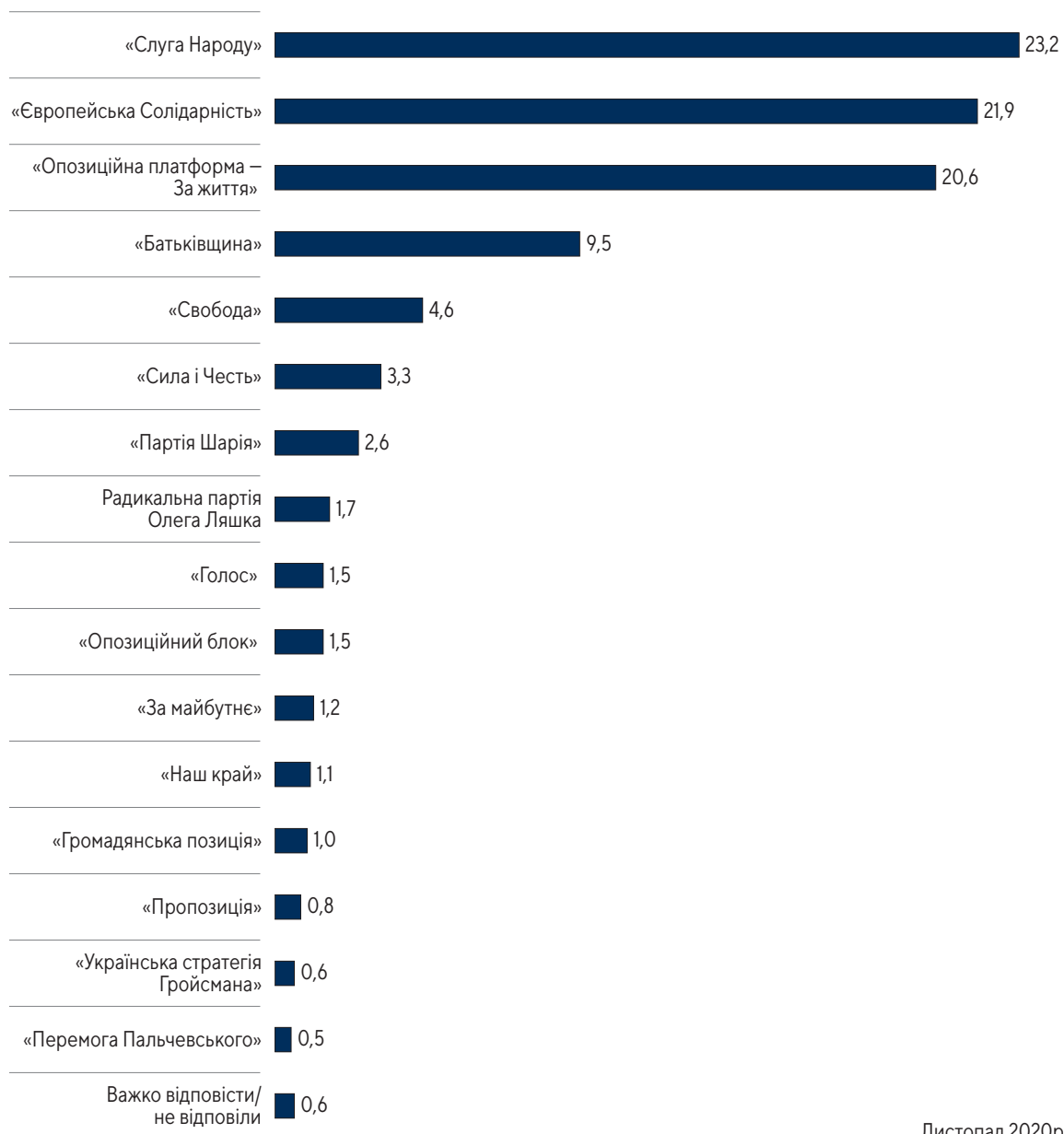
	РЕГІОНИ				ВІК				
	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші
Так	30,5	38,1	41,4	43,9	37,8	31,1	31,4	40,1	46,6
Ні	69,5	61,8	57,7	55,9	61,9	68,7	68,6	59,6	53,0
	МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА		СТАТЬ		ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР				
	Українська	Російська	Чоловіки	Жінки	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина	
Так	36,4	41,8	38,2	38,2	47,0	66,0	60,2	59,3	
Ні	63,3	57,9	61,7	61,4	53,0	33,2	39,8	40,7	

* На діаграмі не наведена частка респондентів, які не відповіли, через незначне їх число.

Листопад 2020р.

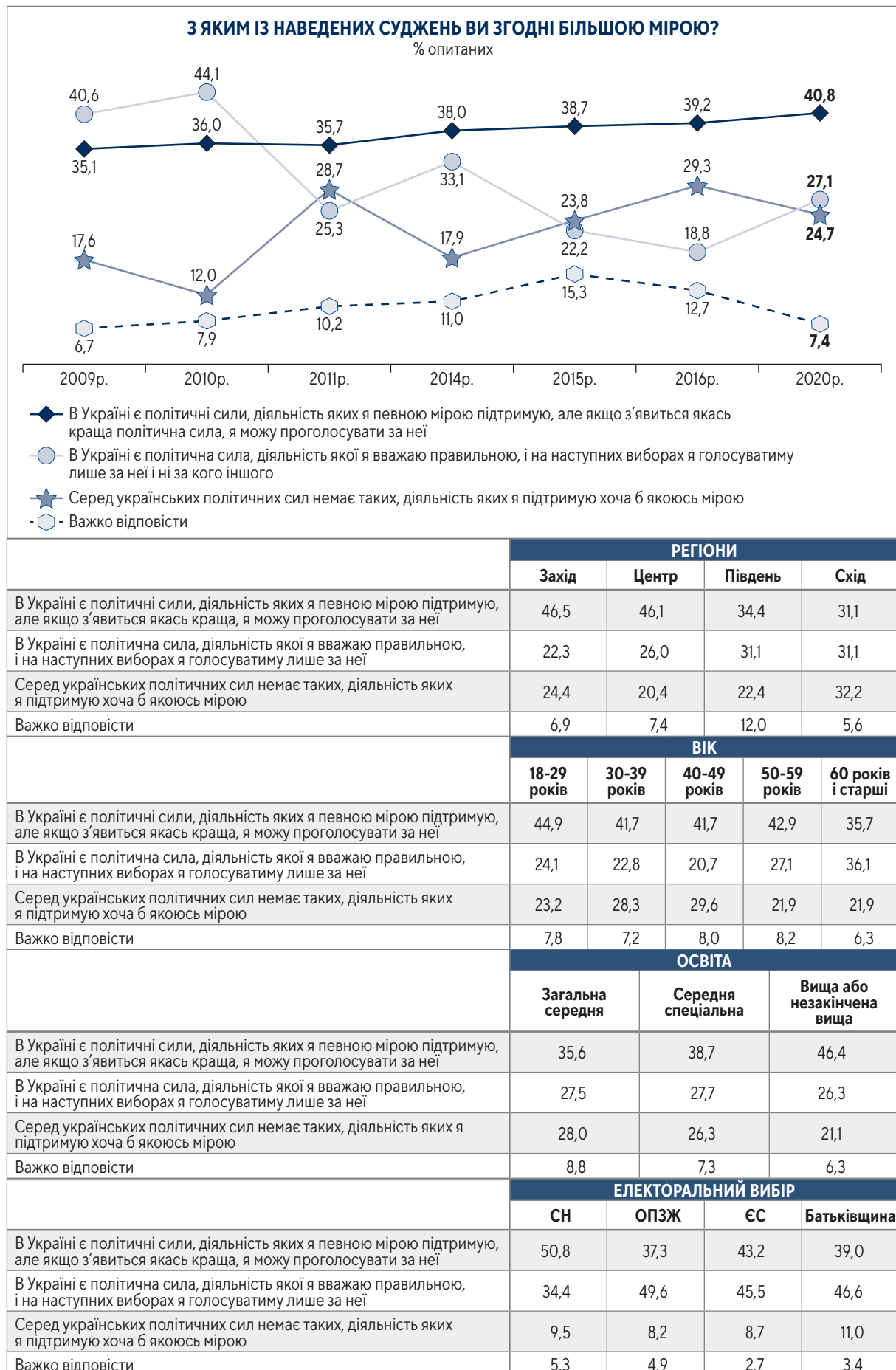
ЯКЩО ТАК, ТО ПРО ЯКУ САМЕ ПАРТІЮ ВИ МОЖЕТЕ СКАЗАТИ, ЩО ВОНА ПРЕДСТАВЛЯЄ ВАШІ ІНТЕРЕСИ?*

% тих, хто відповів, що в Україні є партія, про яку можна сказати, що вона представляє його інтереси

Листопад 2020р.

* Наведено лише ті партії, які назвали не менше 0,5% тих, хто відповів, що в Україні є партія, про яку можна сказати, що вона представляє інтереси респондента.

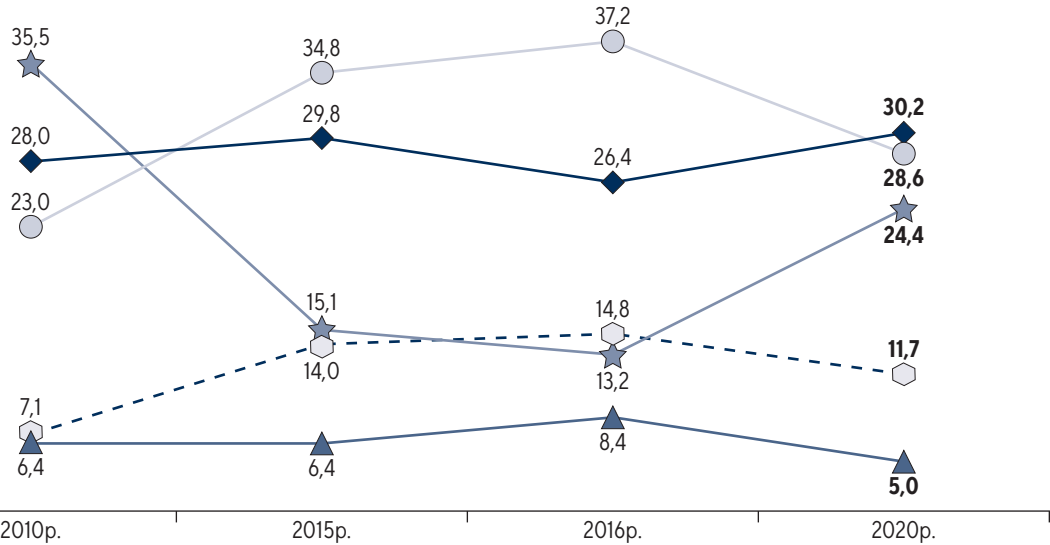

Листопад 2020р.

ЯКЕ З ТВЕРДЖЕНЬ НАЙКРАЩЕ ХАРАКТЕРИЗУЄ ВАШ ПІДХІД ДО ВИБОРУ ПОЛІТИЧНОЇ СИЛИ, ЗА ЯКУ ВИ БУДЕТЕ ГОЛОСУВАТИ НА ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ?

% опитаних

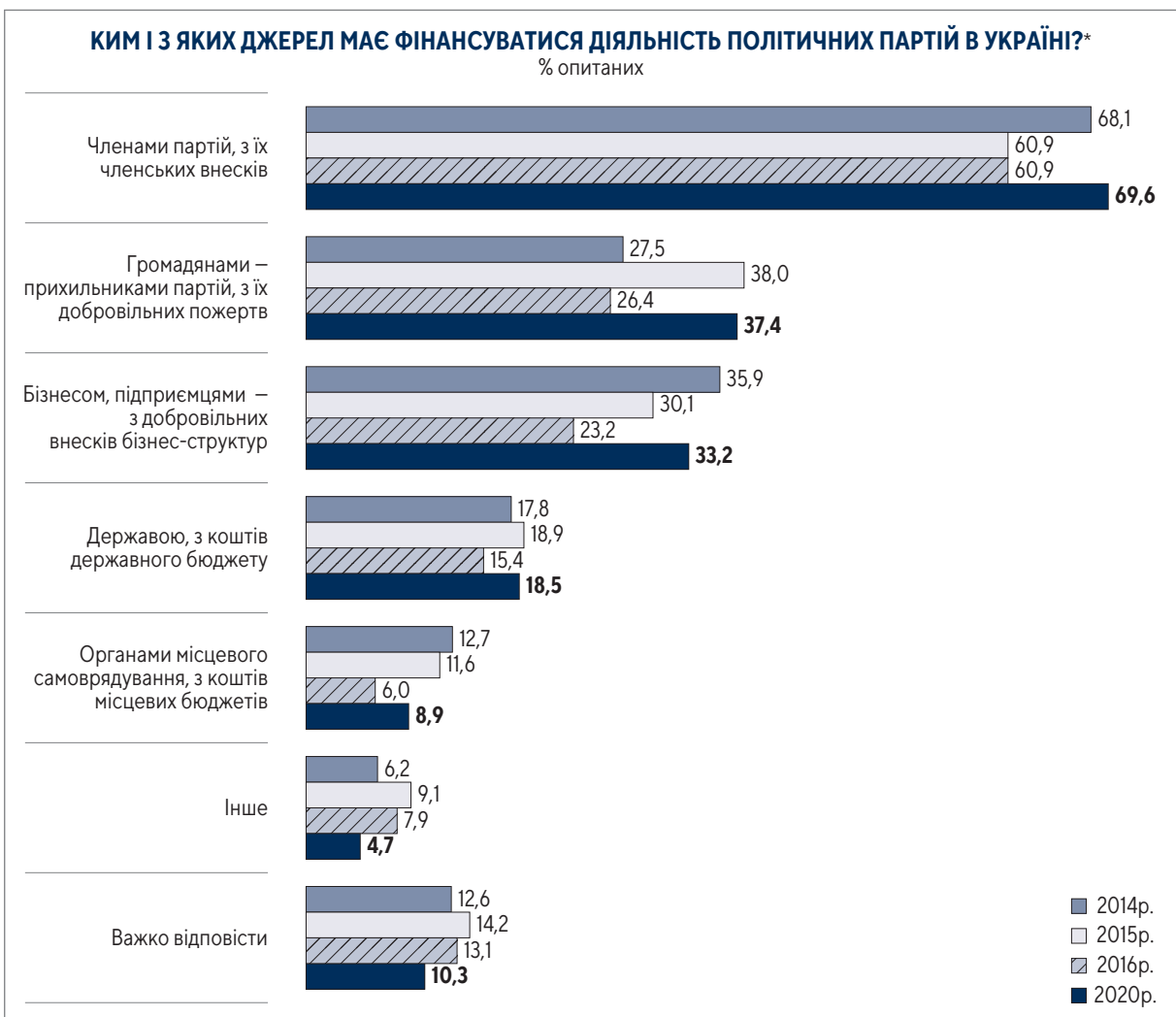
- ◆ На виборах я, як правило, роблю вибір між політичними силами, які є ідеологічно спорідненими, але обираю кращу з них
- На кожних виборах я роблю свій вибір незалежно від того, за які політичні сили і представників яких ідеологій я голосував на попередніх виборах
- ★ На виборах я, як правило, голосую за одну й ту ж саму політичну силу
- ▲ Інше
- ◡ - Важко відповісти

	РЕГІОНИ					
	Захід	Центр	Південь	Схід		
На виборах я, як правило, роблю вибір між політичними силами, які є ідеологічно спорідненими, але обираю кращу з них	30,9	30,8	33,5	27,3		
На кожних виборах я роблю свій вибір незалежно від того, за які політичні я голосував на попередніх виборах	34,7	32,4	24,3	19,8		
На виборах я, як правило, голосую за одну й ту ж саму політичну силу	23,0	23,0	16,3	31,5		
Інше	2,3	4,8	8,8	6,0		
Важко відповісти	9,2	9,0	17,2	15,4		
	ВІК					
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	
На виборах я, як правило, роблю вибір між політичними силами, які є ідеологічно спорідненими, але обираю кращу з них	28,4	34,8	30,8	31,1	27,1	
На кожних виборах я роблю свій вибір незалежно від того, за які політичні я голосував на попередніх виборах	28,1	32,3	33,4	27,6	23,8	
На виборах я, як правило, голосую за одну й ту ж саму політичну силу	21,4	18,4	17,6	25,9	34,1	
Інше	7,6	3,7	6,1	4,7	3,9	
Важко відповісти	14,6	10,7	12,1	10,8	11,1	
	СТАТЬ		ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Чоловіки	Жінки	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
На виборах я, як правило, роблю вибір між політичними силами, які є ідеологічно спорідненими, але обираю кращу з них	31,4	29,3	33,8	34,6	36,1	29,7
На кожних виборах я роблю свій вибір незалежно від того, за які політичні я голосував на попередніх виборах	30,4	27,2	30,9	18,1	15,2	16,9
На виборах я, як правило, голосую за одну й ту ж саму політичну силу	21,4	26,9	28,2	41,6	45,2	46,6
Інше	5,6	4,5	2,4	1,6	1,1	1,7
Важко відповісти	11,3	12,1	4,7	4,1	2,3	5,1

Листопад 2020р.

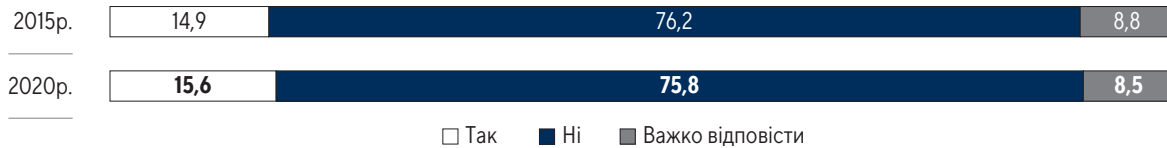
	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР (листопад 2020р.)			
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так	2,9	2,5	2,7	6,8
Ні	96,8	96,7	97,3	93,2
Важко відповісти	0,3	0,8	0,0	0,0

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

ЧИ ПІДТРИМУЄТЕ ВИ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ З ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ?

% опитаних

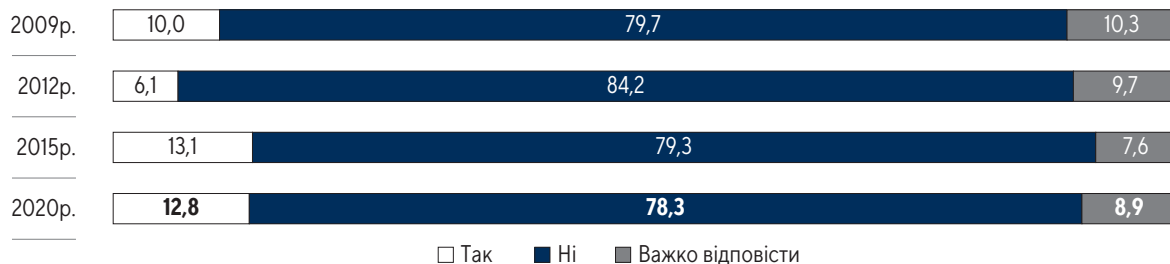

 Так   Ні   Важко відповісти

	РЕГІОНИ				ОСВІТА			
	Захід	Центр	Південь	Схід	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	
Так	19,0	14,3	11,7	16,2	11,6	15,9	17,5	
Ні	72,2	78,4	74,6	76,2	78,0	76,6	73,7	
Важко відповісти	8,8	7,3	13,8	7,5	10,4	7,5	8,8	
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так	11,2	15,8	15,2	23,9	16,6	14,3	19,8	21,2
Ні	81,1	76,3	76,3	65,9	73,9	77,5	74,1	74,6
Важко відповісти	7,7	7,9	8,4	10,1	9,5	8,2	6,1	4,2

Листопад 2020р.

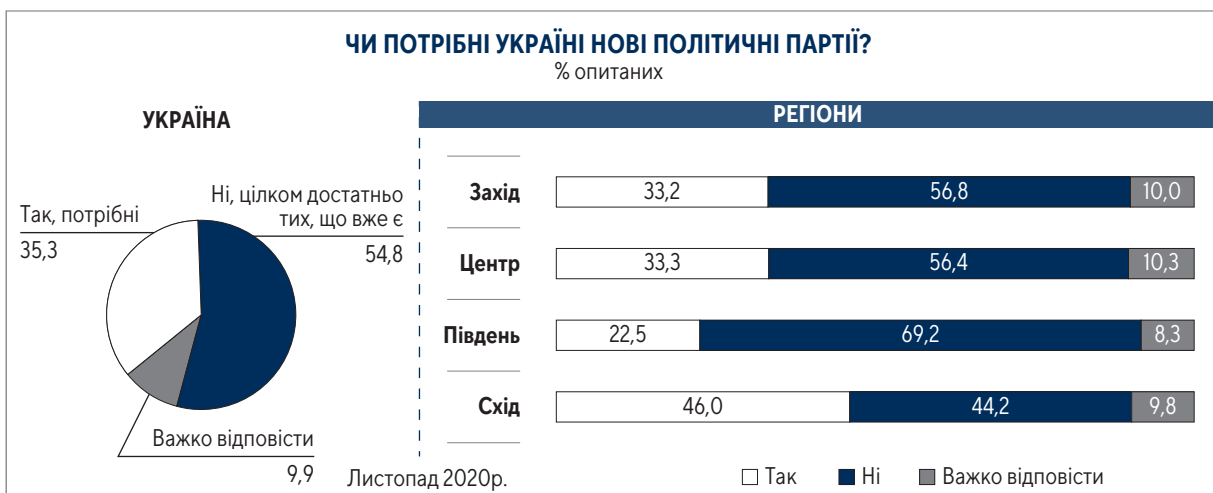
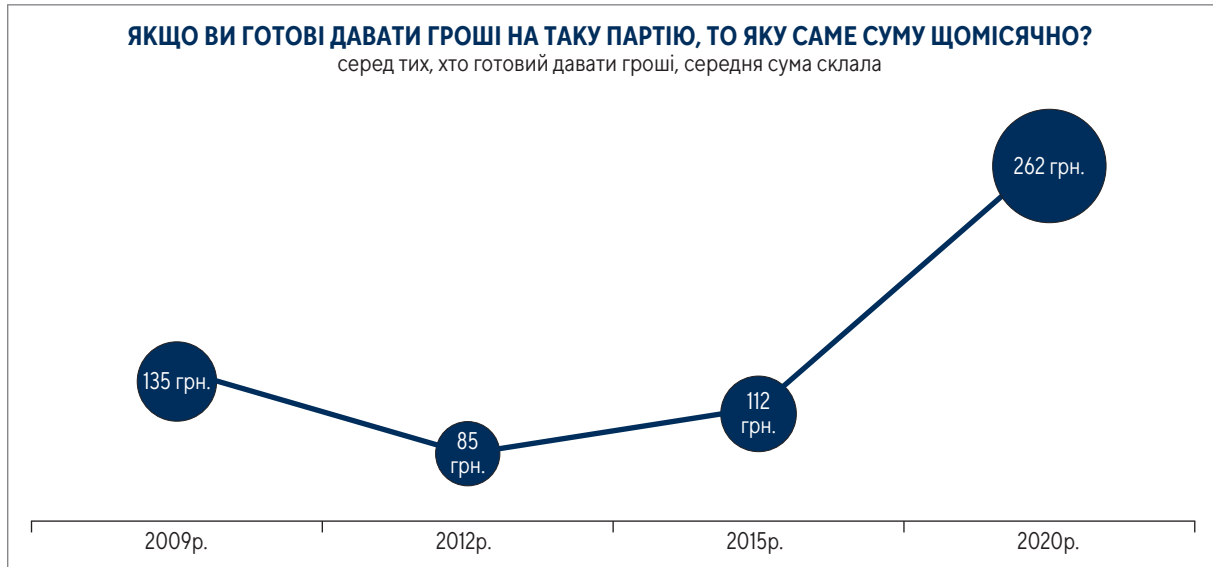
А ОСОБИСТО ВИ ГОТОВІ ВИДІЛЯТИ ГРОШІ НА ЯКУСЬ ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ, ЯКЩО БУДЕТЕ ВПЕВНЕНІ, ЩО ВОНА ГОТОВА ЗАХИЩАТИ ВАШІ ІНТЕРЕСИ?

% опитаних

 Так   Ні   Важко відповісти

	РЕГІОНИ				ТИП ПОСЕЛЕННЯ		
	Захід	Центр	Південь	Схід	Місто	Село	
Так	15,9	10,5	11,6	13,7	15,3	9,2	
Ні	77,2	76,6	74,3	83,6	74,7	83,3	
Важко відповісти	6,9	12,9	14,1	2,6	9,9	7,5	
	ВІК					СТАТЬ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Чоловіки	Жінки
Так	14,3	13,4	15,3	13,3	9,5	15,8	10,3
Ні	71,9	77,6	77,2	77,1	84,4	75,9	80,3
Важко відповісти	13,8	9,0	7,5	9,6	6,1	8,3	9,4
	ОСВІТА			МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Так	7,6	10,7	17,7	6,6	7,9	13,8	37,4
Ні	86,6	80,7	71,5	89,8	84,6	76,0	49,6
Важко відповісти	5,8	8,6	10,8	3,6	7,5	10,2	12,9
	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР						
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина			
Так	11,1	8,6	25,1	12,7			
Ні	78,1	81,1	64,6	81,4			
Важко відповісти	10,8	10,2	10,3	5,9			

Листопад 2020р.

	ВІК					ТИП ПОСЕЛЕННЯ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Місто	Село
Так	34,7	45,1	37,2	31,9	29,7	38,5	31,0
Ні	50,4	47,4	53,9	60,6	60,0	51,5	59,3
Важко відповісти	14,9	7,5	8,9	7,5	10,2	10,0	9,8

	СТАТЬ		ОСВІТА			МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА	
	Чоловіки	Жінки	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Українська	Російська
Так	38,3	33,0	27,3	35,2	40,7	32,5	39,2
Ні	53,1	56,2	61,1	55,1	50,5	57,5	51,5
Важко відповісти	8,6	10,9	11,6	9,7	8,8	10,0	9,3

	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так	26,9	33,3	37,1	50,0	32,5	32,1	40,9	31,4
Ні	61,9	57,1	54,0	38,4	61,4	60,9	51,1	61,0
Важко відповісти	11,2	9,6	8,9	11,6	6,1	7,0	8,0	7,6

**ЯКІ З НАВЕДЕНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАЮТЬ БУТИ ПРИТАМАННІ ПАРТІЇ,
ЩОБ ВВАЖАТИ ЇЇ «НОВОЮ ПОЛІТИЧНОЮ СИЛОЮ»?***
% опитаних

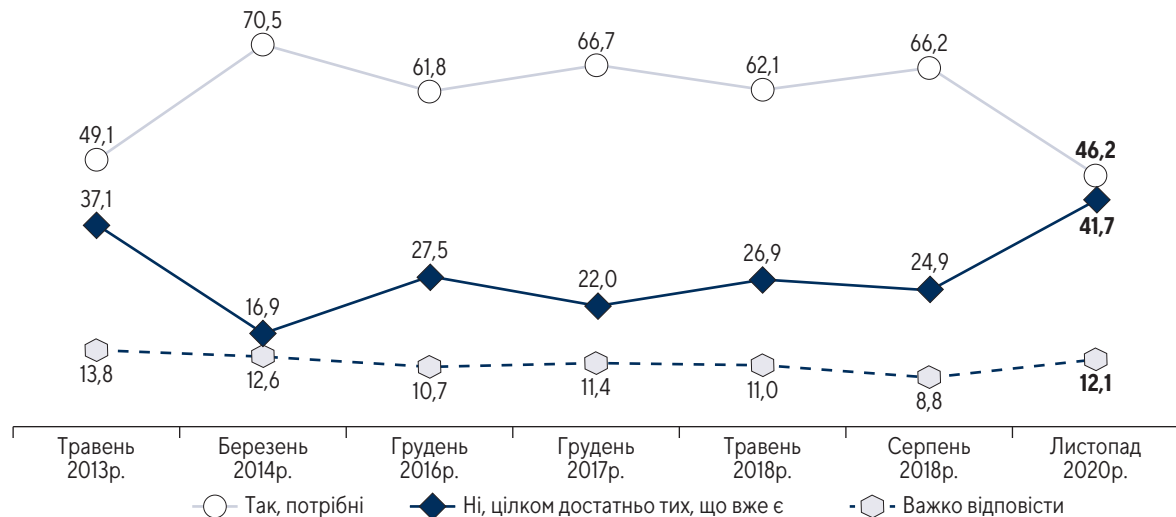
Партія привертає увагу до проблем, які залишаються поза увагою більшості інших партій	36,5
Партія висуває лише ті обіцянки, які є реалістичними, уникає популізму	35,4
Партія має пріоритетом боротьбу з елітарною корупцією	33,9
Партія дає можливість проявити себе молодим, перспективним людям, «новим обличчям»	28,8
Партія активно співпрацює з неурядовими організаціями, громадськими рухами та ініціативами, надає їм підтримку	20,6
Партію має очолювати молодий політик (не старший 40 років)	17,9
Партія має бути зареєстрованою не більш ніж п'ять років тому	17,0
Партія протиставляє себе існуючій системі влади	14,6
Партія використовує у своїй діяльності нові інформаційні технології, засоби комунікації – Інтернет, соціальні мережі та ін.	11,8
Інше	0,8
Важко відповісти	11,9

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Листопад 2020р.

ЧИ ПОТРІБНІ УКРАЇНІ НОВІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ?

% опитаних

РЕГІОНИ (листопад 2020р.)

Відповідь	Захід	Центр	Південь	Схід
Так, потрібні	49,3	45,3	37,8	48,6
Ні, цілком достатньо тих, що вже є	38,4	44,4	49,4	37,1
Важко відповісти	12,3	10,3	12,9	14,3

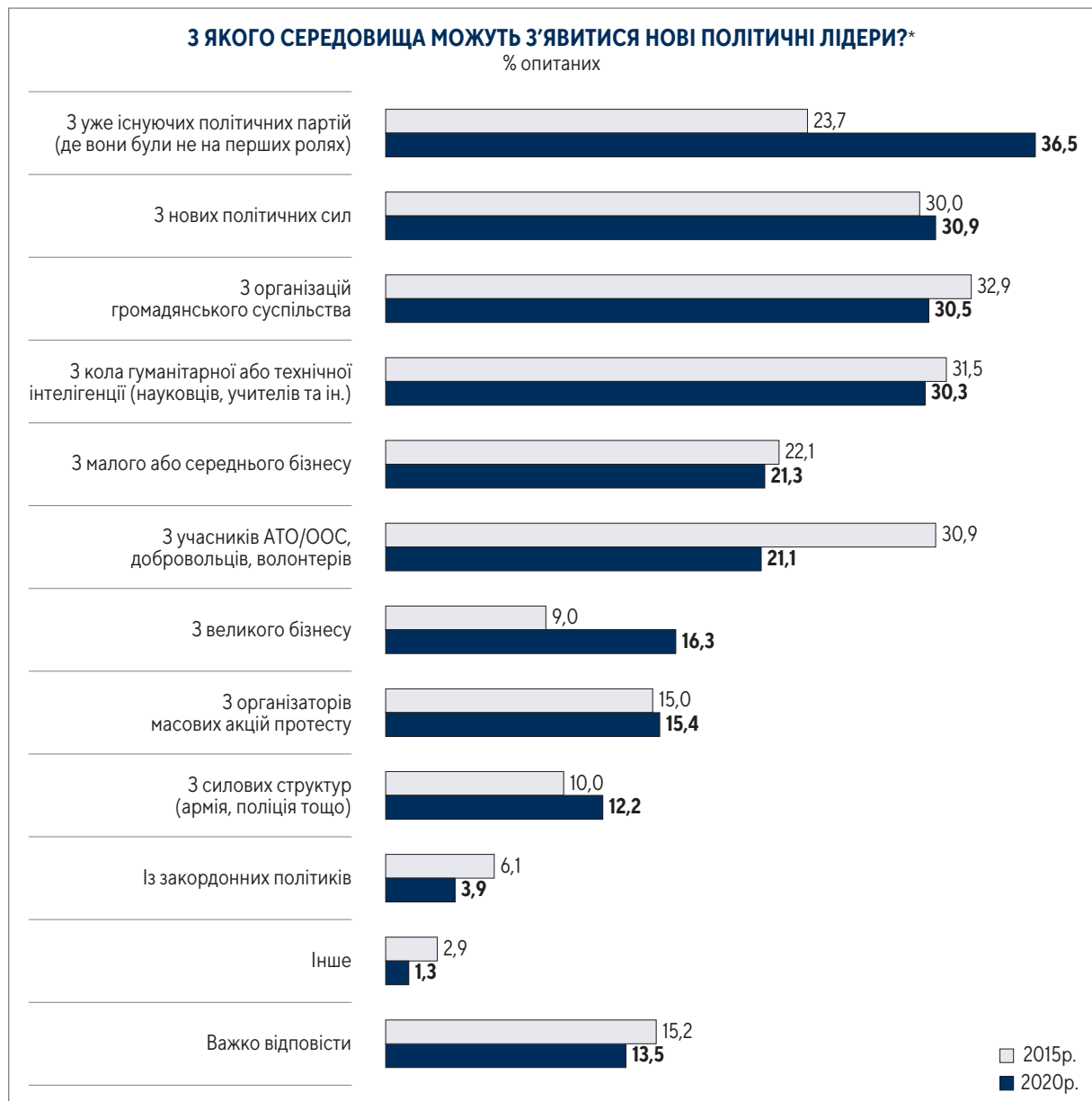
	ВІК					ТИП ПОСЕЛЕННЯ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Місто	Село
Так, потрібні	49,6	50,2	48,8	44,5	40,8	49,1	42,2
Ні, цілком достатньо тих, що вже є	36,6	37,8	41,6	44,8	46,0	39,1	45,4
Важко відповісти	13,8	11,9	9,5	10,8	13,3	11,8	12,4

Листопад 2020р.

ЧИ ПОТРІБНІ УКРАЇНІ НОВІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ?								
% опитаних (продовження)								
	СТАТЬ		ОСВІТА			МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА		
	Чоловіки	Жінки	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Українська	Російська	
Так, потрібні	49,1	43,8	38,4	44,5	53,2	44,7	48,3	
Ні, цілком достатньо тих, що вже є	40,2	42,9	49,0	42,8	36,1	43,4	40,2	
Важко відповісти	10,7	13,2	12,6	12,6	10,7	11,9	11,5	
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так, потрібні	43,7	42,6	48,1	58,0	46,2	37,9	53,4	36,4
Ні, цілком достатньо тих, що вже є	45,2	42,6	42,4	26,8	45,4	52,3	36,0	50,8
Важко відповісти	11,2	14,8	9,5	15,2	8,4	9,9	10,6	12,7

Листопад 2020р.

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

ЯКУ СИСТЕМУ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙКРАЩОЮ ДЛЯ УКРАЇНИ?					
% опитаних					
	2017р.	2018р.	2020р.		
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	34,5	33,8	36,6		
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	17,2	14,6	12,4		
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	16,1	13,8	12,2		
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	5,2	5,1	7,9		
Інше	3,4	3,9	1,9		
Важко відповісти	23,6	28,7	28,9		
	РЕГІОНИ				
	Захід	Центр	Південь	Схід	
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	40,8	43,4	34,6	24,0	
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	14,6	13,5	7,5	11,1	
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	11,0	7,6	12,1	20,0	
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	5,2	9,5	7,5	8,3	
Інше	1,7	1,8	4,6	0,9	
Важко відповісти	26,7	24,2	33,8	35,7	
	ВІК, років				
	18-29	30-39	40-49	50-59	60 і старші
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	35,4	39,8	41,6	35,9	32,5
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	9,7	11,2	13,9	15,1	12,6
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	10,8	9,5	12,1	14,2	13,8
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	8,1	9,2	6,4	7,2	8,3
Інше	2,2	2,2	1,2	1,7	2,0
Важко відповісти	33,8	28,1	24,9	25,8	30,9
	МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА		СТАТЬ		
	Українська	Російська	Чоловіки	Жінки	
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	40,9	29,1	40,8	33,2	
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	13,3	10,9	12,3	12,5	
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	10,8	15,2	11,8	12,6	
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	7,5	9,2	9,2	6,9	
Інше	1,5	2,2	1,3	2,4	
Важко відповісти	26,0	33,4	24,6	32,5	

Листопад 2020р.

ЯКУ СИСТЕМУ ВИБОРІВ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ВИ ВВАЖАЄТЕ НАЙКРАЩОЮ ДЛЯ УКРАЇНИ?				
	% опитаних		(продовження)	
	ОСВІТА			
	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або не-закінчена вища	
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	28,0	33,0	45,5	
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	7,3	14,4	13,3	
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	11,4	13,6	11,2	
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	5,3	10,3	6,7	
Інше	2,5	2,3	0,9	
Важко відповісти	45,5	26,4	22,4	
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	30,6	30,3	41,3	44,2
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	14,3	11,7	13,0	13,8
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	10,2	14,7	11,4	10,9
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	5,6	6,5	9,5	7,2
Інше	2,6	2,3	1,5	1,4
Важко відповісти	36,7	34,6	23,3	22,5
	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Пропорційну систему з відкритими партійними списками (виборці голосують за ту чи іншу партію, а також позначають найбільш прийнятних для себе кандидатів від цієї партії; місце у списку кандидата від партії залежить від того, скільки виборців проголосувало за нього)	43,5	35,4	43,7	41,5
Змішану систему із закритими списками (частина депутатів обирається за закритими списками, коли партії самі визначають порядок кандидатів у списках, а частина – у мажоритарних округах)	10,3	12,8	14,4	18,6
Мажоритарну систему (всі депутати обираються за мажоритарними округами без голосування за списки партій)	14,5	16,5	12,5	5,1
Пропорційну систему з закритими партійними списками (партії ухвалюють списки кандидатів і визначають їх порядок у списку, а виборці голосують за список тієї чи іншої партії)	8,7	10,3	9,9	8,5
Інше	0,8	1,6	2,7	2,5
Важко відповісти	22,2	23,5	16,7	23,7

Листопад 2020р.

На виборах до обласних рад, а також місцевих рад територіальних громад з числом виборців понад 10 тис. осіб застосовувалася пропорційна виборча система з відкритими списками, що дозволяє виборцям підтримати не лише список певної партії, але й конкретного кандидата з цього списку, вписавши його номер у бюлетені.

НОВА ВИБОРЧА СИСТЕМА Є КРАЩОЮ ЧИ ГІРШОЮ ЗА ПОПЕРЕДНЮ?

% опитаних

Листопад 2020р.

На виборах до обласних рад, а також місцевих рад територіальних громад з числом виборців понад 10 тис. осіб застосовувалась пропорційна виборча система з відкритими списками, що дозволяє виборцям підтримати не лише список певної партії, але й конкретного кандидата з цього списку, вписавши його номер у бюлетені.

НОВА ВИБОРЧА СИСТЕМА Є КРАЩОЮ ЧИ ГІРШОЮ ЗА ПОПЕРЕДНЮ?

% опитаних

(продовження)

РЕГІОНИ (листопад 2020р.)								
	Захід	Центр	Південь	Схід				
Є кращою за попередню	39,6	39,9	37,7	30,6				
Є гіршою за попередню	21,1	23,9	19,5	35,5				
Важко відповісти	39,3	36,1	42,9	33,9				
					ВІК			
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	ОСВІТА		
	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища					
Є кращою за попередню	42,7	41,5	39,2	35,1	31,8	30,3	37,6	41,3
Є гіршою за попередню	16,5	24,9	28,7	32,0	25,3	26,9	25,3	24,6
Важко відповісти	40,8	33,6	32,1	32,9	42,9	42,9	37,1	34,1
					МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина				
Є кращою за попередню	29,1	30,9	41,8	47,5	58,6	26,8	38,5	33,3
Є гіршою за попередню	36,8	26,0	24,3	19,2	11,0	30,3	28,1	17,8
Важко відповісти	34,2	43,2	33,8	33,3	30,3	42,9	33,5	48,9

Листопад 2020р.

НА МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ 25 ЖОВТНЯ 2020р. ПІД ЧАС ГОЛОСУВАННЯ ЗА ПАРТІЙНИМИ СПИСКАМИ ВИ ПІДТРИМАЛИ ТУ САМУ ПАРТІЮ, ЗА ЯКУ ГОЛОСУВАЛИ І НА ОСТАННІХ ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ У 2019р., ЧИ ІНШУ?

% тих, хто брав участь у виборах

Так, за ту ж саму партію, за яку голосував на останніх виборах до Верховної Ради	63,1
Ні, на місцевих виборах я підтримав іншу партію	26,8
Я не пам'ятаю, за яку партію голосував на виборах до Верховної Ради у 2019р.	3,9
Я не брав участі у виборах до Верховної Ради у 2019р.	3,0
Важко відповісти	3,2

Листопад 2020р.

	РЕГІОНИ			
	Захід	Центр	Південь	Схід
Так, за ту ж саму партію, за яку голосував на останніх виборах до Верховної Ради	55,0	61,4	68,4	71,6
Ні, на місцевих виборах я підтримав іншу партію	29,8	29,8	20,0	22,6
Я не пам'ятаю, за яку партію голосував на виборах до Верховної Ради у 2019р.	5,3	4,0	3,9	1,9
Я не брав участі у виборах до Верховної Ради у 2019р.	4,7	2,1	4,5	1,9
Важко відповісти	5,3	2,7	3,2	1,9
	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
Вибір у 2019р.	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так, за ту ж саму партію, за яку голосував на останніх виборах до Верховної Ради	62,0	82,6	79,9	73,2
Ні, на місцевих виборах я підтримав іншу партію	30,5	14,7	17,2	21,6

ЧИ СКОРИСТАЛИСЯ ВИ МОЖЛИВІСТЮ ПРОГОЛОСУВАТИ ЗА КОНКРЕТНОГО КАНДИДАТА ВІД ПАРТІЇ НА ВИБОРАХ ДО ОБЛАСНОЇ РАДИ ТА/АБО ДО МІСЦЕВОЇ РАДИ ВАШОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ?

% тих, хто брав участь у виборах

Так, я скористався цією можливістю і проголосував за конкретного кандидата, додатково до голосу за партійний список

Ні, я не скористався цією можливістю

Важко відповісти

Листопад 2020р.

	РЕГІОНИ					ТИП ПОСЕЛЕННЯ	
	Захід	Центр	Південь	Схід	Місто	Село	
Так, я скористався цією можливістю і проголосував за конкретного кандидата, додатково до голосу за партійний список	85,1	78,6	80,6	81,9	82,5	79,7	
Ні, я не скористався цією можливістю	12,0	16,6	14,8	12,6	13,6	15,0	
Важко відповісти	2,9	4,8	4,5	5,5	3,9	5,3	
	ВІК					СТАТЬ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Чоловіки	Жінки
Так, я скористався цією можливістю і проголосував за конкретного кандидата, додатково до голосу за партійний список	82,6	84,6	79,0	82,5	78,8	82,7	79,9
Ні, я не скористався цією можливістю	12,8	10,8	17,6	12,7	16,3	13,5	14,9
Важко відповісти	4,6	4,6	3,3	4,8	4,9	3,8	5,2
	ОСВІТА			ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або не закінчена вища	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так, я скористався цією можливістю і проголосував за конкретного кандидата, додатково до голосу за партійний список	76,4	82,8	83,3	83,4	81,7	88,2	80,0
Ні, я не скористався цією можливістю	16,9	13,3	12,7	13,8	12,7	8,1	13,3
Важко відповісти	6,8	3,9	4,0	2,8	5,6	3,6	6,7

ЯКИМИ МОТИВАМИ ВИ КЕРУВАЛИСЬ БІЛЬШОЮ МІРОЮ, ВІДДАЮЧИ ГОЛОС ЗА ТУ ЧИ ІНШУ ПАРТІЮ НА ОСТАННІХ МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ?

% тих, хто брав участь у виборах

	УКРАЇНА		Захід	Центр	Південь	Схід		
	Місто	Село	Українська	Російська	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Довіра до лідера партії	57,5	44,6	58,5	59,4	69,4			
Довіра до окремих кандидатів, висунутих партією у вашому виборчому окрузі	36,6	47,2	36,0	31,6	28,1			
Важко відповісти	6,0	8,2	5,5	9,0	2,6			
	ТИП ПОСЕЛЕННЯ		МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА		ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Місто	Село	Українська	Російська	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Довіра до лідера партії	61,9	51,8	52,9	66,7	58,3	62,9	68,0	70,0
Довіра до окремих кандидатів, висунутих партією у вашому виборчому окрузі	32,2	42,0	40,6	28,7	36,2	33,5	26,6	28,9
Важко відповісти	5,9	6,2	6,5	4,6	5,5	3,6	5,4	1,1

Листопад 2020р.

ЯКИМИ МОТИВАМИ ВИ КЕРУВАЛИСЬ БІЛЬШОЮ МІРОЮ, ВІДДАЮЧИ ГОЛОС ЗА ТУ ЧИ ІНШУ ПАРТІЮ НА ОСТАННІХ МІСЦЕВИХ ВИБОРАХ? % тих, хто брав участь у виборах (продовження)								
	УКРАЇНА		Захід	Центр	Південь	Схід		
Позиція партії щодо ключових політичних проблем країни	47,5		37,0	48,9	48,7	56,3		
Позиція партії щодо місцевих проблем у населеному пункті вашого проживання	44,2		51,0	43,1	41,0	39,9		
Важко відповісти	8,3		12,0	8,0	10,3	3,9		
	ТИП ПОСЕЛЕННЯ		МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА		ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Місто	Село	Українська	Російська	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Позиція партії щодо ключових політичних проблем країни	53,0	40,5	43,6	54,8	46,4	52,0	56,8	59,3
Позиція партії щодо місцевих проблем у населеному пункті вашого проживання	39,5	50,2	47,7	37,7	44,7	41,4	35,5	36,3
Важко відповісти	7,5	9,3	8,7	7,5	8,9	6,6	7,7	4,4
	УКРАЇНА		Захід	Центр	Південь	Схід		
Наявність у кандидатів, висунутих партією, реального управлінського досвіду	48,0		49,7	46,4	47,7	48,9		
Чистота репутації кандидатів, висунутих партією	36,1		34,5	35,3	30,3	41,8		
Важко відповісти	15,9		15,8	18,3	21,9	9,3		
	ВІК							
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші			
Наявність у кандидатів, висунутих партією, реального управлінського досвіду	44,7	47,3	47,6	48,0	50,8			
Чистота репутації кандидатів, висунутих партією	39,7	39,4	34,8	37,4	31,9			
Важко відповісти	15,5	13,3	17,6	14,5	17,4			
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Наявність у кандидатів, висунутих партією, реального управлінського досвіду	44,8	50,1	48,3	41,4	36,6	60,4	51,1	50,0
Чистота репутації кандидатів, висунутих партією	27,6	34,9	39,7	35,4	48,3	26,9	30,8	36,7
Важко відповісти	27,6	15,0	12,0	23,2	15,2	12,7	18,1	13,3
	УКРАЇНА		Захід	Центр	Південь	Схід		
Готовність партії дослухатися до думки простих громадян	58,3		63,3	57,4	63,9	51,6		
Вірність партії своїм ідеологічним позиціям	31,7		23,5	32,4	24,5	43,2		
Важко відповісти	10,0		13,2	10,3	11,6	5,2		
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Готовність партії дослухатися до думки простих громадян	71,8	59,8	57,5	40,4	63,9	56,6	48,2	64,8
Вірність партії своїм ідеологічним позиціям	15,4	29,9	35,2	42,4	28,2	39,4	40,1	29,7
Важко відповісти	12,8	10,3	7,3	17,2	7,9	4,0	11,7	5,5

Листопад 2020р.

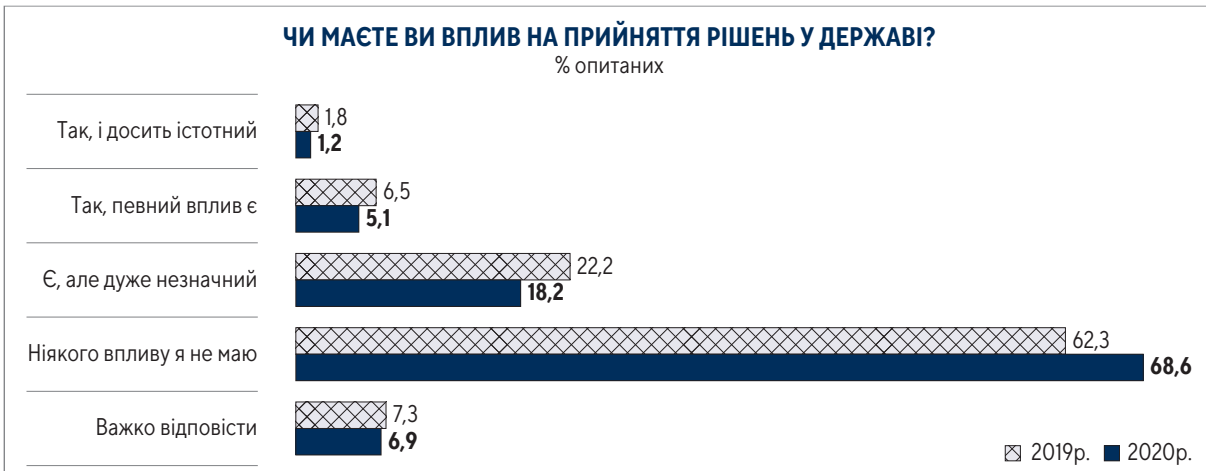
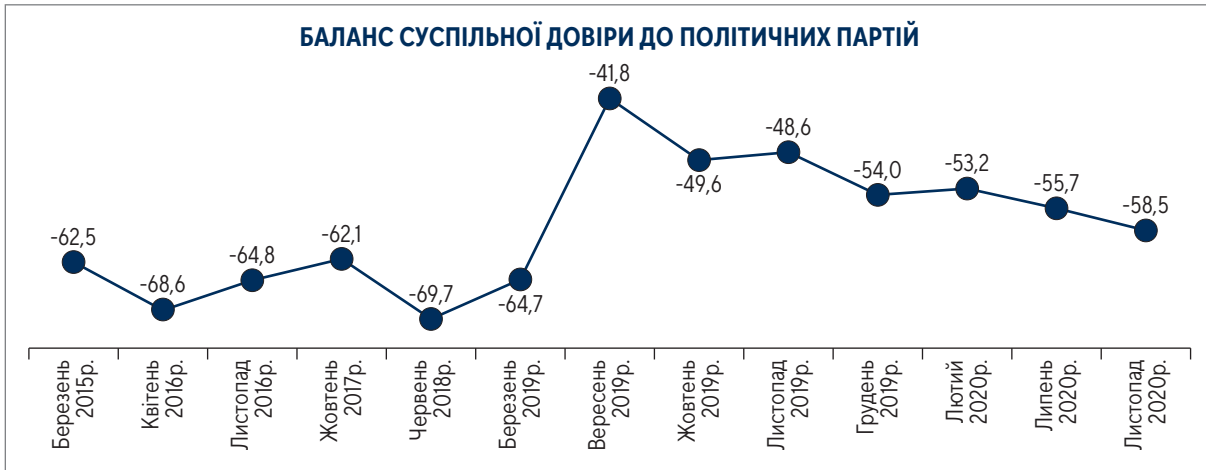
ЧИ ДОВІРЯЄТЕ ВИ НАВЕДЕНИМ СОЦІАЛЬНИМ ІНСТИТУТАМ?				
% опитаних				
	Довіряю*	Не довіряю**	Важко відповісти	Баланс***
Збройним Силам України	66,2	27,4	6,4	38,8
Церкві	62,3	27,3	10,4	34,7
Державній службі з надзвичайних ситуацій	60,1	28,6	11,3	31,5
Волонтерським організаціям	60,1	28,9	11,0	31,2
Державній прикордонній службі	55,2	34,5	10,3	20,7
Голові вашого міста / селища / села	54,0	36,0	10,0	18,0
Національній гвардії України	52,2	37,3	10,5	14,9
Добровольчим батальйонам	51,7	37,2	11,1	14,5
Місцевій раді вашого міста / селища / села	50,0	37,3	12,7	12,7
Громадським організаціям	42,4	42,4	14,8	0,3
Уповноваженому Верховної Ради з прав людини (Омбудсмену)	32,4	38,2	29,4	-5,8
ЗМІ України	43,0	49,1	7,9	-6,1
Західним ЗМІ	31,1	45,0	23,9	-13,9
Національній поліції	36,3	53,2	10,5	-16,9
Службі безпеки України	33,8	51,0	15,2	-17,2
Патрульній поліції	34,5	54,2	11,3	-19,7
Президенту України	33,9	60,2	6,0	-26,3
Профспілкам	22,1	53,9	24,0	-31,8
Національному банку України	25,4	64,4	10,2	-39,0
Верховному Суду	18,8	62,8	18,4	-44,0
Місцевому суду у вашому районі, місті	18,7	62,9	18,4	-44,2
Конституційному Суду України	18,4	64,7	16,9	-46,3
Прокуратурі	17,1	70,0	12,9	-52,9
Комерційним банкам	17,8	73,0	9,2	-55,2
Уряду України	18,1	74,8	7,1	-56,7
Вищому антикорупційному суду	12,5	70,2	17,3	-57,7
Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі	12,3	70,3	17,5	-58,0
Політичним партіям	14,7	73,2	12,1	-58,5
Верховній Раді України	17,3	76,1	6,6	-58,8
Національному агентству з питань запобігання корупції	11,2	71,0	17,8	-59,8
Національному антикорупційному бюро України	16,7	72,5	15,8	-60,8
Судам (судовій системі в цілому)	14,3	75,4	10,3	-61,1
Державному апарату (чиновникам)	12,0	79,4	8,6	-67,4
ЗМІ Росії	7,8	79,0	13,2	-71,5

* Сума варіантів відповіді «цілком довіряю» та «скоріше довіряю».

** Сума варіантів відповіді «абсолютно не довіряю» та «скоріше довіряю».

*** Різниця між довірою та недовірою.

Листопад 2020р.

РЕГІОНИ (листопад 2020р.)

	Захід	Центр	Південь	Схід
Так, і досить істотний	0,6	1,2	0,8	1,7
Так, певний вплив є	5,4	5,1	4,6	4,9
Є, але дуже незначний	26,3	15,9	11,3	17,4
Ніякого впливу я не маю	60,2	72,1	72,5	69,6
Важко відповісти	7,5	5,7	10,8	6,4

	СТАТЬ		ОСВІТА			МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА	
	Чоловіки	Жінки	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або не закінчена вища	Українська	Російська
Так, і досить істотний	1,3	1,1	0,8	1,2	1,3	1,2	1,3
Так, певний вплив є	6,2	4,2	1,3	5,7	6,7	6,1	3,5
Є, але дуже незначний	20,4	16,3	11,9	18,3	21,7	19,8	15,1
Ніякого впливу я не маю	66,1	70,7	77,5	69,1	63,1	66,7	72,1
Важко відповісти	5,9	7,8	8,6	5,7	7,2	6,2	8,0

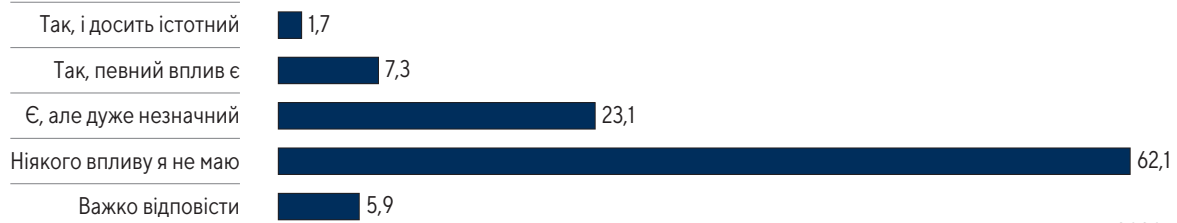
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так, і досить істотний	0,5	0,7	1,8	0,0	2,6	0,4	1,5	0,0
Так, певний вплив є	1,5	4,0	5,4	12,2	8,2	2,9	6,1	7,6
Є, але дуже незначний	13,8	15,4	20,3	25,2	20,3	17,2	27,0	22,0
Ніякого впливу я не маю	82,1	73,9	64,6	51,8	60,4	72,1	60,5	64,4
Важко відповісти	2,0	6,1	7,9	10,8	8,4	7,4	4,9	5,9

Листопад 2020р.

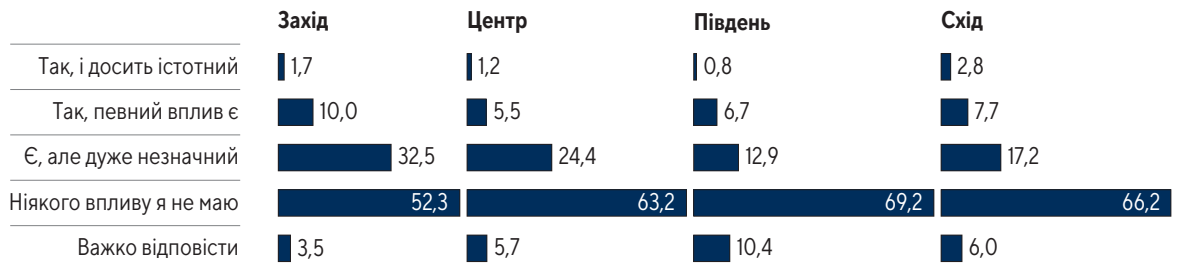
ЧИ МАЄТЕ ВИ ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ У ВАШОМУ МІСТІ/СЕЛІ?

% опитаних

Листопад 2020р.

РЕГІОНИ

	ВІК					МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Українська	Російська
Так, і досить істотний	2,2	1,5	2,0	1,2	1,4	1,8	1,3
Так, певний вплив є	7,9	6,2	6,9	9,9	6,1	8,5	4,7
Є, але дуже незначний	23,3	27,4	24,5	23,8	18,7	26,7	16,0
Ніякого впливу я не маю	58,3	59,9	60,2	59,9	68,9	58,1	70,3
Важко відповісти	8,4	5,0	6,3	5,2	4,8	4,8	7,7

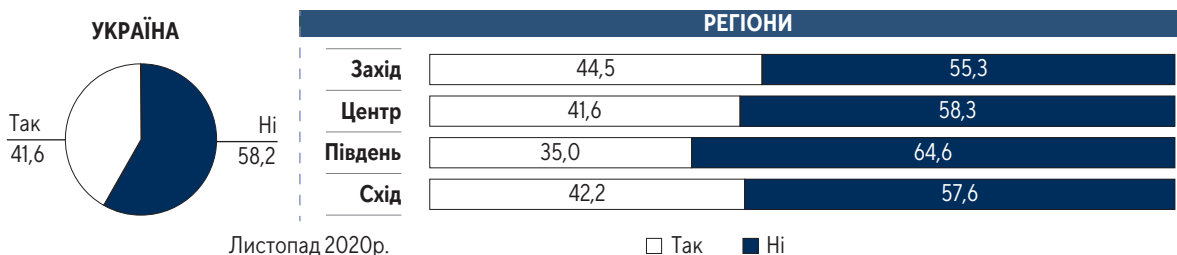
	ОСВІТА			МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ			
	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Бідні	Мало-забезпечені	Середнього достатку	Забезпечені
Так, і досить істотний	1,0	1,6	2,1	1,0	1,3	2,0	0,7
Так, певний вплив є	2,8	8,2	8,9	4,6	6,9	7,7	8,7
Є, але дуже незначний	18,0	22,9	26,5	15,2	19,6	26,2	35,5
Ніякого впливу я не маю	71,6	61,8	56,9	75,6	66,7	58,6	43,5
Важко відповісти	6,6	5,5	5,5	3,6	5,5	5,4	11,6

	ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Так, і досить істотний	3,2	0,8	1,9	0,8
Так, певний вплив є	13,5	6,6	8,4	7,6
Є, але дуже незначний	26,6	16,0	32,7	28,8
Ніякого впливу я не маю	52,0	68,9	52,1	60,2
Важко відповісти	4,7	7,8	4,9	2,5

ЧИ ЧУЛИ ВИ ЩОСЬ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОСЕРЕДКІВ БУДЬ-ЯКИХ ПАРТІЙ У ВАШОМУ РЕГІОНІ?*

% опитаних

Листопад 2020р.

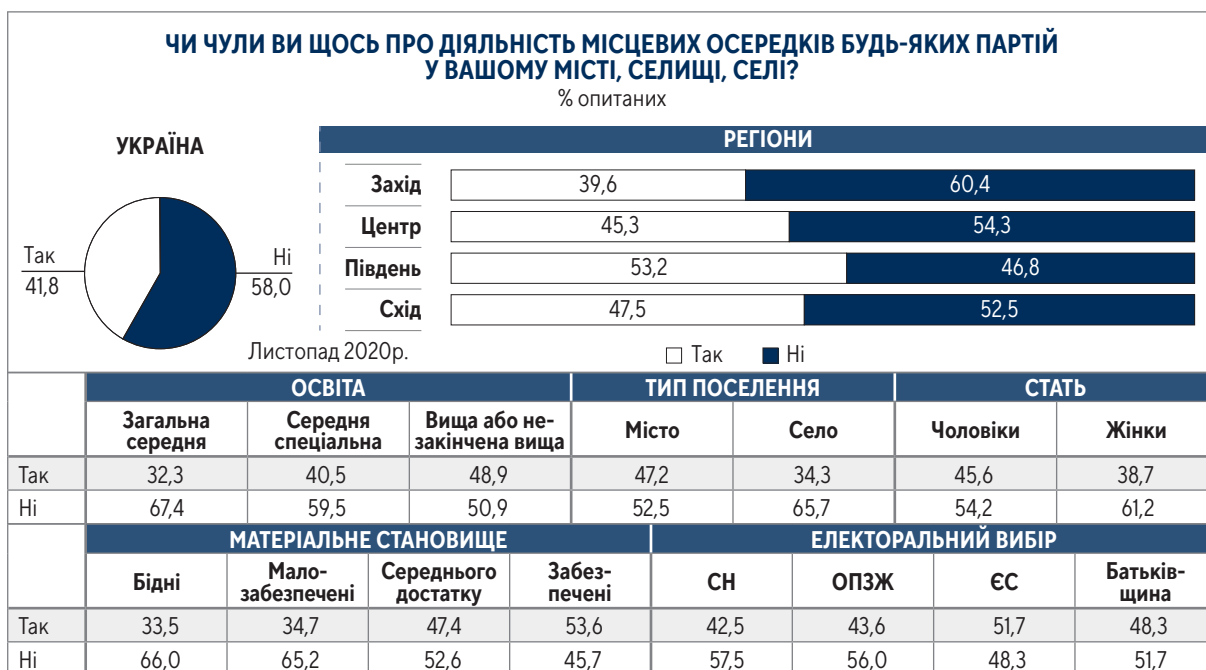
□ Так ■ Ні

* На діаграмі не наведена частка респондентів, які не відповіли, через незначне їх число.

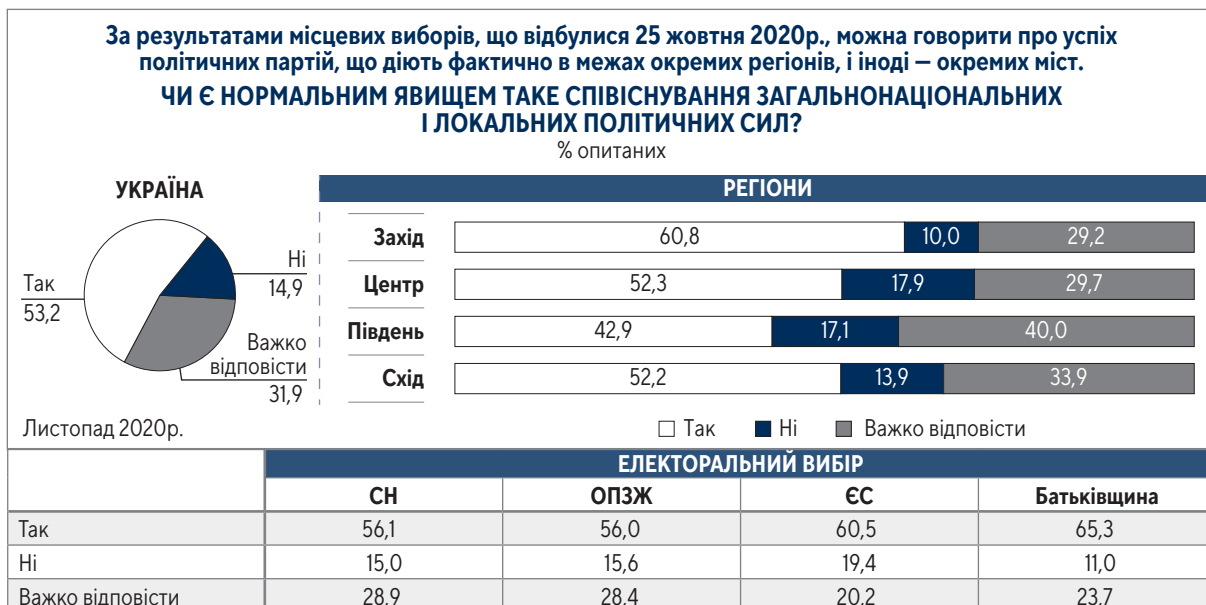
ЧИ ЧУЛИ ВИ ЩОСЬ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОСЕРЕДКІВ БУДЬ-ЯКИХ ПАРТІЙ У ВАШОМУ РЕГІОНІ?*
% опитаних (продовження)

	ВІК					ТИП ПОСЕЛЕННЯ	
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Місто	Село
Так	39,2	42,0	43,2	46,5	39,0	44,0	38,3
Ні	60,8	57,7	56,5	53,2	60,9	55,8	61,5
	СТАТЬ		ОСВІТА			МОВА СПІЛКУВАННЯ ВДОМА	
	Чоловіки	Жінки	Загальна середня	Середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Українська	Російська
Так	44,7	39,2	32,8	39,9	48,5	43,2	38,5
Ні	55,0	60,7	66,7	60,1	51,3	56,0	61,1
	МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ						
	Бідні		Малозабезпечені		Середнього достатку		Забезпечені
Так	33,5		36,5		46,4		49,3
Ні	66,0		63,3		53,5		50,0

* На діаграмі не наведена частка респондентів, які не відповіли, через незначне їх число.

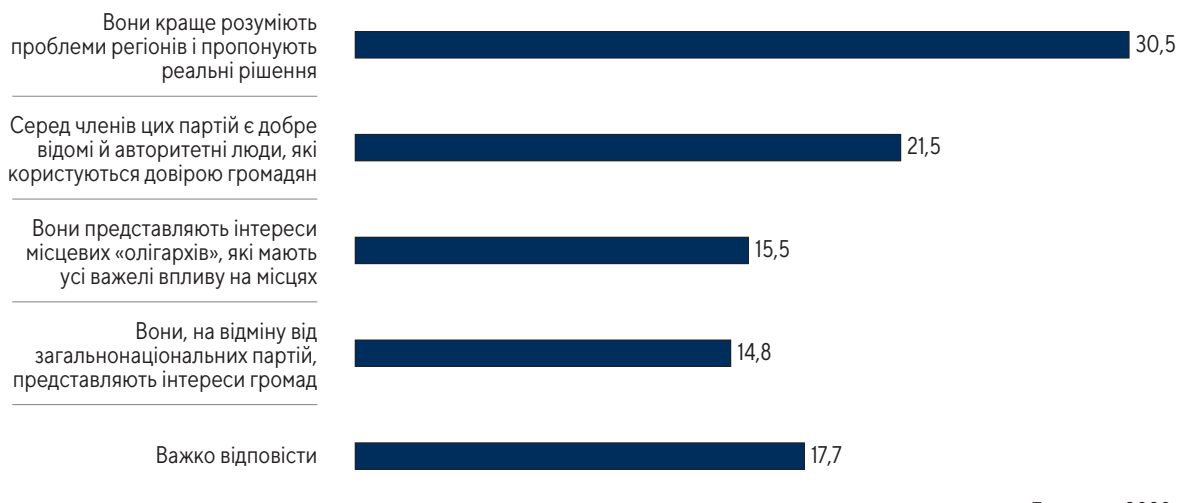
* На діаграмі не наведена частка респондентів, які не відповіли, через незначне їх число.

У ЧОМУ ГОЛОВНА ПРИЧИНА УСПІХУ ЛОКАЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ?

% опитаних

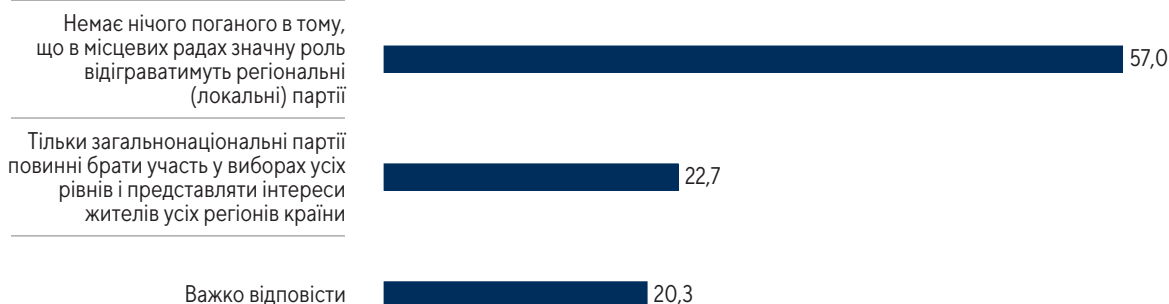

Листопад 2020р.

	РЕГІОНИ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Захід	Центр	Південь	Схід	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Вони краще розуміють проблеми регіонів і пропонують реальні рішення	35,1	29,9	31,3	26,9	35,2	31,6	34,5	36,4
Серед членів цих партій є добре відомі й авторитетні люди, які користуються довірою громадян	21,9	23,8	23,3	17,1	21,4	23,4	22,3	24,6
Вони представляють інтереси місцевих «олігархів», які мають усі важелі впливу на місцях	10,0	15,9	13,8	20,5	16,1	13,5	11,7	18,6
Вони, на відміну від загальнонаціональних партій, представляють інтереси громад	17,3	13,0	12,5	16,2	11,9	16,4	17,4	7,6
Важко відповісти	15,7	17,4	19,2	19,2	15,3	15,2	14,0	12,7

З ЯКИМ ІЗ НАВЕДЕНИХ СУДЖЕНЬ ВИ ЗГОДНІ БІЛЬШОЮ МІРОЮ?

% опитаних

Листопад 2020р.

	РЕГІОНИ				ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР			
	Захід	Центр	Південь	Схід	СН	ОПЗЖ	ЄС	Батьківщина
Немає нічого поганого в тому, що в місцевих радах значну роль відіграватимуть регіональні (локальні) партії	63,0	57,6	55,4	51,2	59,2	55,3	54,8	59,0
Тільки загальнонаціональні партії повинні брати участь у виборах усіх рівнів і представляти інтереси жителів усіх регіонів країни	18,4	24,3	19,6	25,8	22,6	27,0	30,0	33,3
Важко відповісти	18,6	18,1	25,0	23,0	18,2	17,6	15,2	7,7

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (експертне опитування)

З метою аналізу позицій експертів з питань розвитку партій та партійної системи, рівня виконання партіями їх функцій, перешкод у розвитку партій та можливостей їх подолання, рівня необхідності модернізації наявного законодавства і досягнення поставлених цілей змінами, що вже відбулися в цій сфері, Центр Разумкова провів експертне опитування.

Опитування проводилося з 20 жовтня по 3 листопада 2020р. Опитано 103 експерти у 20 областях України та Києві (представники аналітичних центрів, громадських організацій, громадські активісти, представники органів місцевого самоврядування (обласні, місцеві ради депутатів, міські адміністрації), представники політичних партій, ЗМІ, викладачі закладів вищої освіти).

Результати експертного опитування подаються в узагальненому вигляді, а також проілюстровані в таблицях і діаграмах, наведених нижче.

СУЧАСНИЙ СТАН ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

Передусім, варто відзначити, що 54% опитаних експертів вважають, що політичні партії залишаються важливими суб'єктами політичного життя у країні. Третина експертів підтримують протилежну тезу – що партії втрачають своє значення як суб'єкти політичного життя, продовжуючи лише

формальне існування. Ще 9% експертів не змогли відповісти на це питання (діаграма «Яке із запропонованих тверджень Ви вважаєте більш правильним?», с.87).

Відповіді експертів на питання «Чи згодні Ви з наведеними твердженнями?» (діаграма, с.87) можуть видатися дещо парадоксальними, оскільки, з одного боку, лише 15% експертів вважають, що після подій 2014р.

розвиток партійної системи припинився, а незгодних з цим твердженням виявилось 72% (ще 14% не змогли відповісти). А з іншого боку, 40% опитаних експертів схильні погодитися з тим, що в Україні немає справжніх партій, а отже, і партійної системи, а 45% вважали, що це не так (16% не знайшли відповіді на це питання). Разом з тим, 70% експертів погодилися з припущенням, що в усьому світі традиційні партії переживають кризу, і Україна в цій ситуації не є винятком. Понад 15% з цим твердженням не погодилися, а понад 14% не змогли визначитися з відповіддю.

Зміни в характері партійної системи України, що відбулися у період Революції Гідності (діаграма «Унаслідок процесів, що тривали протягом останніх шести років, партійна система України стала...», с.87), експерти визначили таким чином:

- ✓ 25% експертів вважають, що вона стала більш інституціоналізованою, 58% з цим незгодні;
- ✓ 39% експертів вважають, що вона стала більш атомізованою, тоді як 34% вважають, що не стала;
- ✓ 54% вважають, що вона стала більш поляризованою, 28% – що ні.

Отже, одностайної відповіді на ці питання в експертних спільнотах немає.

Вплив на розвиток партій і партійної системи новел, що містилися у Виборчому кодексі (передусім, «партизація» виборів) експерти оцінили неоднозначно (діаграма «1 січня 2020р. набув чинності Виборчий кодекс (яким запроваджено пропорційну систему парламентських і місцевих виборів...?», с.87-88). Так, 55% опитаних експертів вважають, що нововведення посилять партійну активність на місцях (13% вважають, що навпаки, послабить, а 26% – що ніяк не вплине), 52% – що вони посилять можливості для самореалізації партійних лідерів (13% переконані у зворотньому, а 27% – у відсутності впливу), половина опитаних експертів переконані в посиленні внаслідок цього міжпартійної конкуренції (10% думають навпаки, а 34% не очікують змін). Позитивного впливу на посилення внутрішньопартійної демократії очікують 44% експертів (а 20% – навпаки, її послаблення, і ще 29% не очікують змін).

Ще більшими є сумніви експертної спільноти стосовно впливу нововведень на суб'єктність політичних партій: якщо 38% експертів очікують посилення, то 11% – послаблення, а 35% не бачать можливостей для змін. Якщо посилення впливу виборців на діяльність партій очікують 34% експертів, то послаблення такого впливу – 14%, а 45% не вірять у зміни. Посилення довіри громадян до інституту виборів унаслідок законодавчих змін очікують 30% експертів, 21% навпаки, очікують на її послаблення, а 43% не бачать підстав для змін.

Послаблення впливу ФПГ на діяльність партій, на думку експертів, теж не відбудеться одразу. Якщо 18% експертів очікують послаблення такого впливу, то 29% очікують його посилення, а 41% не очікують змін. Навряд чи можна також очікувати раптового посилення відповідальності громадян за свій вибір – його очікують 26% експертів, послаблення такого відчуття – 11%, і не бачать підстав для змін практично половина. Експерти також не вірять у позитивний вплив дії Виборчого кодексу на стабільність партійної системи – якщо 24% сподіваються на це, то 27% вбачають швидше підстави для послаблення стабільності, а 36% не вірять у зміни. Так само під питанням позитивний вплив Виборчого кодексу на електоральну активність громадян: по 23% експертів вбачають підстави як для її посилення, так і для її послаблення, а 44% не бачать підстав для змін.

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ, ЇХ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ

Теза про те, що партії залишаються важливими суб'єктами політичного життя, отримала певне підтвердження і у відповідях на питання – хто має представляти громадян у суспільних процесах у першу чергу? (діаграма «Хто має представляти інтереси громадян у суспільних процесах в Україні в першу чергу?», с.88)

35% опитаних експертів віддали цю роль партіям, 30% – громадським організаціям. За пріоритетність представницької ролі окремих політиків висловилося 10% експертів, а профспілкам таку роль готові відвести 9% експертів.

На думку експертів, найбільша конфліктність простежується у відносинах між тими партіями, що орієнтуються на західні країни,

і тими, що орієнтовані на Росію, тобто, за ознаками геополітичної орієнтації — ця теза набрала підтримку 70% експертів (діаграма «Між якими з існуючих в Україні партіями конфлікти є найсильнішими?», с.89). Другими за своєю силою є конфлікти між партіями, що представляють владу, і опозиційними силами — цю позицію підтримали понад 52%. Третя важлива лінія конфліктів, на думку експертів, між партіями, що контролюються олігархами, які перебувають у конфлікті між собою. На підтримку цієї позиції висловилося 42% експертів. Інші лінії конфліктів експерти вбачають менш значними. До них належать конфлікти між партіями, лідери яких конфліктують між собою (18%), конфлікти між парламентськими та позапарламентськими партіями (15%), конфлікти між «ринковими» партіями та такими, що виступають а планову економіку (9%), конфлікти між усіма партіями (7%). Ніхто з експертів не підтримав тези про відсутність конфліктів між партіями.

Найбільше експертів вважають, що політичні партії служать для підтримки «олігархічних» інтересів (інтересів фінансових і бізнесових структур) — 80% (діаграма «Чиїм інтересам служать політичні партії в Україні?», с.89). При цьому 56% експертів вважають, що партії служать інтересам партійних лідерів, а 38% — інтересам зарубіжних держав та їх об'єднань. Значно менше експертів вважають, що партії служать для захисту інтересів виборців — 17%, а також для захисту інтересів державної влади (13%).

Думки експертів стосовно інституту партійного членства розділилися (таблиця «З яким твердженням стосовно політичних партій України Ви згодні найбільшою мірою?», с.90) — 35% експертів вважають, що партії повинні мати фіксоване членство і власних членів, тоді як 31% експертів вважають, що партіям достатньо мати оплачуваний партійний апарат і активних прихильників, а фіксоване членство не є обов'язковим. Ще 14% експертів вважають, що партіям достатньо мати партійний апарат, а на період виборів наймати агітаторів. 15% експертів не підтримали жодної з цих тез.

Більшість (62%) опитаних експертів вважають, що в Україні переважають партії,

орієнтовані на обслуговування «олігархічних» інтересів (таблиця «Партії якого типу переважають в Україні?», с.90). Наступним за підтримкою варіантом відповіді є позиція «партії, які можна охарактеризувати як *catch all*, або універсалістські партії» — 34%.

Ще менші групи експертів підтримали такі варіанти, як «партії, діяльність яких спрямована на реалізацію бачень і ідей їх лідерів» — 28% та «партії, які ставлять перед собою «Велику ціль»» — 24%. Лише 12% експертів вказали на ідеологічні партії, і 6% — на партії, що спрямовують свою діяльність на вирішення конкретної проблеми.

На думку експертів, політичні партії вдало виконують лише завдання боротьби за владу (4,4 бала)¹ (діаграма «Оцінка рівня виконання політичними партіями України їх функцій», с.90).

Із завданнями політичного рекрутування та розробки і здійснення політичного курсу партії справляються дуже посередньо (відповідно, 2,7 і 2,5 бала). Оцінка експертами виконання партіями завдань соціального представництва і соціальної інтеграції — ще нижча: відповідно, 2,3 та 2,2 бала.

На думку експертів, немає жодної якості із запропонованих, які були б притаманні більшості партій (таблиця «Якою мірою політичним партіям України, про діяльність яких Вам відомо, притаманні кожна з наведених якостей чи характеристик?», с.91) Адже, на думку експертів, лише деякі з партій можуть похвалитися здатністю виробити чітку програму дій (так думають 72% експертів, більшості партій цю якість адресують 10%, практично всім — 2% експертів, а 13% схильні відмовляти всім партіям у наявності такої якості). Наявність чіткої позиції стосовно стратегії розвитку держави (71% приписують цю якість деяким партіям, 15% — більшості, 3% — всім партіям, і 4% — жодній). Уміння співпрацювати з громадськістю (71% стверджують, що лише деяким партіям притаманна ця якість, 9% — що більшості, 12% — що жодній), вміння і бажання захищати інтереси свого виборця (70% вважають, що ці якості притаманні деяким партіям, 7% — більшості, 3% — всім партіям, і 5% — жодній). 64% експертів вважають, що лише деякі партії

¹ За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що зовсім не виконують, а «5» — «повністю виконують».

вміють організувати роботу на місцях (7% приписують цю якість більшості партій, 21% – жодній). 54% експертів вважають, що деякі з партій мають сильних лідерів (23% вважають, що більшість, 3% – що всі, і 13% – що жодна). Нарешті 47% експертів вважають, що лише деякі партії мають достатнє фінансування, тоді як 29% поширюють це на більшість партій, 11% – практично на всі партії, і 7% вважають, що жодна партія такого фінансування не має. Таким чином, думка експертного середовища налаштовує на висновок стосовно відсутності прямої кореляції між обсягом фінансування партії та її здатністю працювати на місцях, мати чітку позицію з питань стратегічного розвитку держави і виробляти чітку програму дій.

Експертна думка чітко вказує на залежність партій від фінансово-промислових груп як на найбільш актуальну їх проблему – 4,2 бала² (діаграма «Наскільки актуальними для сучасного стану політичних партій України є наступні проблеми?», с.91). Так само, у 4,2 бала, оцінена невідповідність виборцям. На наступному рівні – такі проблеми, як політична корупція, брак кваліфікованих кадрів – по 4 бала. По 3,9 бала в експертній оцінці набрали такі проблеми, як слабкість програмно-ідеологічних засад, брак внутрішньопартійної демократії. У 3,8 бала експерти оцінили вплив таких проблем партій, як відсутність належної комунікації з суспільством, залежність від зовнішніх впливів, слабкість організаційних структур. Відсутність стабільної соціальної бази оцінено у 3,6 бала, а переважно регіональний характер підтримки – у 3,5 бала. Варто зазначити, що всі «хвороби» були характерними для українських партій і на попередніх етапах розвитку партійної системи.

Стосовно питання партійного лідерства експертна думка визначена: 63% експертів вважають, що в українських партіях переважає ситуація, за якої їх очолює сильний авторитетний лідер, який не змінюється протягом тривалого часу (діаграма «Який підхід до питання лідерства в партіях переважає в сучасних українських партіях?», с.92). 20% опитаних експертів вказали на інший варіант: партію очолює група авторитетних лідерів, які періодично змінюють один одного, керуючись внутрішніми домовленостями. Лише 6% бачать перевагу традиційного

європейського підходу, коли лідери обираються на конкурентних засадах через визначений термін.

Абсолютна більшість (84%) експертів вбачають головне завдання партій у тому, щоб пройти до Верховної Ради і сформувати власну парламентську фракцію (діаграма «Які з наведених завдань повинні реалізувати політичні партії в першу чергу, щоб мати можливість ефективно обстоювати інтереси своїх виборців?», с.93). Більшість експертів також вважають головним завданням партій – провести якомога більше депутатів до рад усіх рівнів. Для 44% експертів таке завдання полягає в тому, щоб домогтися обрання свого кандидата на пост Президента. 40% експертів при цьому вважають важливим для партій отримання урядових посад. Третина експертів до найважливіших завдань партій відносить перемогу на виборах і отримання більшості у місцевих радах. Таким чином, експертне бачення головного завдання партій протягом останнього часу не змінилося і полягає у боротьбі за владу як на центральному, так і на нижчих рівнях, і у боротьбі за розподіл владних посад.

Думка експертної спільноти стосовно можливих подальших змін законодавства, дотичного до партій та їх розвитку (діаграма «Чи погоджуєтеся Ви з наведеними твердженнями?», с.92), може свідчити про дві речі.

По-перше, експерти виступають за такі зміни, які б дали партіям можливість позбутися перерахованих вище вад і розвиватися далі в якості стійких суб'єктів суспільних відносин. Так, 82% експертів підтримують тезу про те, що законодавство потрібно міняти таким чином, щоб дати можливість розвиватися всім «неолігархічним» політичним силам» (проти цього виступили 8%, а 11% не змогли відповісти).

77% експертів вважають, що партії повинні діяти на всій території країни і пропонувати привабливі програми як національного, так і регіонального розвитку (що теж потребує певного законодавчого регулювання) – тоді як 18% в цьому потреби не бачать.

Із цим перекликається теза про те, що партії повинні брати участь у виборах на всій території країни на всіх рівнях (що, між іншим,

² За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає мінімальну актуальність, а «5» – максимальну.

у разі законодавчого врегулювання може вплинути на вигляд теперішньої партійної системи та на спосіб її функціонування). 73% експертів її підтримали, 18% – ні, а 9% не знайшли відповіді. Питання можливості для партій утворювати виборчі блоки мало менш одностайну підтримку – за це проголосували 57% експертів, а проти такої можливості – 24%.

І, по-друге, наявність т.зв. «регіональних» і «локальних» політичних сил ще довгий час буде однією з визначальних рис української партійної системи. На це вказує те, що більшість (58%) опитаних експертів виступили проти таких законодавчих змін, які б унеможливили існування цих регіональних партій. Підтримали цю ідею 27% експертів.

Усі запропоновані експертам варіанти законодавчих змін стосовно врегулювання діяльності партій отримали їх підтримку (діаграма «Як Ви оцінюєте наведені можливі заходи щодо законодавчого врегулювання діяльності політичних партій в Україні?», с.93).

78% експертів підтримали можливість спрощення процедури саморозпуску та злиття партій (13% не підтримали).

На підтримку законодавчого закріплення несуперечності передвиборної програми партії її партійній програмі виступили 76% експертів, проти цього – 13%.

Запровадження відкритої реєстрації та публічного обліку партійного членства підтримали 75%, не підтримали 16%.

За закріплення процедур внутрішньо-партійної демократії та створення механізмів контролю за їх дотриманням висловилися 73% експертів, 15% не підтримали цю ідею.

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Як у громадській думці³, так і в експертних середовищах опція фінансування діяльності політичних партій з державного бюджету залишається непопулярною (діаграма «Ким і

з яких джерел має фінансуватися діяльність політичних партій в Україні?», с.94). Її підтримують 43% опитаних експертів. Натомість 69% експертів вважають, що партії повинні фінансуватися з внесків їх членів, 66% – з пожертв громадян. Можливість фінансування партій бізнесом підтримали 38% експертів. Ідея фінансування партій з місцевих бюджетів виявилася вкрай непопулярною – 4%.

Таким чином, значна частина експертів не вбачають прямого зв'язку між способом фінансування політичних сил та такими їх вадами, як непідзвітність перед виборцями і залежність від ФПГ.

Оцінка опитаними експертами рівня досягнення цілей, задекларованих під час запровадження державного фінансування партій та контролю їх фінансової звітності НАЗК (діаграма «У 2016р. в Україні розпочалося державне фінансування політичних партій та контроль їх фінансової звітності НАЗК. Як Ви оцінюєте поточний рівень досягнення цілей, задекларованих під час запровадження цих механізмів?», с.94), виглядає таким чином. Посилення фінансової спроможності партій оцінене в 3 бали, диверсифікація джерел фінансування партійної діяльності – на 2,9 бала, посилення організаційної спроможності партій – на 2,7 бала, посилення кадрової спроможності партій – на 2,6 бала⁴. Наступні оцінки по факту вже

³ Докладно див.: Результати загальнонаціонального соціологічного дослідження в матеріалі «Громадська думка про стан, роль і місце політичних партій у житті суспільства», вміщеному в цьому журналі.

⁴ За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що ціль зовсім не досягнута, а «5» – ціль повністю досягнута.

мають негативне значення: підвищення прозорості партійних фінансів (одна з головних цілей) — 2,4 бала, зменшення залежності партій від великих донорів та створення умов для чесної і вільної політичної конкуренції — на 2,2 бала, тобто незадовільно. Отже, на думку експертів, ці заходи поки що своєї мети не досягли.

Разом з тим, експерти схильні позитивно оцінювати позбавлення державного фінансування партій, які отримали на виборах понад 2%, але не змогли виборчий бар'єр у 5% (діаграма «У жовтні 2019р. змінами до законодавства було позбавлено державного фінансування партії, які на парламентських виборах отримали понад 2% голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі, але не змогли пройти бар'єр у 5%. Як Ви оцінюєте таке рішення?», с.95). 62% експертів оцінили таке рішення позитивно або скоріше позитивно, 34% — негативно або скоріше негативно. Таким чином, наявною є певна суперечливість у судженнях експертів, коли вони виступають за розвиток нових лідерів і нових політичних сил, але не підтримують фінансові інструменти, які уможливають такий розвиток і не ставлять відразу партії в залежність від впливів ФПГ.

ОЦІНКА ПОТРЕБИ В НОВИХ ЛІДЕРАХ І НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛАХ

Обираючи характеристики, які дають можливість назвати партію «новою політичною силою» (діаграма «Які з наведених характеристик мають бути притаманні партії, щоб вважати її «новою політичною силою?», с.95), найбільше експертів зупинилися в першу чергу на таких: «партія дає можливість проявити себе молодим перспективним людям, «новим обличчям» — 49% відповідей, «партія висуває лише ті обіцянки, як є реалістичними, уникає популізму» — 45%, «партія активно співпрацює з неурядовими організаціями, громадськими рухами та ініціативами, надає їм підтримку» — 43%.

Антикорупційна тематика поступилася за своєю підтримкою — на неї вказали 38% експертів. Досить популярною виявилася також позиція «партія привертає увагу до проблем, які залишаються поза увагою більшості інших партій» — її підтримали 37% експертів.

З великим розривом (14%) далі йде використання новітніх інформаційних технологій та соціальних мереж. Протиставлення себе діючій владі знайшло підтримку 9% експертів, молодість лідера — 8%. Отже, певний прообраз «нової» партії можна вважати сформульованим.

Переважна більшість (75%) експертів переконані, що країна потребує нових лідерів (лише 20% вважають, що достатньо тих, які вже є) (діаграма «Чи потрібні Україні нові політичні лідери?», с.96).

Серед якостей, які повинні вирізняти нових політичних лідерів, найбільше експертів (47%) відзначили некоруптованість. Далі в ієрархії якостей ідуть наявність чіткої програми та плану дій (40%), патріотизм і державницька позиція (37%), чесність (34%), незалежність від «олігархів» і сильні лідерські якості (по 31%). Далі в цій ієрархії такі якості, як готовність захищати інтереси простих людей (26%), освіченість і професіоналізм (20%), демократизм і вміння вести діалог (13%), скромність (8%) (діаграма «Якими якостями повинні відрізнятися нові політичні лідери?», с.97). Іншими словами, навіть в експертній думці новий лідер, якого потребує країна, необов'язково має бути незалежним від «олігархів», освіченою людиною, яскравим лідером і навіть патріотом, головніше — щоб він вважався некоруптованою особою.

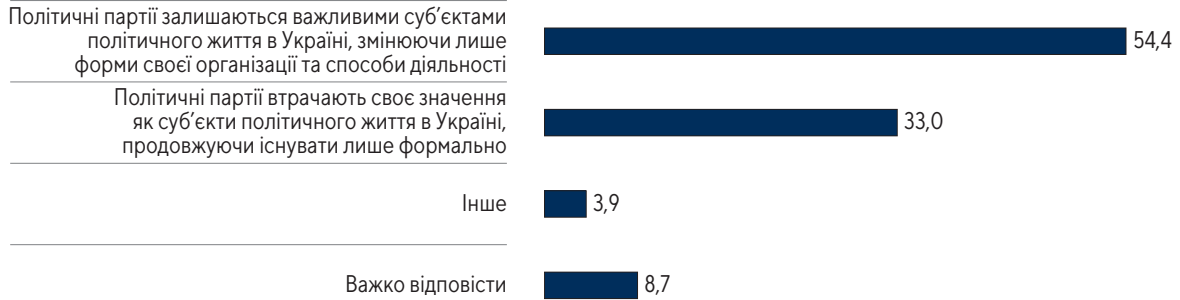
З відповідей експертів на питання, звідки брати нових лідерів (діаграма «З якого середовища можуть з'явитися нові політичні лідери?», с.96), найпопулярнішими виявилися такі. З організацій громадянського суспільства рекрутувати нових лідерів пропонують 64% експертів, з нових політичних сил — 48%, а з уже існуючих політичних партій — 47%.

Не забуті кола «інтелігенції» — їх вбачають джерелом появи нових лідерів 31% експертів. На учасників АТО/ООС, добровольців, волонтерів розраховують 27%. Цікаво, що вихідців із великого (тобто «олігархічного») бізнесу як нових лідерів чекають 16% експертів. 15% вважають, що нові лідери можуть вийти з числа організаторів протестних акцій, 7% — що вони можуть з'явитися з силових структур, 5% — із числа закордонних політиків. Цікава палітра думок.

СУЧАСНИЙ СТАН ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ

ЯКЕ ІЗ ЗАПРОПОНОВАНИХ ТВЕРДЖЕНЬ ВИ ВВАЖАЄТЕ БІЛЬШ ПРАВИЛЬНИМ?

% опитаних експертів

ЧИ ЗГОДНІ ВИ З НАВЕДЕНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

% опитаних експертів

У всьому світі традиційні політичні партії, засновані на певній ідеології і з важливою роллю інституту членства, переживають кризу, і Україна не є винятком

В Україні немає справжніх політичних партій, а отже, і партійної системи

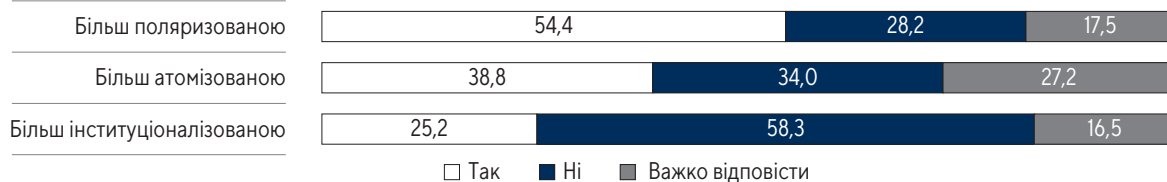
Політичні партії і, відповідно, партійна система в Україні розвивалися лише до 2014р.

Так Ні Важко відповісти

УНАСЛІДОК ПРОЦЕСІВ, ЩО ТРИВАЛИ ПРОТЯГОМ ОСТАННІХ ШЕСТИ РОКІВ, ПАРТІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНИ СТАЛА...

% опитаних експертів

Так Ні Важко відповісти

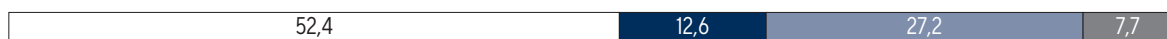
1 січня 2020р. набув чинності Виборчий кодекс (яким запроваджено пропорційну систему парламентських і місцевих виборів з (напів)відкритими партійними списками та низку інших змін). ЯКИМ ЧИНОМ ЦЕ ВПЛИНЕ НА НАВЕДЕНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ?

% опитаних експертів

Активність партійних структур на місцевому рівні

Можливості для самореалізації нових політичних лідерів

Міжпартійну конкуренцію

Внутрішньопартійну демократію

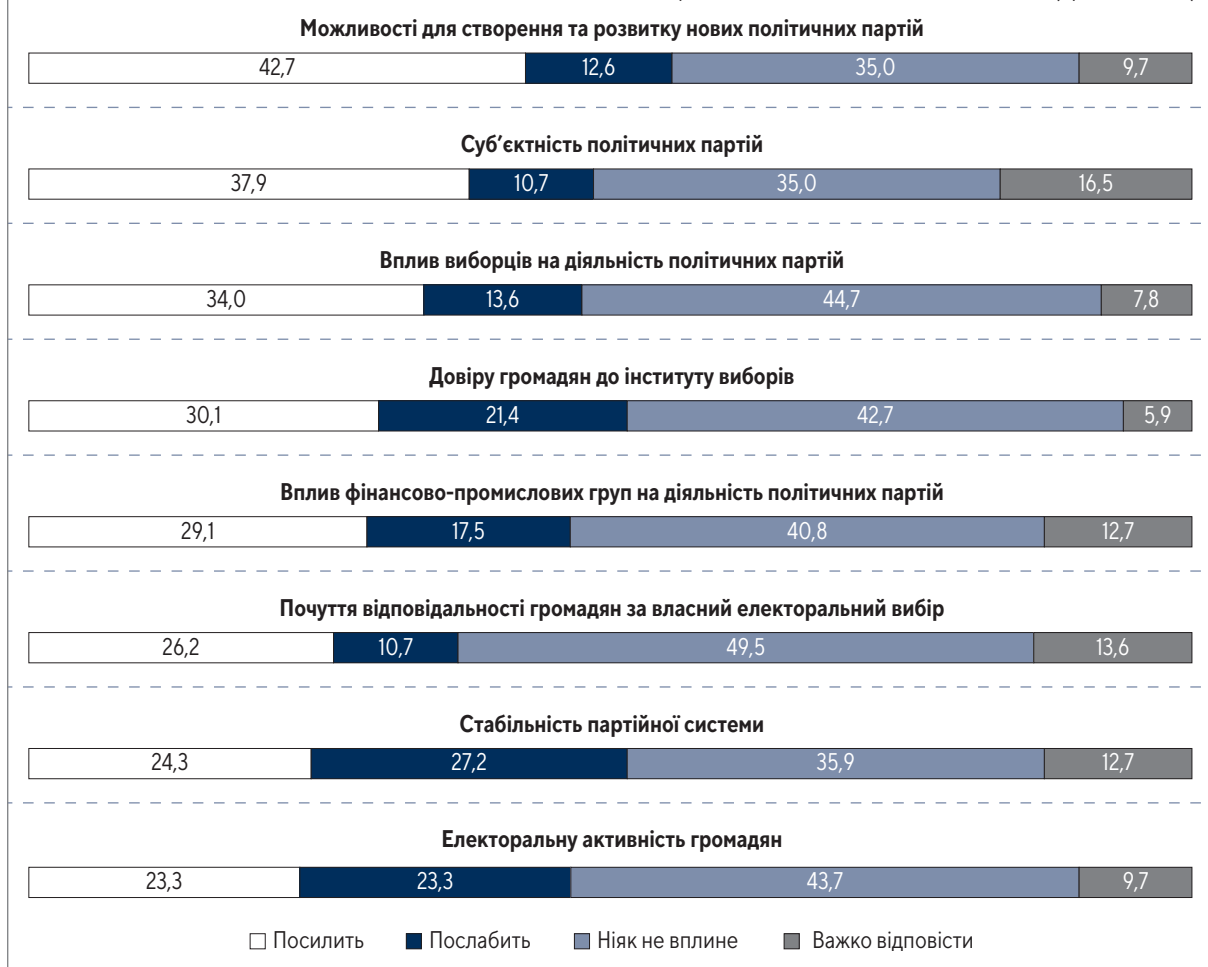

Посилить Послабить Ніяк не вплине Важко відповісти

1 січня 2020р. набув чинності Виборчий кодекс (яким запроваджено пропорційну систему парламентських і місцевих виборів з (напів)відкритими партійними списками та низку інших змін). ЯКИМ ЧИНОМ ЦЕ ВПЛИНЕ НА НАВЕДЕНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ?

% опитаних експертів

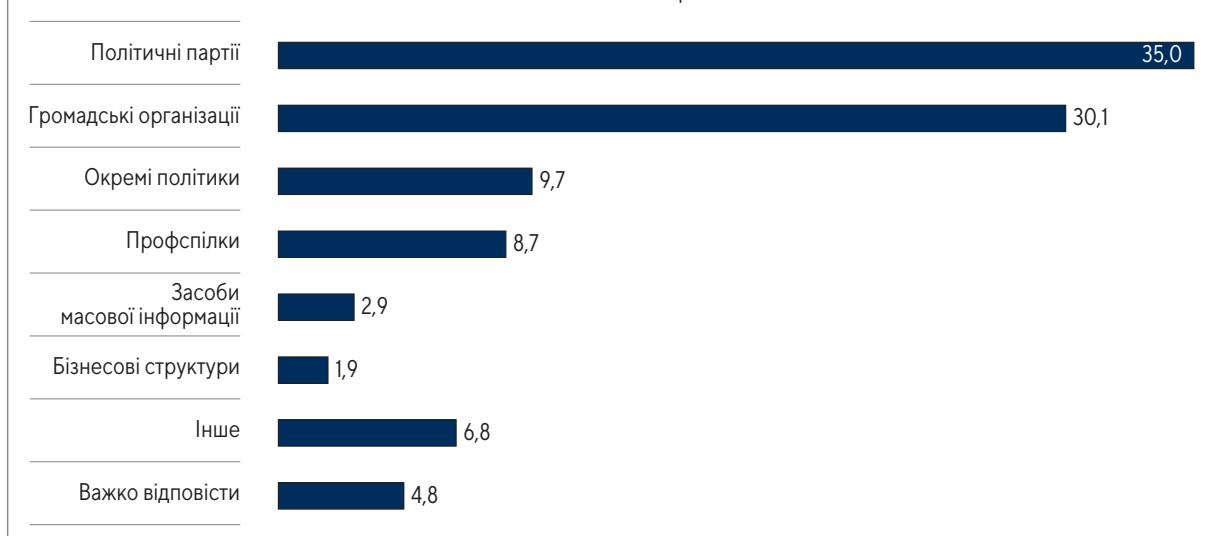
(продовження)

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ, ЇХ СТАН, ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ

ХТО МАЄ ПРЕДСТАВЛЯТИ ІНТЕРЕСИ ГРОМАДЯН У СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ В УКРАЇНІ В ПЕРШУ ЧЕРГУ?

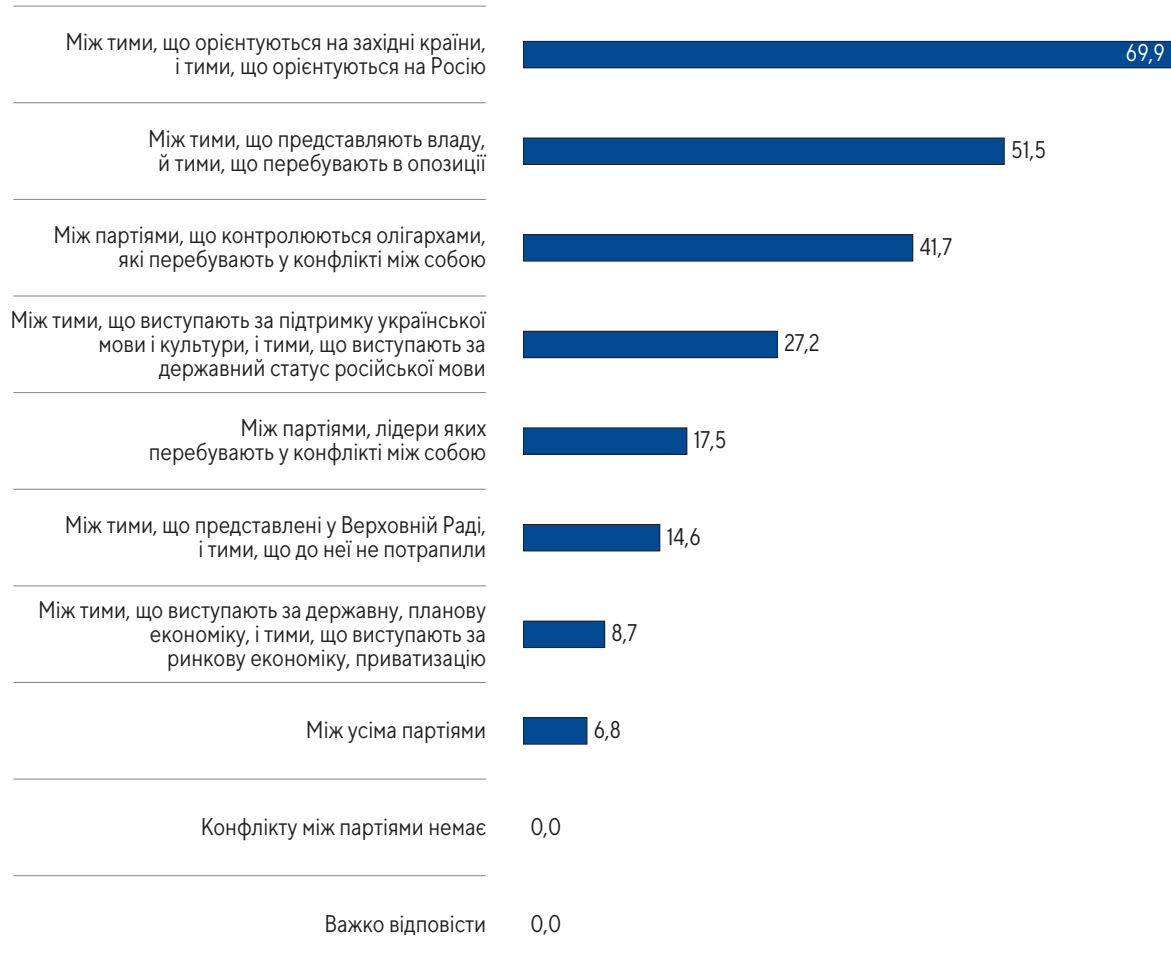
% опитаних експертів

МІЖ ЯКИМИ З ІСНУЮЧИХ В УКРАЇНІ ПАРТІЯМИ КОНФЛІКТИ Є НАЙСИЛЬНІШИМИ?*

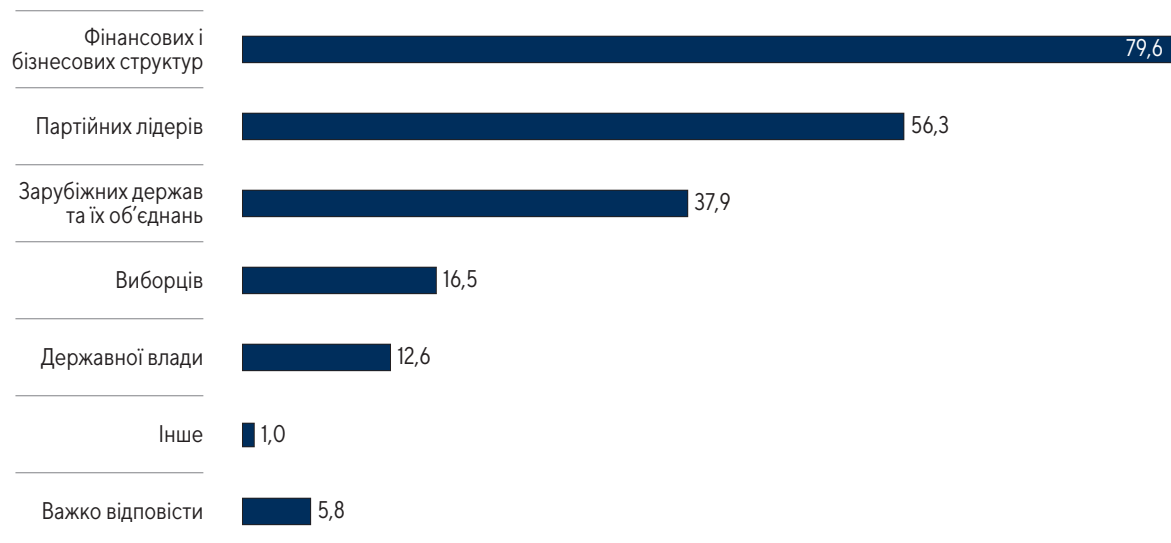
% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

ЧИМ ІНТЕРЕСАМ СЛУЖАТЬ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ?*

% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

З ЯКИМ ТВЕРДЖЕННЯМ СТОСОВНО ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ВИ ЗГОДНІ НАЙБІЛЬШОЮ МІРОЮ? % опитаних експертів	
Сучасні партії обов'язково повинні мати фіксоване членство і власних членів	35,0
Сучасні партії не обов'язково повинні мати фіксоване членство, їм достатньо утримувати оплачуваний партійний апарат (у центрі та на місцях) і мати активних прихильників, які допомагають партії на волонтерських засадах	31,1
Сучасні партії не обов'язково повинні мати фіксоване членство чи активних прихильників, їм достатньо утримувати оплачуваний партійний апарат (у центрі та на місцях), а на період виборів – наймати агітаторів та інший потрібний персонал	13,6
Не згоден з жодним із цих тверджень	14,6
Важко відповісти	5,8

ПАРТІЇ ЯКОГО ТИПУ ПЕРЕВАЖАЮТЬ В УКРАЇНІ?* % опитаних експертів	
Партії, орієнтовані на обслуговування інтересів певних «олігархів» та груп впливу	62,1
Партії, які можна охарактеризувати як «catch all», або універсальні партії, тобто орієнтовані на охоплення максимально широкою аудиторією з різними поглядами, очікуваннями	34,0
Партії, діяльність яких спрямована на реалізацію бачень і ідей їх лідерів	28,2
Партії, які ставлять перед собою «Велику ціль» (наприклад, вступ України до ЄС, проведення реформ тощо)	24,3
Партії, які базуються на певній політичній ідеології та мають програму, яка їй відповідає	11,7
Партії, які спрямовують свою діяльність на вирішення конкретної суспільної проблеми (наприклад, боротьба за чистоту довкілля, боротьба з корупцією тощо)	5,8
Жодні з перелічених	1,9
Важко відповісти	1,0

* Експертам пропонувалося відзначити не більше двох прийнятних варіантів відповіді.

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає «зовсім не виконують», а «5» – «повністю виконують».

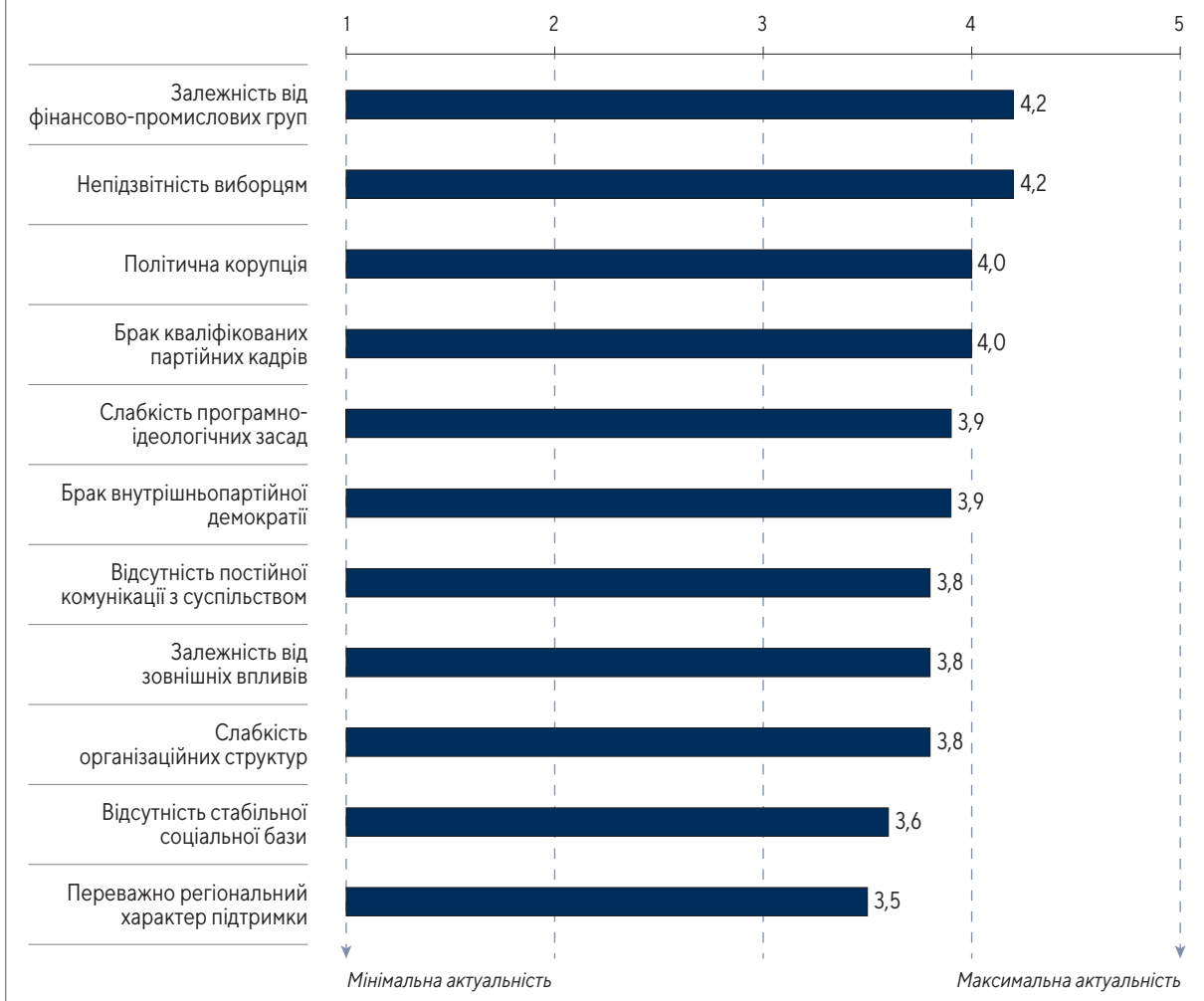
ЯКОЮ МІРОЮ ПОЛІТИЧНИМ ПАРТІЯМ УКРАЇНИ, ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКИХ ВАМ ВІДОМО, ПРИТАМАННІ КОЖНА З НАВЕДЕНИХ ЯКОСТЕЙ ЧИ ХАРАКТЕРИСТИК?

% опитаних експертів

	Притаманна практично всім партіям	Притаманна більшості партій	Притаманна деяким партіям	Не притаманна жодній партії	Важко відповісти
Наявність достатнього фінансування	10,7	29,1	46,6	6,8	6,8
Наявність чіткої позиції стосовно стратегії розвитку держави	2,9	14,6	70,9	7,8	3,9
Уміння і бажання захищати інтереси свого виборця, електорального «ядра»	2,9	6,8	69,9	15,5	4,9
Наявність сильних лідерів	2,9	23,3	54,4	12,6	6,8
Уміння виробити чітку програму дій	1,9	9,7	71,8	12,6	3,9
Уміння організувати роботу на місцях	1,0	6,8	64,1	21,4	6,8
Уміння співпрацювати з громадськими організаціями, об'єднаннями громадян	1,0	8,7	70,9	11,7	7,8

НАСКІЛЬКИ АКТУАЛЬНИМИ ДЛЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ Є НАСТУПНІ ПРОБЛЕМИ?

середній бал*

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає мінімальну актуальність, а «5» – максимальну.

ЯКИЙ ПІДХІД ДО ПИТАННЯ ЛІДЕРСТВА В ПАРТІЯХ ПЕРЕВАЖАЄ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПАРТІЯХ?

% опитаних експертів

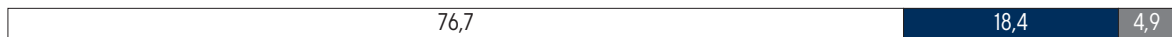
ЧИ ПОГОДЖУЄТЕСЯ ВИ З НАВЕДЕНИМИ ТВЕРДЖЕННЯМИ?

% опитаних експертів

Законодавство слід змінити таким чином, щоб дати можливість розвиватися і брати участь у виборах усіх рівнів «неолігархічним» політичним силам

Політичні партії повинні діяти на всій території країни і пропонувати чіткі, привабливі для виборців програми як національного, так і місцевого розвитку

Політичні партії повинні брати участь у виборах на всій території країни на всіх рівнях

Законодавство слід змінити таким чином, щоб дати можливість партіям утворювати виборчі блоки для участі у виборах всіх рівнів

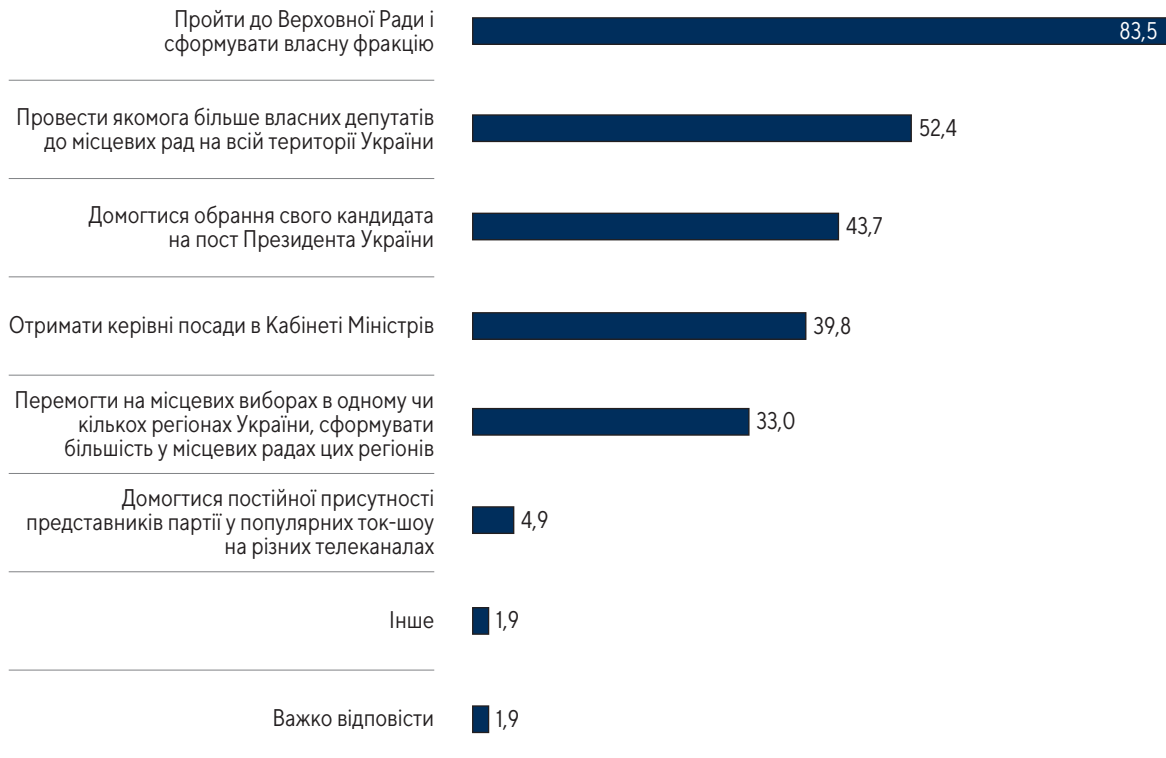
Законодавство слід змінити з таким розрахунком, щоб діяльність «регіональних» чи «локальних» політичних сил була неможливою

Так Ні Важко відповісти

ЯКІ З НАВЕДЕНИХ ЗАВДАНЬ ПОВИННІ РЕАЛІЗУВАТИ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ПЕРШУ ЧЕРГУ, ЩОБ МАТИ МОЖЛИВІСТЬ ЕФЕКТИВНО ОБСТОЮВАТИ ІНТЕРЕСИ СВОЇХ ВИБОРЦІВ?*

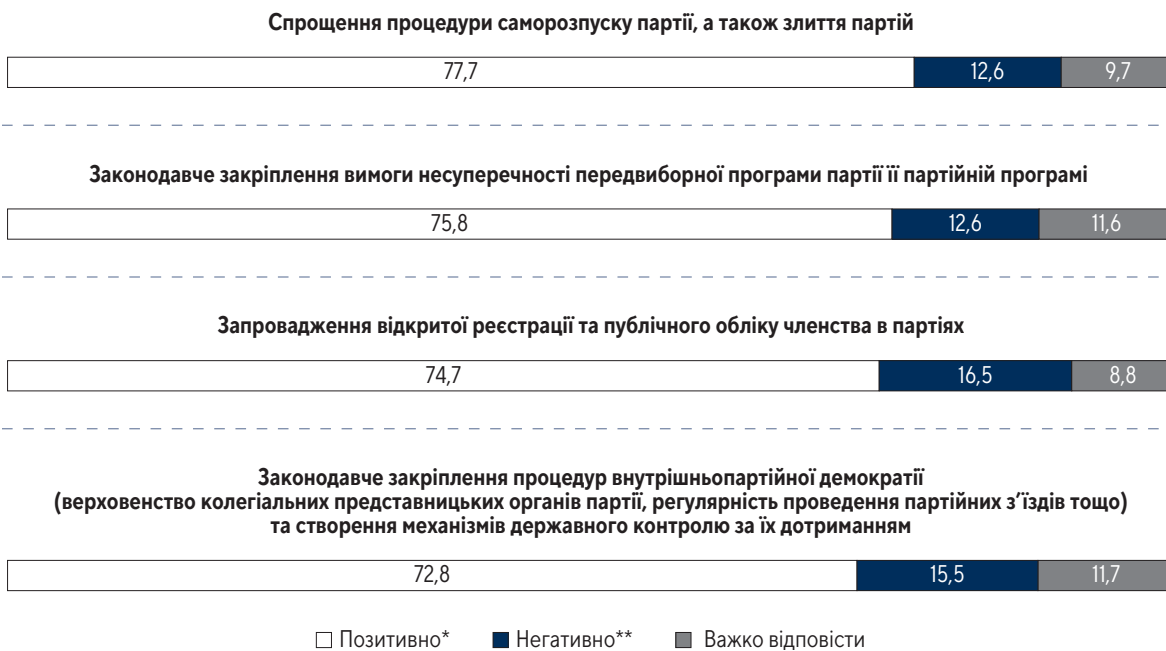
% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ НАВЕДЕНІ МОЖЛИВІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ?

% опитаних експертів

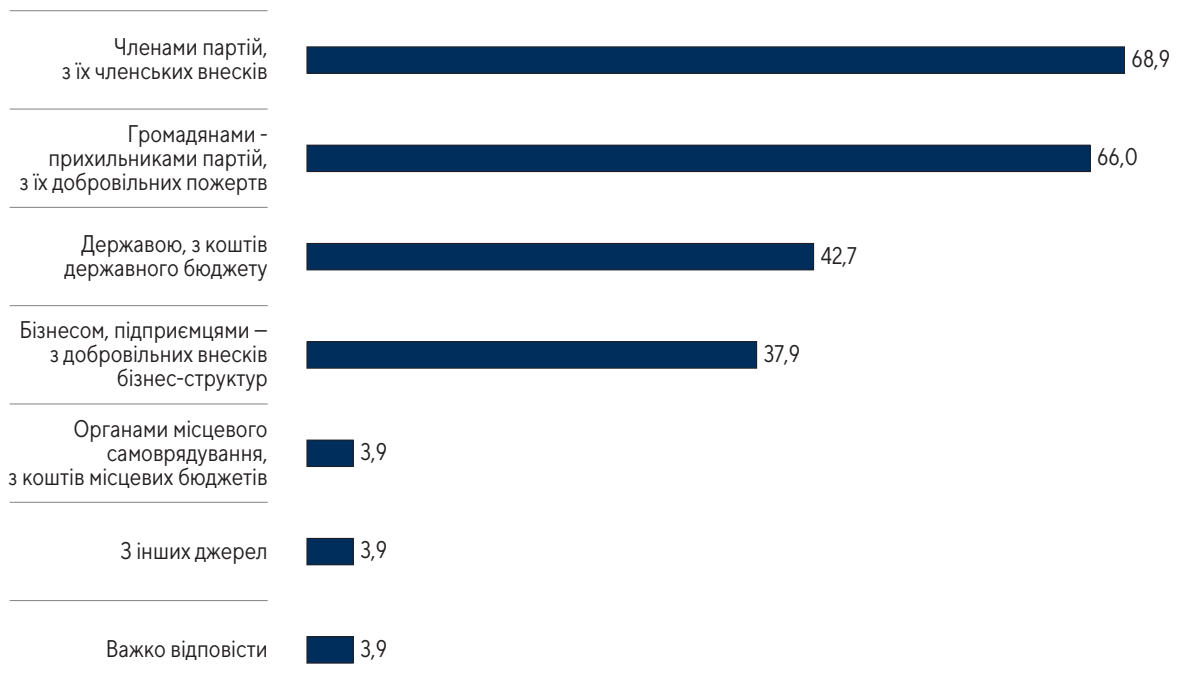
* Сума варіантів відповіді «цілком позитивно» та «скоріше позитивно».

** Сума варіантів відповіді «цілком негативно» та «скоріше негативно».

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

КИМ І З ЯКИХ ДЖЕРЕЛ МАЄ ФІНАНСУВАТИСЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ?*

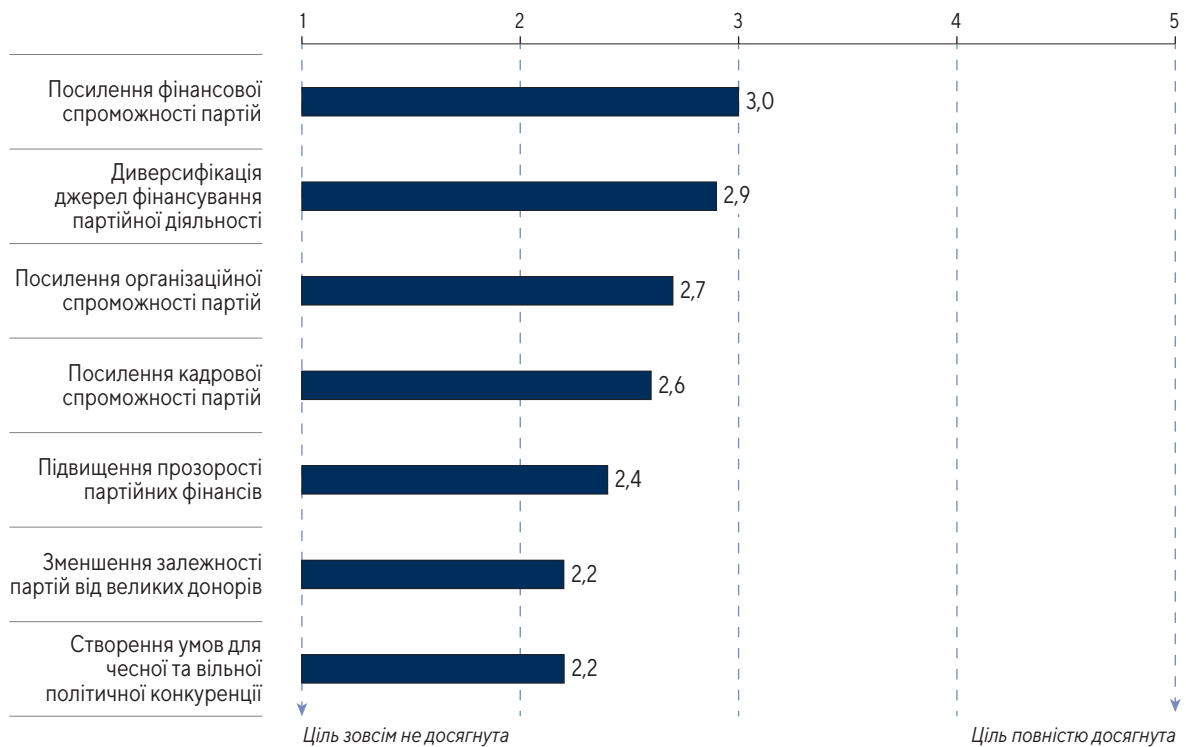
% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

У 2016р. в Україні розпочалося державне фінансування політичних партій та контроль їх фінансової звітності НАЗК. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ПОТОЧНИЙ РІВЕНЬ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ, ЗАДЕКЛАРОВаних ПІД ЧАС ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЦИХ МЕХАНІЗМІВ?

середній бал*

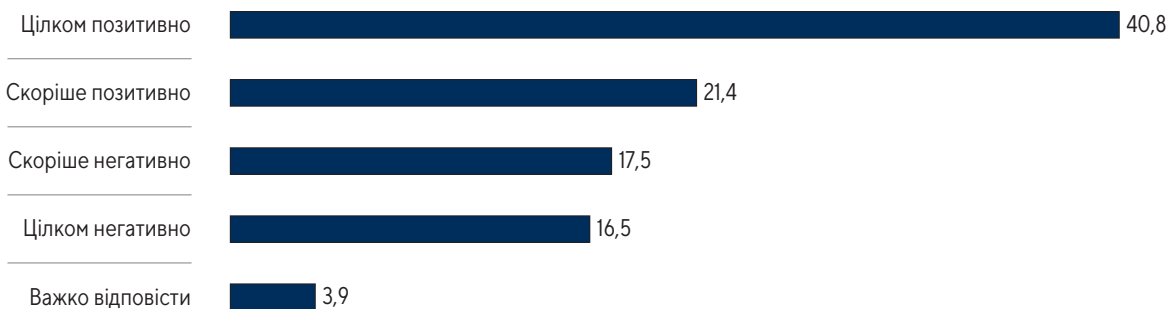

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де «1» означає, що ціль зовсім не досягнута, а «5» – ціль повністю досягнута.

У жовтні 2019р. змінами до законодавства було позбавлено державного фінансування партії, які на парламентських виборах отримали понад 2% голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі, але не змогли пройти бар'єр у 5%.

ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ТАКЕ РІШЕННЯ?

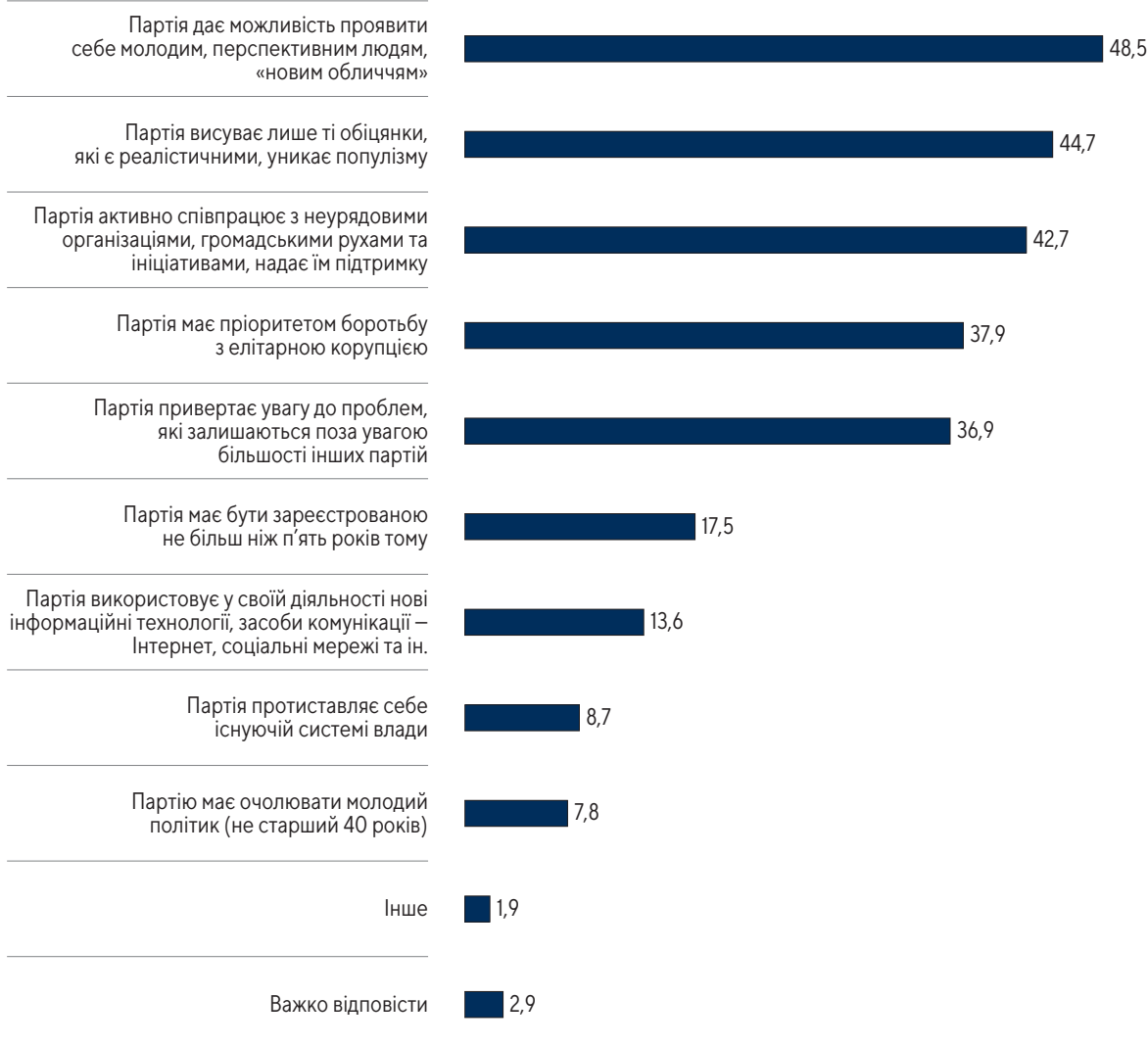
% опитаних експертів

ОЦІНКА ПОТРЕБИ В НОВИХ ЛІДЕРАХ І НОВИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛАХ

ЯКІ З НАВЕДЕНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАЮТЬ БУТИ ПРИТАМАННІ ПАРТІЇ, ЩОБ ВВАЖАТИ ЇЇ «НОВОЮ ПОЛІТИЧНОЮ СИЛОЮ»?*

% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

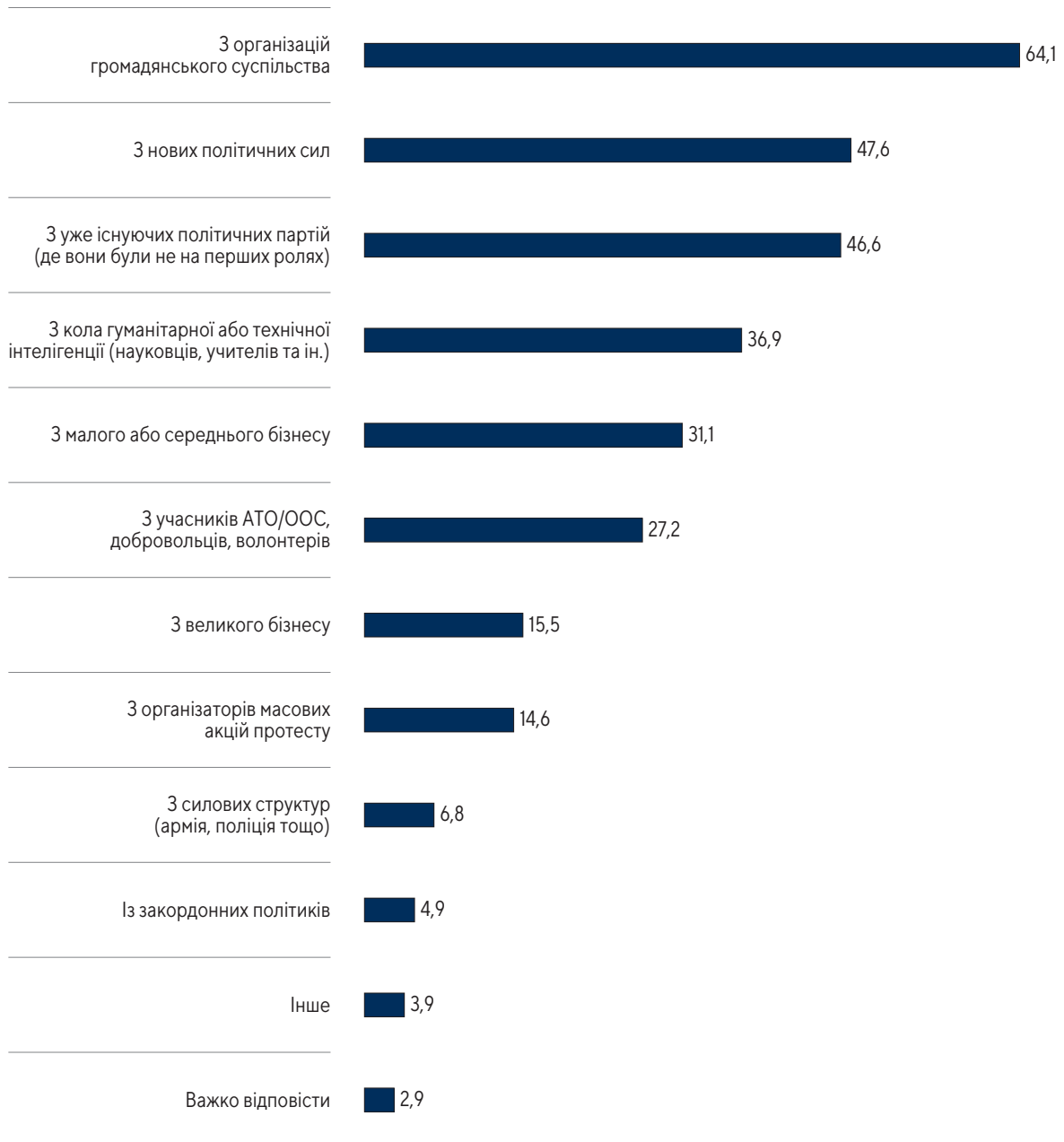
ЧИ ПОТРІБНІ УКРАЇНІ НОВІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ?

% опитаних експертів

З ЯКОГО СЕРЕДОВИЩА МОЖУТЬ З'ЯВИТИСЯ НОВІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ?*

% опитаних експертів

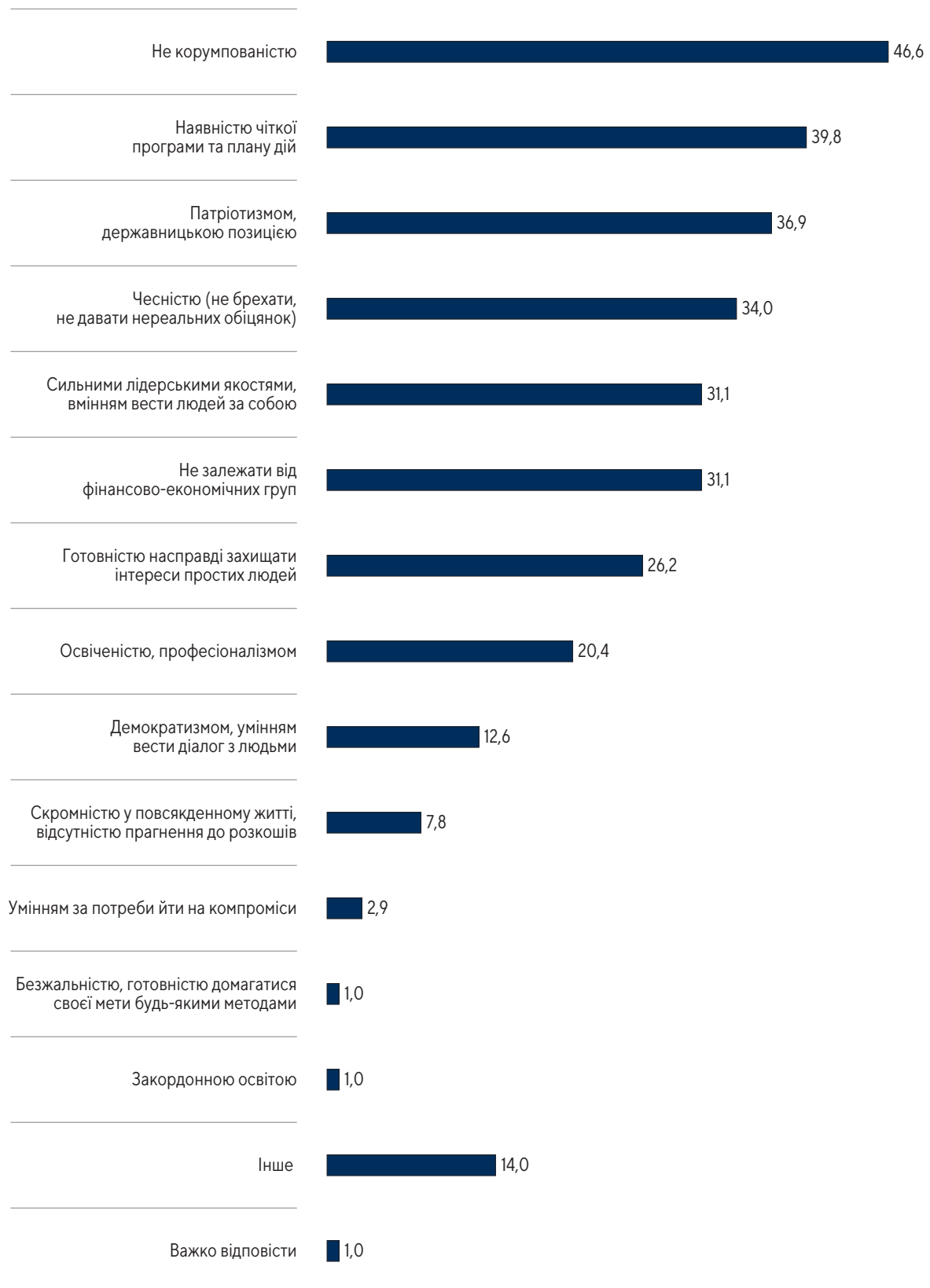

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

ЯКИМИ ЯКОСТЯМИ ПОВИННІ ВІДРІЗНЯТИСЯ НОВІ ПОЛІТИЧНІ ЛІДЕРИ?*

% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

СУЧАСНИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ (інтерв'ю)

Центр Разумкова в рамках проекту «Партійна система України після 2019р.: ключові особливості та перспективи подальшого розвитку» провів Заочний круглий стіл. У період з 21 жовтня по 10 листопада 2020р. учасники заочної дискусії відповідали на питання стосовно стану партійної системи в Україні, оцінювали вплив Виборчого кодексу на розвиток політичних партій, пояснювали феномен регіональних партій, а також прогнозували напрями розвитку партійної системи в Україні. З більшості питань думки експертів – учасників цієї дискусії збігаються.

Фахівцями, до яких звернувся Центр Разумкова з питаннями, є політологи, експерти НУО, науковці та викладачі закладів вищої освіти. Відповіді учасників Заочного круглого столу у вигляді інтерв'ю подані нижче.

Тенденція «регіоналізації» загальнонаціональних партій видається найбільш відчутною зміною після Революції Гідності

Антон АВКСЕНТЬЄВ,

експерт Аналітичного центру «Обсерваторія демократії», старший викладач кафедри політології Харківського національного університету ім.В.Каразіна, к.політ.н.

– Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

У статті «Ринок політичних партій в Україні: «зіпсована багатопартійність»¹ нами досліджувалося це питання у розрізі стратегій монетизації українських партій як бізнес-проектів. Саме у 2014–2015рр. відбулося стрімке збільшення кількості зареєстрованих партій, яке уповільнилося у II половині 2016р. (перш за все, у зв'язку з низкою інституційних бар'єрів, на кшталт збільшення

адміністративного збору за реєстрацію та появи нових процедур звітності перед НАЗК).

Уже на місцевих виборах 2015р. (а у 2020р. цей тренд лише посилюється) ці новостворені партії були залучені до участі в електоральних змаганнях, причому переважна більшість – винятково в межах одного регіону. Саме ця тенденція «регіоналізації» де-юре загальнонаціональних партій видається найбільш відчутною зміною після Революції Гідності. Однак пояснюється вона не стільки самими подіями на Майдані, скільки детермінацією з боку електоральної системи.

Крім регіоналізації та кількісного розростання партійної системи, можна виділити наступні тенденції:

- ✓ послаблення ролі інституту членства стосовно взаємодії громадян з партіями;
- ✓ «рваний ритм» життєдіяльності партій, абсолютна більшість з яких активізується лише напередодні виборчих кампаній, фактично не ведучи жодної діяльності в міжвиборчий період;

¹ Ринок політичних партій в Україні: «зіпсована багатопартійність». – Аналітичний центр «Обсерваторія демократії», <http://od.org.ua/uk/%d1%80%d1%8b%d0%bd%d0%be%d0%ba-%d0%bf%d0%be%d0%bb%d0%b8%d1%82%d0%b8%d1%87%d0%b5%d1%81%d0%ba%d0%b8%d1%85-%d0%bf%d0%b0%d1%80%d1%82%d0%b8%d0%b9-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d0%b8%d0%bd%d1%8b-%d0%b8>.

- ✓ гіперфрагментація в усіх умовних ідеологічних нішах;
- ✓ загострення центр-периферійних конфліктів і актуалізація теми «партії своїх земляків» на протизагу «великим партіям»;
- ✓ інституційне закріплення неконкурентних переваг для парламентських партій (державне фінансування, процедури утворення виборчих комісій тощо), яке, щоправда, слабко конвертується в «електоральні бонуси».

– Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

І закон, за яким відбувалися місцеві вибори-2015, і чинний Виборчий кодекс стимулюють кількісне розростання партійної системи. Йдеться про заборону на самовисування кандидатів у депутати до обласних, районних, міських рад – відповідно збільшується попит на «партійну франшизу» як формальний суб'єкт висування.

Саме місцеві вибори є каталізатором збільшення кількості партій, оскільки на наступних парламентських виборах (навіть після прийняття Виборчого кодексу, скасування змішаної системи і заборони самовисування) конкурентоспроможним кандидатам все одно доведеться обирати з тієї невеликої кількості партій, які мають шанси подолати загальнонаціональний прохідний бар'єр.

Проте зворотною стороною медалі неконкурентних переваг парламентських партій під час утворення виборчих комісій може стати зменшення «ринку партій», які утримуються задля «торгівлі квотами» у виборчих комісіях. Юридична підтримка життєдіяльності таких проектів разом з ризиком штрафів за неправильну звітність можуть стати занадто обтяжливими, порівняно з невеликими шансами на квоти у складі виборчих комісій. Відповідно, серед власників партійних печаток збільшиться кількість бажаючих позбавитися таких обтяжливих партій, що в цілому знизить їх вартість на ринку.

Ще одним важливим і, напевно, негативним наслідком чинної редакції Виборчого

кодексу стане демотивація партійного будівництва. Якщо у 2015р. задля участі у виборах до районної ради в якості суб'єкта висування потрібна була саме відповідна районна організація партії, то тепер обласна організація за Законом є універсальним суб'єктом подання. Відповідно, інституційних стимулів розвивати партійну мережу і заглиблюватися на території, віддалені від обласного центру, стало менше.

Потенційно однією з найбільших інтриг взаємодії партій з кандидатами видається те, як через рік розпочне працювати механізм імперативного мандата в місцевих радах (на перший рік повноважень у депутатів є імунітет). Можливо, масові конфлікти і зловживання з боку партійного керівництва посилять запит на «антипартизацію», і до майбутніх місцевих виборів «маятник» зрушиться у протилежний бік (зокрема, з точки зору можливостей самовисування, скасування партійно-пропорційної системи в сільських і селищних громадах, послаблення імперативного мандата).

– Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

По-перше, причини полягають у раціональному прагненні регіональних еліт мати певну автономію від керівників всеукраїнських партій, а також бути незалежними від великих антирейтингів цих політичних сил та їх лідерів.

По-друге, внаслідок децентралізації ці прагнення збігаються з соціологічною реальністю: ставлення до місцевої влади є кращим за ставлення до центральної, до того ж інститут партій як такий сприймається більшістю виборців скептично-недовірливо. Ротація регіональних еліт в Україні традиційно є повільнішою за всеукраїнську динаміку, та середньостатистичний мер перебуває на посаді більше каденцій, ніж Президент.

По-третє, Виборчий кодекс дозволяє партіям брати участь у місцевих виборах, не зобов'язуючи їх до «покриття» якогось відсотка територій та рад, і не «прив'язуючи» до загальнонаціонального прохідного бар'єра. Хоч такі ініціативи в партії влади були ще взимку і на початку весни, але, ймовірно,

у «Слугі Народу» побоялися створення надпотужної «партії мерів», яка б становила більшу загрозу, ніж кілька десятків локальних партійних проектів, чий вплив обмежується одним чи кількома регіонами. Ймовірно, справа ще й в тому, що саме з такими локальними партіями місцевих еліт (а не зі своїми парламентськими опонентами ОПЗЖ чи «ЄС») «Слуга Народу» розраховує створювати коаліції в місцевих радах, підштовхуючи «партнерів» до цього через загрозу тиску за допомогою вертикалі державних адміністрацій, СБУ та прокуратури.

Стосовно перспектив розвитку «регіоналізації партійної системи», то вона таїть певні загрози. Відчуваючи всю повноту влади на своїй території і політичну невідконтрольність, місцеві еліти можуть виносити на сесії питання, які не належать до їх компетенції, та відкрито йти на конфлікт з центральною владою (як це було в «карантинному кейсі» навесні 2020р.). Особливо гострою ситуація може бути у прикордонних областях і районах, чи в місцях компактного проживання етнічних меншин. Можна очікувати від крупних парламентських партій та особливо від партії влади консолідованих спроб на законодавчому рівні заблокувати діяльність «партій одного регіону», але з таким розрахунком, щоб не допустити створення єдиної потужної партії місцевого самоврядування.

— Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Варто констатувати, що класичний поділ на економічно «лівих» і «правих», притаманний багатьом партійним системам країн світу, в Україні так і не відбувся. Ліберальна економічна ніша виглядає замалою і неперспективною на тлі ліво-популістичного політичного дискурсу та вкрай низького рівня економічного добробуту населення. Як для стану партійної системи 2002-2018рр., основна лінія розмежування проходила по гуманітарному контуру «промайданних» (маніпулятивно-«демократичних» чи «проукраїнських») та «контрмайданних» сил. Стрімка переможна поява «Слуги Народу», яка намагалась уникати всіх гуманітарних тем, що розколюють суспільство, на певний час створила ілюзію зникнення цієї лінії розмежування, однак процеси всередині самої партії влади разом з високими показниками «ЄС»

та ОПЗЖ на місцевих виборах-2020, яскраво засвідчують, що українське суспільство досі відносно чутливе до гуманітарних маніпуляцій і технологій розколу.

Наразі важко собі уявити, які контури розмежувань і ключові конфлікти могли б прийти на зміну в короткостроковій перспективі. Можливо, ключовим стане конфлікт між Центром і периферією (в разі створення певної єдиної або кількох мультирегіональних партій місцевого самоврядування) з акцентом на опозиційній (стосовно уряду) риториці, але без чіткого ідеологічного крену (щоб ця партія не «замикала» себе лише на Галичині чи у Східній Україні).

А якщо проводити паралель з сусідньою Угорщиною, то «демонізація Сороса», як уособлення зовнішнього впливу, може створити новий ключовий поділ на «проєвропейських» та «самостійників» (адже вже зараз експлуатуються кейси «умов МВФ», призначень іноземців тощо). Тобто, на відміну від відкрито проросійського вектора, який наразі представляє ОПЗЖ, партії можуть поділитися на тих, хто виступає за співробітництво з Заходом, і тих, хто вбачає у ньому «колоніальний стиль» експлуатації української економіки та вимагає припинити таку не вигідну співпрацю, надавши перевагу «позаблоковості» в широкому сенсі. За такого сценарію ключове питання — яку з цих позицій обиратиме В.Зеленський (питання тотожне тому, яка з груп впливу на Президента переможе), і на який вектор орієнтуватиметься основна частина «Слуги Народу». ■

Місцеві вибори продемонстрували нову для України лінію міжпартійного розмежування – «центр-регіони»

Галина ЗЕЛЕНЬКО,

завідувачка відділу теоретичних і прикладних проблем політології Інституту політичних і етнопонаціональних досліджень ім.І.Кураса НАН України, д.політ.н., професор

– Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

Найбільш явною зміною в системі політичних партій в Україні в означений період є збільшення їх кількості ледь не вдвічі. У періоди соціальних потрясінь, якими є масові суспільно-політичні вибухи, якими були майдани в Україні 2004р. і 2013–2014рр., зазвичай відбувався партійний бум і поява великої кількості політичних партій. Це, з одного боку, є наслідком появи нових суспільно-політичних інтересів і є цілком закономірним явищем. З іншого — на цій хвилі з'являлася велика кількість політичних партій — політичних проектів, або псевдопартій, які реєструвалися з метою використання у «комерційних» цілях — для заробляння коштів у виборчих кампаніях.

В Україні в цей період з'явився ряд політичних партій, які можна назвати ідеологічними, які виражають інтереси різних суспільно-політичних прошарків з огляду на зміну політичних обставин — проєвропейський вектор розвитку України, російсько-український конфлікт, поява переселенців з Донбасу тощо.

Однак у зазначений період саме друга тенденція виявилася домінуючим мотивом під час реєстрації політичних партій. На жаль, доволі ліберальне законодавство про реєстрацію політичних партій, вкрай байдуже ставлення Міністерства юстиції до перевірки партійної документації під час реєстрації політичних партій (мотиви залишимо поза увагою), а також виборче законодавство дозволяють різноманітні маніпуляції політичних партій під час виборчої кампанії, коли партії, які не беруть участі у виборах, мають можливість входити до виборчих комісій

регіонального та місцевого рівнів, «продаватися» на користь тих чи інших кандидатів у депутати, здаватися в оренду тощо.

Яскравим прикладом подібного ліберального законодавства під час реєстрації політичних партій є той факт, що, зокрема, в останніх місцевих виборах взяли участь 194 політичні партії, більшість з яких є, звісно, регіональними, хоча зареєстровані як загальнонаціональні, оскільки українське законодавство забороняє існування регіональних партій. Є й претензії до вкрай ліберального Закону «Про політичні партії в Україні», який дозволяє носити довільно перейменовувати партії, вносити зміни до статуту політичної партії, що вигідно використовується комерсантами від політики для ребрендингу політичної партії і використання її на виборах як нової політичної сили.

Наслідком подібного ліберального законодавства під час утворення політичних партій стала подальша деінституціоналізація партійної системи та девальвація ролі політичних партій у суспільній свідомості, деідеологізація політичних партій і подальша фрагментація партійної системи.

– Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

Новий Виборчий кодекс докорінно змінив систему виборів народних депутатів України і матиме радше позитивний вплив на процеси політичного структурування суспільства, стабілізацію партійної системи і зв'язок депутатів з виборцями.

Зокрема, запровадження регіональних партійних списків з системою преференційного голосування дасть можливість виборцям впливати на якісний склад парламентських фракцій, що є істотним прогресом у політичному процесі в Україні. Оскільки виборцям більше не доведеться купувати «кота в мішку», як це було донедавна за наявності закритих партійних списків.

Також важливою перевагою є ліквідація мажоритарної складової у виборчій системі, що створювало умови для внутрішньо-парламентської корупції. Чи зумовить це зменшення впливу місцевих фінансово-промислових груп на якість партійних списків — радше ні, оскільки вони так само

матимуть вплив на формування регіональних партійних списків. Хоча це скоріше данина часу і того типу політичної системи, яка сформувалася в Україні за роки незалежності.

Відсікти повністю вплив великого бізнесу на якість партійних списків неможливо, оскільки це люди, які розпоряджаються ресурсами, а відтак і надалі будуть зацікавлені у представництві «своїх» кандидатів у партійних списках і подальшому їх використанні під час лобювання власних інтересів у Парламенті.

Недоліком нового Виборчого кодексу вважаємо поєднання загальнодержавного виборчого списку та регіональних виборчих списків зі збереженням загальнодержавного одномандатного виборчого округу замість запровадження багатомандатних виборчих округів. Це призведе до плутанини серед виборців, а також істотно ускладнить систему підрахунку голосів.

Іншим вагомим недоліком також вважаю запровадження обмежувального бар'єра однакового і для партій, і для партійних виборчих блоків у виборчому процесі. Натомість доцільно було б запровадити вищий обмежувальний бар'єр для виборчих блоків, що підштовхнуло б партії до об'єднання і сприяло б їх укрупненню, а відтак зменшенню кількості партій і стабілізації партійної системи.

– Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

Незважаючи на участь у виборчих перегонах – а на останніх місцевих виборах ми спостерігали бум регіональних і локальних політичних партій, вони зареєстровані як загальнодержавні. Тому це питання до Міністерства юстиції як органу, який реєструє політичні партії, як такі крихітні партії виконали умови, необхідні для реєстрації політичної партії як загальнодержавної. Це питання зі сфери законності.

Що ж до решти причин, то після проведення фінансової децентралізації на місцях з'явилися кошти і вартість мандата депутата місцевої ради істотно зросла. А оскільки

виборче законодавство передбачає, що тільки політичні партії можуть балотуватися на виборах, виник попит на політичні партії. І наступне, оскільки на місцевих виборах виборці під час голосування керуються вибором не стільки політичної партії, скільки конкретного кандидата, що дозволяє виборча система завдяки преференційному голосуванню, то місцевим бізнесовим елітам було вигідніше висунути нову партію, яка б не мала негативного шлейфу у своїй репутації, чим відомі загальнодержавні партії похвалитися не можуть. Тому використання нових політичних проектів створило менше ризиків і більше шансів заведення до місцевих представницьких органів своїх депутатів, ніж співпраця із загальнодержавними відомими партіями.

Це може мати вкрай негативні наслідки і призведе до посилення відцентрових тенденцій, зниження керованості країною, конфлікту по лінії «центр-регіони» і потребуватиме інституційного врегулювання цього конфлікту. Не виключаємо, що таким варіантом врегулювання буде посилення компетенцій регіонів на законодавчому рівні.

– Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Лінії міжпартійних розмежувань для України залишаються тими ж, що з'явилися після Євромайдану – це ставлення до шляхів врегулювання збройного конфлікту на Донбасі, питання мови, питання стратегій розвитку держави в частині змісту реформ, питання розпорядження землею.

Однак, якщо у 2014р. на виборах здавалося, що міжпартійні розмежування на основі зовнішньополітичних орієнтацій відійшли в минуле, а на дострокових парламентських виборах перемогли партії з проєвропейською орієнтацією, то парламентські вибори 2019р. і згодом місцеві вибори продемонстрували, що в Україні набувають підтримки сили, які виступають за диверсифікацію зовнішньої політики на користь примирення з Росією. Місцеві вибори і результати, які продемонстрували ОПЗЖ, партія Шарія та ін. свідчать, що розмежування на основі зовнішньополітичних орієнтацій знову актуалізувалися і ймовірно посилюватимуться. Тому в суспільстві з новою силою спалахне

дискусія змісту співпраці з ЄС та Угоди про асоціацію та впливу «колективного заходу» або т.зв. «зовнішнього управління» і варіантів примирення з Росією або поступок, на які готова піти Україна задля відновлення відносин. У цьому ж ключі будуть вестися дискусії стосовно врегулювання конфлікту на Донбасі.

Крім того, останні місцеві вибори і тенденції, які виявляються у посиленні регіонів, продемонстрували ще одну — нову для України — лінію міжпартійного розмежування — «центр-регіони». Це означає неминуче протистояння регіональних партійних проектів і центральної влади в частині збільшення повноважень регіонів. Ймовірно це призведе до конфлікту центру та регіонів, і в цьому протистоянні радше перемогу отримають регіони, а це означатиме подальші поступки центральної влади аж до змін на конституційному рівні. ■

Маємо постійно змінювану, плинну багатопартійність, яка не набула ознак системності

Антоніна КОЛОДІЙ,

професор кафедри політології Львівського національного університету ім.І.Франка, д.філос.н., професор

— Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

За роки після Революції Гідності партійна система України, якщо вважати, що вона у нас є, продовжувала демонструвати свою слабкість, неінституціалізованість, можна було б сказати — занепад, якби не той факт, що таких періодів занепаду вона пережила вже декілька. Після них — оживала, але якісно не оновлювалася настільки, щоб отримати шанс на перетворення на стабільний, передбачуваний та поціновуваний суспільством інструмент формування органів влади й вироблення публічної (державної) політики.

Чому я кажу: якщо вона у нас є? Усе впирається в розуміння системності. Система — це впорядкована та стійка сукупність

компонентів, взаємодія між якими породжує нову якість, у т.ч. й самих цих компонентів. Цього партійному механізму в Україні завжди бракувало. Партії виникають і зникають, а усталена та очікувана взаємодія між ними ніяк не може скластися. Відтак, маємо постійно змінювану, плинну багатопартійність, яка не набула ознак системності і тому не здатна вирішувати наявні проблеми з ефективністю влади і довірою до неї.

Після Євромайдану до влади прийшли переважно нові або оновлені політичні партії європейської орієнтації, які, замість рухатися шляхом стабілізації й дедалі більшої інституціалізації, дуже швидко втратили свій авторитет (як нинішня «Європейська Солідарність») або й зовсім зійшли з політичної орбіти (як «Народний фронт»).

Якщо узагальнено говорити про головну причину їх швидкого падіння, то слід згадати (1) нездатність цих партій відірватися від неформальних правил і вимог старої олігархічної системи, яку Революція Гідності мала «знести», обравши проєвропейський вектор розвитку, та (2) невідповідність внутрішньої політики, яку вони проводили, до очікувань суспільства, значною мірою, через дію першого чинника (в обох випадках корупція, непотизм і клієнтелізм були своєрідним маркером).

Наслідком став «електоральний бунт», коли навіть кияни масово голосували за бренд фактично неіснуючої партії «Слуга Народу», зовсім уневажнивши чинник партійної політики.

«Партійна система», тобто сукупність наявних і новоутворених партій, увійшла у 2019р. у стадію нових випробувань. Утворилася «партія влади» нового для України зразка, яка дещо нагадувала формування «непартійних партій влади» за Л.Кравчука та раннього Л.Кучми в період, коли багатопартійність лише починала утверджуватись. Зараз ця «партія» демонструє риси, притаманні упряжці «лебеда, рака та щуки».

Якщо вибори 2019р. були тріумфом попуплізму, то вибори 2020р. дали надію на (можливе) перенесення основної ваги у формуванні політичних партій на місця. Поки що це відбулося на основі прагматичних підходів. Але хто сказав, що в разі появи програмно-ідеологічних партій, які не забуватимуть цікавитися життям простих громадян

і співпрацюватимуть з ними в міжвиборчий період, вони залишаться поза увагою виборців? На сьогоднішній день такою партією пробує стати, наприклад, «Голос», але поки що без надійного соціального опертя.

Формування партій «знизу» допомогло б вирішити проблему недостатньої їх закоріненості в суспільному середовищі, підвищило б рівень відповідальності перед виборцями, а згодом — можливо — привело б і до тіснішої не лише комунікації, але й практичної співпраці з суспільством, і навіть фінансування партії дрібними «грантодавцями».

— Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

Сам факт ухвалення нового Виборчого кодексу оцінюю позитивно, визнаючи при тому, що в ньому є чимало прогалин і недоробок, а можливо й умисного нівелювання відкритості партійних списків. Формально був зроблений крок уперед у впровадженні кращої, порівняно з минулим, пропорційної виборчої системи з відкритими списками. Мажоритарне голосування та непартійне балотування в малих населених пунктах на місцевих виборах — селах і містечках до 10 тис. жителів — я теж вважаю раціонально обгрунтованим рішенням. Так само підтримую запровадження гендерних квот.

Але новації мають не лише позитивні, але й негативні риси. Відкриті списки — безумовно «плюс», однак їх відкритість є до певної міри умовною, і це «мінус». Для того, щоб відмічений виборцем кандидат просунувся у списку партії вгору, треба було, щоб його відмітили аж 25% виборців округу, що в умовах постійної змінюваності партій, нереально. Якщо ж мало виборців скористаються цією можливістю, противники відкритих списків можуть заявити, що ця система «не спрацювала» та й скасувати її.

Адміністративна реформа не була проведена системно, а обсяг повноважень, роль і вага рад новостворених районів (поміж ОТГ й облрадами) — незрозумілі. Назагал, виборча система виявилася не лише новою, але й достатньо складною та мало роз'ясненою, що демотивувало виборців, особливо на тлі несприятливих карантинних умов. Однак її треба вдосконалювати і в жодному випадку не допустити повернення до старих

варіантів простої пропорційності в поєднанні з мажоритарними округами.

— Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

Чинне законодавство не передбачає, і в Україні де-юре немає партій, зареєстрованих як регіональні, місцеві чи етнічні. Усі партії формально — загальноукраїнські; вони реєструвалися за єдиними вимогами. Регіональними та/чи місцевими називаємо тих із них, які не претендують на загальнодержавний вплив і президентське крісло чи представництво у Верховній Раді, або які ще не утворили осередків у більшості регіонів України, що тимчасово допускають надліберальні умови реєстрації партій в Україні та відсутність належних перевірок з боку Мін'юсту. Регіональною можна вважати, наприклад, Українську галицьку партію, яка проте навіть у назві відобразила, що не хоче (і не має формального права) бути лише регіональною партією, а дбає також про загальнонаціональні інтереси. Умовно регіональними є львівська партія «Варта», що утворилася під місцеві вибори на основі громадського руху з аналогічною назвою та решток деяких партій, партія «Наш край», партія «Пропозиція», створена на етнічній основі Партія угорців України та інші.

Серед причин появи таких партій: зацікавленість їх очільників і прихильників господарськими або іншими питаннями регіонального та місцевого розвитку, відсутність інтересу до «великої» політики; організаційна слабкість та/або початковий етап розвитку політичної сили, яка ще не набула впливу в масштабах країни; політичний регіоналізм як об'єктивно існуюча риса української політики, з яким пов'язана можлива специфіка партійних програм та вимог.

Наслідки діяльності партій регіонального та місцевого рівня можуть бути різними, але загалом я вбачаю у їх зміцненні певний позитивний знак. Крім випадків ідейної чи політичної ворожості до українських національних інтересів, що має присікатися відповідно до закону, такі партії мають, на мою думку, право на існування та узаконення. Якщо ми хочемо, щоб наші громадяни долучалися до політики, відчували свою громадянську відповідальність і за стан справ у своїх громадах,

і за свій політичний вибір, найкраще, щоб вони проходили школу такої громадянської соціалізації на місцевому рівні, працюючи в партіях регіонального рівня, підтримуючи та обираючи відомих їм людей і контролюючи їх діяльність у зрозумілих їм сферах. Децентралізація відкриває для цього добрі перспективи, адже зростає вага місцевої влади та її рішень.

Для становлення партійної системи України це було б також благом, оскільки партії виникали б не як лідерські проекти згори, для задоволення амбіцій окремих діячів або апетитів олігархічних груп, які стоять за ними, а як працюючі осередки знизу. Наростивши авторитет і вплив, деякі з цих партій згодом могли б ставати загальнонаціональними, інші, можливо, припиняли б існування, розв'язавши ті чи інші локальні проблеми, а ще інші так і залишились би партіями певного регіону чи міста.

Щоб не закривати очі на розбіжності закону та реального життя, варто було б передбачити нові форми партій (регіональні та місцеві), встановивши критерії їх виокремлення, чітко окресливши сферу компетенції (насамперед, заради виключення можливості сепаратизму) та обумовивши можливість надання таким партіям статусу загальнонаціональних на основі чітко визначених критеріїв їх зростання.

— Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Що буде в майбутньому, визначити складно, оскільки на сьогодні ще не викристалізувались нові тренди партійної і міжпартійної консолідації. Поки що, як і раніше, найбільше значення у партійній пропаганді й діяльності мають зовнішньополітичні орієнтації: на Захід чи на Росію, патріотичні чи антипатріотичні позиції. Імовірно, так буде до закінчення війни в Донбасі та деякий час після того. Однак, якщо українська державність має зберегтися (а я в цьому не сумніваюсь), цей поділ не може домінувати вічно, бо як казав американський Президент А.Лінкольн, цитуючи Біблію, дім, розколотий навпіл, не може стояти.

Рано чи пізно, інші лінії розмежування мають вийти на поверхню. Насамперед,

ідеться про соціально-економічні поділи та ідеологічні доктрини, що на них базуються: від консерватизму (включно з лібертаризмом і монетаристською політикою) до соціального лібералізму, а можливо й соціал-демократизму, які не виключають необхідність розробки та впровадження соціальних програм. Без цих останніх величезна частина населення потрапляє у тенети популістів, які обіцяють усе, «чого хоче народ», а потім проводять хаотичну політику, керуючись кон'юктурою моменту.

Доки популістська політика домінує (а так є зараз не лише в Україні), політичний спектр не піддається об'єктивному аналізу на основі старої право-лівої шкали, особливо якщо до уваги береться лише риторика політиків або не підкріплені діями програмні заяви політичних сил. Адже популісти спекулюють на протиставленні еліти й народу, займають радикально-антисистемні позиції. Тому й поділ виборців відбувається за схемою: опортуністи — радикали; прихильники — противники старої еліти і «системи» (щоб хто під нею не розумів) — захисники народу. Критерії цих поділів є розмитими, пов'язаними з емоційним сприйняттям політики та часто ведуть до ірраціональних дій. ■

Майбутнє України визначатиметься підсумками геоекономічного протистояння між євроатлантичним та євразійським цивілізаційними просторами

Олександр МАЙБОРОДА,

заступник директора з наукової роботи Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Кураса НАН України

— Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

Сутнісних змін не сталося. Хіба що загальнона суспільно-політична атмосфера у країні заохочує до створення нових партій тими, хто позбавлений здібностей до політичної діяльності. Спостерігаючи за успіхами на

виборах абсолютно випадкових людей, вони проймаються переконаністю у власній здатності керувати країною. Кількісне зростання партійної системи, яка априорі є самоорганізованою і через це вільною від згори встановленої ієрархії, лише збільшує ентропію всередині неї, дезорієнтує громадян, перешкоджає конструктивній дискусії всередині правлячого класу щодо стратегії розвитку країни.

— Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

У Виборчому кодексі немає чіткого і принципового розмежування правил для загальнонаціональних і місцевих виборів. Останні повинні бути змаганням не партійних програм, а особистостей, яким доводиться не здійснювати політичне правління, а займатися вирішенням поточних конкретних питань.

Виборчий кодекс у частині місцевих виборів зовні стимулює партійне будівництво, а насправді заохочує до створення партій-одноденок для висування тих або інших конкретних осіб.

— Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

Причини бажання утворити такі партії впливають із еволюції сучасної неофеодальної системи України: «удільні князьки» вважають себе зміцнілими настільки, що оцінюють свої ресурси достатніми для становлення регіональних політичних режимів, і для цього їм потрібна правова легітимізація. Задоволення ж їх бажань є наслідком загальної безпринципності інституцій державного управління і найвірогідніше їх корумпованості.

— Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Головне розмежування залишиться попереднім — між партіями, орієнтованими на європейську демократію, і партіями,

орієнтованими на російський авторитаризм, навіть і фашизоїдного типу. Оскільки це розмежування в електоральному аспекті є регіональним, то майбутнє України визначатиметься підсумками геоекономічного протистояння між євроатлантичним та євразійським цивілізаційними просторами: той із них, хто дасть поштовх модернізації української економіки, технологічному оновленню її промисловості, зростанню її конкурентоспроможності, той тим самим зміцнить електоральні позиції своїх партійних прозелітів в Україні і тих регіонів, де у них найміцніші позиції. ■

Вибори показали зростання ролі соціальних мереж у виборчій кампанії та можливості впливу «віртуальних» партій на результат голосування

Юрій ОСТАПЕЦЬ,

декан факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет», д.політ.н., професор

— Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

Партійна система України за результатами Революції Гідності зазнала суттєвих змін, які були викликані, перш за все, її наслідками, до яких слід віднести: зміну форми державного правління, дострокові президентські та парламентські вибори, військові дії на Сході України та інші. А далі були: місцеві вибори 2015р., за результатами яких з'явилися низка нових регіональних партій; прийняття закону, який встановив державне фінансування політичних партій; нові президентські та парламентські вибори 2019р. та місцеві вибори 2020р. Усі названі чинники мали вплив на розвиток і функціонування партійної системи України.

Необхідно зазначити, що парламентські вибори 2014р. і 2019р. істотно змінили акторну структуру та конфігурацію партійної системи України. Зміни були настільки кардинальними, що в експертному середовищі заговорили про «другу» українську партійну

систему, оскільки за результатами виборів 2014р. до Верховної Ради України пройшли п'ять нових партій з шести («Народний фронт», «Блок Петра Порошенка», «Опозиційний блок», «Об'єднання «Самопоміч»», Радикальна партія Олега Ляшка), які подолали виборчий бар'єр, а у 2019р. — чотири з п'яти («Слуга Народу», «Опозиційна платформа — За життя», «Європейська Солідарність», «Голос»). Лише ВО «Батьківщина» змогло подолати виборчий бар'єр на виборах як 2015р., так і 2019р.

Причини таких змін дослідники трактують по-різному. Одні оцінюють партії як інститути, які неефективно виконують свої функції, а партійну систему розглядають як слабоінституціалізовану. Інші вважають, що партії потрапили в «інституційну пастку», утворену гібридним політичним режимом, а звідси і недовіра до них з боку суспільства. Треті називають їх оформленими патронажноклієнтарними мережами і т.ін. Саме ці причини і призводять до того, що за результатами парламентських виборів відбуваються такі кардинальні зміни в конфігурації партійної системи. При цьому індекс волатильності становив 61 у 2014р. і 69 у 2019р. Низьким був і відсоток голосів, поданих за «старі» партії (30,7% та 31,5%, відповідно), а число позапартійних народних депутатів України сягнуло на цих виборах максимуму: 271 у 2014р. та 303 у 2019р. А це все показники низького рівня інституціалізації партійної системи.

Головне, на чому хотілося б акцентувати увагу, більшість суб'єктів виборчого процесу, за винятком ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», Радикальної партії Олега Ляшка, партії «Опозиційний блок», практично не мали організаційних структур у регіонах, і відтак були віртуальними структурами, які здійснювали агітаційну роботу за допомогою політичної реклами в засобах масової комунікації та соціальних мережах. Таким чином, вибори показали зростання ролі соціальних мереж у виборчій кампанії та можливості впливу «віртуальних» партій на результат голосування. Вказану тенденцію можна назвати тенденцією до «віртуалізації» української партійної системи.

Як результат, «традиційні» політичні партії нині постали перед викликом нових форм політичної комунікації, які характеризуються персоналізацією, активним самовираженням,

прямою участю, візуалізацією. Традиційні форми організації — членство, централізація, місцеві організації, а також форми рекрутування та отримання ресурсів перестають відігравати належне значення для життєдіяльності партій. Тому політичні партії починають активно пристосовуватися до нових умов конкуренції, що веде до розбудови мережевої організації їх роботи. Нові віртуальні партії в цьому аспекті мають певну перевагу, але поки що вони охоплюють тільки деякі сегменти політики, орієнтуючись на поодинокі актуальні проблеми.

Відтак головними були такі наслідки впливу на вітчизняну партійну систему Революції Гідності: кардинальна зміна акторної структури і конфігурації, «віртуалізація» низки політичних партій, інституціалізація регіональних політичних партій.

— Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Відповідно до класичних методологічних постулатів політичної науки, виборче законодавство (виборча система) мають домінуючий вплив на конфігурацію партійних систем (так вважали, зокрема, М.Дюверже, М.Уоллерстайн та інші). Українська політична практика в цьому контексті не є винятком.

Водночас, слід зазначити, що в Україні практично всі парламентські та місцеві вибори відбулися за різними законами, що не дозволяло зробити якісь конкретні висновки про вплив виборчої системи на систему партійну. Тому і про вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи ми можемо говорити лише гіпотетично. Та й ефективний вплив виборчого законодавства на партійну систему має бути підсилений іншими законодавчими актами, які регулюють функціонування політичних партій і партійної системи в цілому. Йдеться про Закон, який встановлює державне фінансування політичних партій. Зокрема, у нас фінансову підтримку мають лише парламентські партії, а відповідно до європейської практики конкурентне партійне середовище можна створити лише тоді, коли політичні сили отримуватимуть фінансову підтримку і для своєї статутної діяльності — тобто йдеться про партії,

які не подолали виборчий поріг, але набрали певний відсоток голосів виборців.

Потрібні зміни і в Законі про політичні партії, який регулює процес їх утворення та функціонування (наприклад, корегування вимог щодо утворення партій та їх участі у виборчих процесах).

Якщо ж говорити про новий Виборчий кодекс, то загалом він має мати позитивний вплив на розбудову партійних структур. Але «напівзакриті» виборчі списки — це знову половинчатість у рішеннях наших реформаторів під час прийняття важливих законів, оскільки вони є невивіганими для них. Таким чином на місцевих виборах 2020р. депутатами стали низка кандидатів, які набрали нуль голосів, тобто не голосували навіть за себе (це можна побачити за даними ЦВК). У перспективі така норма — це повернення до політичної корупції під час складання загальнопартійного списку.

Однак спостерігаються і позитивні приклади:

- (1) до рад різного рівня проходять депутати, які набирають більше 25% виборчої квоти у своїх округах, або стають депутатами за результатами перемоги у своїх територіальних округах (у перспективі це змушуватиме депутатів працювати з виборцями щодо вирішення проблем округу);
- (2) партійність виборів міських голів і депутатів ОТГ, де більше 10 тис. виборців, посилює партійну складову виборчого процесу;
- (3) виборча система засвідчила високий рівень пропорційності під час розподілу депутатських мандатів (наприклад, індекс пропорційності Макі-Роуза² за результатами виборів до Закарпатської обласної ради становить 98,13; Івано-Франківської — 98,7). На попередніх місцевих виборах цей показник був значно меншим.

Отже, прийняття Виборчого кодексу разом з подальшим удосконаленням нормативно-правової бази, яка обумовлює діяльність

політичних партій, може мати позитивний вплив на розвиток партійної системи загалом.

— Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

Відповідно до нинішнього законодавства для створення та функціонування в Україні регіональних партій немає юридичних підстав. Реальна ж політична практика свідчить про зворотнє. Особливо про себе такі партії заявили на місцевих виборах 2010р., оскільки саме з них місцеві вибори почали проводитися окремо від виборів парламентських.

За результатами місцевих виборів 2020р. також можна простежити участь у виборах низки регіональних партій. Однією з ознак цих виборів було посилення суб'єктності місцевих політичних еліт в умовах реформи децентралізації. Саме посилення суб'єктності і мало наслідком участь у них значної кількості регіональних партій.

Головними суб'єктами місцевих виборів 2020р. були такі партії: (1) парламентські політичні партії: «Слуга Народу», «Європейська Солідарність», «Опозиційна платформа — За життя», ВО «Батьківщина», «Голос»; (2) «нові» загальноукраїнські політичні партії, які утворилися напередодні виборів: «За майбутнє», «Пропозиція» та інші; (3) «старі» загальнонаціональні партійні бренди, які відомі виборцю за попередніми виборчими кампаніями: «Сила і Честь», Радикальна партія Олега Ляшка, ВО «Свобода», «Громадянська позиція» та інші; (4) «нові» та «старі» регіональні політичні партії.

Про участь у виборах регіональних політичних партій слід зазначити окремо. Перш за все, участь таких партій у місцевих виборах, як зазначалося вище, обумовлена розведенням у часі місцевих і парламентських виборів, реформою децентралізації та небажанням місцевих еліт брати участь у виборах у форматі загальнонаціональних партійних брендів. На це в різних регіонах є свої причини, але головна з них — місцеві еліти

² Індекс пропорційності Макі-Роуза (MR) — інший, ніж у індексі Галахера, спосіб вимірювання диспропорції між кількістю голосів, поданих за партію, та кількістю отриманих нею мандатів.

бажають бути самостійними у прийнятті рішень і не залежати від центрального офісу партії, в т.ч. і у формуванні виборчих списків на місцевих виборах. Прикладом старих місцевих партій можуть бути: КМКС-Партія угорців України, Демократична партія угорців України (Закарпаття), «Довіряй ділам» (Одеса), Українська Галицька партія (Львівська область), «За конкретні справи» (Хмельницька область), «Херсонці» (Херсонська область) та інші.

Місцеві вибори 2020р. характеризуються і створенням низки «нових» місцевих партій. Такими є: партія «Рідне Закарпаття» (до лютого 2020р. – партія «Київська громада»), партія «Команда Андрія Балоги» (до липня 2020р. – партія «Єдиний Центр»), Партія «Блок Кернеса – Успішний Харків» (до жовтня 2019р. партія «Унітарна європейська Україна») та інші.

А ще низка місцевих політиків використовують на місцевих виборах технологію «політичної франшизи», сутність якої полягає в тому, що на період виборів за певні кошти бренд партії береться в оренду (наприклад, бренд «Рідне місто» або «Партія твого міста» на виборах до міської ради Ужгорода). Така технологія використовується місцевими політиками, які не впевнені чи будуть брати участь у наступних виборах, а тому вкладати кошти у купівлю партії чи створення своєї не хочуть, оскільки це значно дорожче, ніж політична франшиза.

Отже, де-факто, регіональні партії існують і активно беруть участь у політичному житті на регіональному/локальному (місцевому) рівні. Стосовно наслідків для партійної системи існування таких партій слід зазначити, що в нинішній ситуації такі партії негативно впливають на рівень інституціалізації політичних партій і партійної системи України загалом. Що ж до перспектив розвитку цього явища, то можливими є два варіанти: або офіційно дозволити існування регіональних партій та їх участь лише в місцевих виборах, або навпаки заборонити їх існування. Кращим виглядає варіант дозволити їх існування, але з участю лише в місцевих виборах, оскільки вони не мають ознак загальнонаціональної партії (рівень підтримки в усій Україні, чисельність, наявність організаційної структури на національному рівні тощо).

– Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Упродовж різних етапів розвитку партійної системи України домінували різні міжпартійні розмежування, які відображали ті соціально-політичні кліважі, які були характерними для українського соціуму. Починаючи з парламентських виборів 2002р. таким розмежуванням стала соціокультурна дихотомія «Захід – Схід». У політичній системі, її відображала конкуренція партій, які відстоювали інтереси Заходу (українська державна мова, європейський вектор розвитку) і Сходу (наявність кількох державних мов, включно з російською, російський вектор розвитку). Саме це розмежування ще тривалий час визначатиме особливості розвитку та конфігурації вітчизняної партійної системи. І результати місцевих виборів 2020р. є яскравим цьому свідченням. ■

За час після Революції Гідності зріс запит на позасистемні сили

Юрій ПІДЛІСНИЙ,

завідувач кафедри політичних наук Українського Католицького Університету, доктор філософії

– Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

Протягом цього періоду дуже виразився запит на партії на протигагу «проектам», а водночас зріс попит на позасистемні сили, які мали б в ідеалі усунути усталену систему виборчих проектів та вплив олігархів на політичну систему.

Водночас, цей запит матеріалізувався в появу популістських (у негативному значенні цього терміну) проектах і в маніпулятивних технологіях.

Таким чином, політична система зазнала краху і потребує цілковитого перезавантаження.

– Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

Новий Виборчий кодекс мав би, теоретично, досягти кількох цілей, які є позитивними як для партійного будівництва, так і для політичної системи України.

1. Цей Кодекс хоч і не позбавляє, проте звужує можливість партійного керівника/«власника» формувати списки кандидатів на виборах до рад різних рівнів. Можливість виборця впливати на проходження/не проходження конкретного прізвища до ради є важливим інструментом діалогу між партією та симпатиками партії. Цей інструмент, в ідеалі, мав би спонукати партійне керівництво до:

- (а) добору якісних кандидатів;
- (б) ведення однорідної політичної комунікації в усіх регіонах;
- (в) формування внутріпартійних ліфтів на регіональному та національному рівнях.

2. На виборах до Верховної Ради Кодекс мав би посилити гомогенність політичних меседжів у всіх регіонах (хоча в умовах розвинутого громадянського суспільства та соцмереж і конкурентних ЗМІ різноманітність меседжів є практично неможливою).

3. Він мав би сприяти виробленню чіткішої партійної (ідеологічної) платформи.

4. Він мав би «партизувати» виборця і кандидата на найнижчому рівні найменших громад.

5. Реалізація попередніх пунктів призвела б до ефекту «зшивання» України та подолання ліній розриву.

Серед недоліків можна виокремити наступні.

1. Цей Кодекс все ж дозволяє формувати доволі значну частину списку партійному керівництву, на яку не має впливу виборець.

2. Дія норми Кодексу щодо пропорційної системи з відкритими списками в розрізі місцевих виборів поширюється теж на

доволі маленькі громади, що видається дискусійним.

Удосконалення Кодексу шляхом усунення недоліків і проведення кількох циклів виборів на національному та місцевому рівнях мало б призвести до описаних вище цілей.

– Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

На сьогодні, на місцевих виборах, особливо на рівні районів і невеликих ОТГ (децентралізація посилює цей момент), виборець часто орієнтується (з різних мотивів) на відомого місцевого кандидата, а не на партійну належність, тому поява тимчасових чи більш тривалих місцевих «політичних» проектів триватиме доки не запрацюють планові цілі нового Кодексу.

Якщо в Україні буде слабкою політична система національного рівня і слабкими органи державної влади, то незавершена децентралізація може створити передумови для посилення місцевих еліт/контреліт, які зміцнюватимуть свої позиції і потенційно – регіональні амбіції, завдяки збільшеному фінансовому ресурсу. Одним із шляхів запобігання таким потенційно відцентровим тенденціям може бути довершення децентралізації, поява інституту префекта та зміцнення загальнонаціональних партій і державних інститутів.

Якщо близькі за політичними, ціннісними, світоглядними орієнтаціями регіональні партії утвердяться на місцевому рівні, то може виникнути перспектива їх об'єднання в загальнонаціональну партію. Проте, до цього часу подібні спроби на національному рівні завершувалися з нульовим результатом.

– Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Станом на сьогодні, чітко вираженим міжпартійним розмежуванням є геополітичний вектор. Рух до НАТО та ЄС vs. рух на Схід чи «нейтралітет». А також проукраїнський та проросійський вектор, який, зрештою, можна звести до геополітичного.

Починає окреслюватися розмежування за лівим чи правим підходом до економічних процесів та ліво-ліберальними і право-ліберальними (консервативними) підходами до організації суспільного життя. Проте ці розмежування є в зародковому стані, оскільки виборців, готових сприймати такий тип розмежування, надзвичайно мало.

Чи відбудеться розмежування за ціннісними і світоглядними маркерами, покаже час, але новий Кодекс мав би цьому посприяти, якщо буде вдосконаленим і будуть діяти кілька виборчих циклів без суттєвих змін. ■

Загальною закономірністю розвитку партійної системи України впродовж останніх 20 років є її перехід на ринкові засади

Максим РОЗУМНИЙ,

незалежний експерт,
д.політ.н.

– Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

У розвитку партійної системи України сьогодні одночасно спостерігаються кілька трендів, які виникли відповідно, приблизно 20, 15 і шість років тому.

Олігархічно-кланова модель партійної системи була сформована під час виборчих кампаній 1998-1999рр. З того часу фінансування партій здійснюється потужними адміністративно-економічними групами, які також монополізували вітчизняні медіа, здійснюють вирішальний вплив на зовнішню політику держави та контролюють персональний склад Парламенту. Революція Гідності не внесла суттєвих змін до цієї моделі.

Виборчі кампанії 2002-2004рр. принесли в українську політику ідеологічний поділ на прозахідні та проросійські сили, протистояння між якими закономірно загострилося в умовах російсько-української війни.

Помаранчева революція також стала точкою відліку для розмивання партійних структур та перетворення їх на лідерські політичні угруповання, які під кожні нові вибори створюють новий бренд. Упродовж останніх 15 років з партійної системи практично повністю була вилучена ідеологічна та програмна складові, а також була остаточно зруйнована кадрова структура. Партії перетворилися на медійні проекти, що формуються і функціонують на корпоративних засадах. У 2019р. ця тенденція знайшла своє максимальне вираження у феномені партії «Слуга Народу».

Загальною закономірністю розвитку партійної системи України впродовж останніх 20 років є її перехід на ринкові засади. Політичний проект став вигідною інвестицією, прибутковість якої прямо пов'язана з корупційною природою пострадянської влади. Формування партійного бренду відбувається на основі спеціального маркетингу, що враховує існуючі електоральні ніші, попит населення на певні цінності та гасла, під який формуються політичні меседжі та іміджі політиків.

Новий політичний продукт виводиться на ринок за допомогою масованої рекламної кампанії, що охоплює резонансні заяви, скандали, узгоджену редакційну політику підконтрольних медіа, залучення знакових постатей та «розкрутку» нових політичних персонажів. Останні роки були позначені значною динамікою політичного ринку, але серед великого числа стартапів суттєвого успіху досягнув лише проект «Слуга Народу».

Певних трансформацій зазнали деякі системоутворюючі чинники політичного життя України в його партійному вимірі.

Традиційна для України «партія влади» в постреволюційний період була спершу представлена дуальною конструкцією «Блок Петра Порошенка – Народний фронт», а після відставки Уряду А.Яценюка ця функція повністю перейшла до партії П.Порошенка «Європейська Солідарність».

Тріумфальна перемога на президентських виборах В.Зеленського призвела до появи партії влади нового типу, яка частково наслідує традиції «помаранчевих» політичних сил 2005-2009рр., а частково

відтворює практики політичного домінування Партії регіонів. Однак, «термін придатності» політичного проекту «Слуга Народу» виявився значно коротшим за його попередників, а рівень керованості навіть на рівні парламентської фракції впав до критичних позначок уже протягом першого року існування.

Статус опозиції за цих умов втратив своє традиційне значення. З одного боку, опозиційними до центру влади (В.Зеленського) є практично всі достатньо амбітні політичні сили від ЄС до ОПЗЖ, і від «Самопоміч» та «Голосу» до «Свободи» і «Батьківщини». А поруч з тим, у самій партії «Слуга Народу» та президентській команді наявні потужні відцентрові рухи та кардинальні ідеологічні розбіжності між її знаковими представниками.

Такої ситуації українська партійна система ще не знала. Разом із критичним зниженням рівня компетентності та девальвацією особистих якостей представників політичного класу, що відбулися останніми роками, це створює передумови для масштабної кризи політичної системи як такої. Свідченням втрати довіри до політичного класу України в цілому є послідовне зниження явки на виборчі дільниці та переважання чинника недовіри в балансі сприйняття населенням основних політичних фігур та інститутів.

Певним винятком із цього правила залишається відносно високий рівень особистої довіри персонально до В.Зеленського. Але цей феномен лише підтверджує названі вище тенденції, оскільки популярність діючого Президента прямо корелюється з уявленням про нього як принципово несистемного політика, не включеного до жодної політичної корпорації.

– Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

Зміни виборчого законодавства, в т.ч. моделі голосування, не є визначальним чинником розвитку політичної системи України. Політичні партії є суб'єктами боротьби за владу, тому їх статус і форми діяльності залежать, у першу чергу, від характеру влади в Україні, економічних і соціальних умов, у яких ця влада здійснюється, механізмів

фінансування політичної діяльності та технологій здобуття голосів виборців.

Формування правил, за якими здійснюється партійна конкуренція, є, з одного боку, елементом політичних технологій, оскільки домінуюча політична група має можливість запроваджувати вигідні для себе норми і процедури, а з іншого – впливає лише на формальний бік політичного процесу.

Питання виборчого законодавства – це питання більш чи менш успішної адаптації суб'єктів політики до нових правил. Але в підсумку, на характер політичного процесу та якість влади, сформованої відповідно до тих чи інших норм, ця складова політичної інституалізації не впливає.

Запровадження гібридної форми пропорційно мажоритарного голосування не принесло нової якості ні представницьким органам, ні партійним структурам, усередині яких «відкриті списки» мали створити умови для більшої демократичності та відкритості. Партійний бренд остаточно перетворився на різновид політичної франшизи. Контроль партійних штабів над процесом формування списків залишився непорушним і набув у багатьох випадках корупційного характеру.

Разом з тим, нова процедура голосування ускладнила завдання для багатьох категорій виборців та сповільнила роботу виборчих комісій. У зв'язку з тим, що система голосування стала більш заплутаною, а мотивація виборців суттєво знизилася, репрезентативність результатів виборів та легітимність сформованих на них органів влади продовжує падати.

– Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

Політична система України структурується відповідно до існуючих механізмів розподілу основних ресурсів країни, доступ до яких дає та чи інша владна позиція.

Домінування загальнонаціональних партій є ознакою централізованого способу збору корупційної ренти та контролю основних фінансових потоків з Києва. Така

модель була властива періодам правління президентів Л.Кучми та В.Януковича.

Джерелом надприбутків була посередницька діяльність у сфері поставок російської нафти і газу, а також у пов'язаних з ними галузях нафтопереробки, металургії та хімічної промисловості. Така діяльність вимагала зовнішньополітичної підтримки, що є, за визначенням, функцією центральної влади. Тому головні олігархічні групи боролися за контроль над президентською Адміністрацією, Кабміном і Верховною Радою.

Сьогодні прибуткова економічна діяльність значною мірою перемістилася на місцевий рівень, так само, як зросли доходи місцевих органів влади внаслідок реформи децентралізації. Тому боротьба за локальний владний ресурс загострилася, і це є однією з головних причин розпаду єдиного політичного простору країни на удільні князівства. Вихід на політичний ринок місцевих партій є технологічним рішенням місцевих еліт щодо скорочення видатків (не треба годувати центральний апарат у Києві) та кращого пристосування до особливостей попиту на політичний товар у цьому регіоні.

Другою передумовою тренду локалізації партійного будівництва є втрата інтересу до загальнонаціонального політичного дискурсу значним числом громадян. «Велика політика» в Україні перетворилася на скандальну та малопривабливу арену зіткнення агресивних угруповань, з якими дедалі менше пов'язують свій суспільний інтерес переважна більшість громадян.

Якщо політичний проект «Слуга Народу» зазнає краху, а нових привабливих пропозицій на загальнонаціональному рівні не з'явиться (а все йде саме до цього), то центр політичного життя може остаточно переміститися на місцевий і регіональний рівень.

— Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Упродовж останніх 20 років структурування вітчизняного політичного простору відбувалося за двома головними поділами, що лежать у різних площинах і навіть вимірах політичної діяльності.

Перший поділ стосується питань ідентичності, що сформували дві базові електоральні ніші: (1) громадяни, орієнтовані на ідею української національної державності та євроатлантичну інтеграцію як форму розриву з колишньою імперською метрополією; (2) громадяни, орієнтовані на збереження спадкоємності самосвідомості, культури та форм співжиття від радянського періоду та на зближення з путінською Росією, що з цього вибору логічно випливає.

Маркерами цих двох підходів у політичній площині є, насамперед, питання статусу російської мови, оцінка історичних явищ і постатей (найбільш конфліктна тема дискусій — Друга світова війна), ставлення до НАТО. Останніми роками епіцентром протистояння стало питання визнання/невизнання факту російської агресії в Криму та на Донбасі.

Збереження цієї вісі протистояння в українському суспільстві та політичному дискурсі активно підтримується Росією та її пропагандистськими ресурсами.

Станом на 2020р., відповідні електоральні ніші значною мірою монополізовані партією «Європейська Солідарність», з одного боку, та «Опозиційною платформою — За життя» — з іншого. Такий стан речей можна вважати цілком усвідомленою стратегією з розподілу політичного ринку найбільш прагматичними та ресурсно забезпеченими його суб'єктами.

Утім, вибори 2019р. показали, що в українському суспільстві визрів запит на зміну принципу політичної структуризації, у т.ч.

на перенесення уваги з питань ідентичності на сферу соціальних відносин і латентного протистояння між елітою і масою.

Політичний проект «Слуга Народу» запропонував альтернативний принцип поділу партій і лідерів у публічному просторі України. Він розділив «старих політиків», які цинічно використовують суспільні пристрасті навколо мови-історії-НАТО-Росії, а самі в цей час складають замкнуту касту «господарів життя» та «нових політиків», які хочуть зруйнувати механізми олігархічного панування та повернути в політику чесність і принципиовість.

Цей новий політичний продукт отримав на ринку шалений успіх.

Насправді, В.Зеленський і спонсори його кампанії використали ту лінію розмежування, яка визначала політичну динаміку в Україні, щонайменше, починаючи з феномену «Канівської четвірки» 1999р. Йдеться про протистояння влади і опозиції, що стало живильним ґрунтом для успіху «Нашої України», «Батьківщини», а згодом — Партії регіонів як альтернативи «помаранчевим».

В умовах російської агресії і колапсу систем життєзабезпечення держави у 2014р. колізія влада-опозиція на певний час була деактивована. Але згодом противники тодішнього Президента П.Порошенка повернули її в політичне життя і сформували на цій основі доволі вдалу інноваційну пропозицію.

Розпад і деградація проекту «Слуга Народу», що набуває вже незворотного характеру, актуалізує вісь протистояння по лінії ідентичності. Цей тренд буде підтриманий основними політичними гравцями, що зробили ставку на відповідні гасла та аспекти іміджу (П.Порошенко і В.Медведчук).

Водночас, В.Зеленський і його команда намагатимуться утриматися в ніші «третьої сили» та в образі «альтернативного політика», пропонуючи нові тлумачення базового соціального поділу на «ми» і «вони», до якого звикли виборці «Слуги Народу». Але при цьому йому буде важко втримати від розколу за векторами ідентичності навіть власну партію. ■

Партійна система характеризується небажанням політичних партій йти на компроміси

Анатолій РОМАНЮК,

завідувач кафедри політології Львівського національного університету ім.І.Франка, д.політ.н., професор

— *Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?*

Партійна система є сукупністю офіційно зареєстрованих політичних партій у їх взаємодії. На мою думку, в цьому питанні ми повинні спочатку говорити про зміни в середовищі політичних партій України і потім про зміни в системі взаємовідносин між політичними партіями.

Стосовно партій, *по-перше*, суттєво зросла кількість зареєстрованих політичних партій. Якщо у 2014р. їх було 232, то, на 25 вересня 2020р., вже 361.

По-друге, оскільки згідно зі ст.10 Закону України «Про політичні партії» для реєстрації новоутвореної партії необхідно зібрати 10 тис. підписів у двох третіх районів у не менш як двох третинах областей України, Києві та Севастополі та не менш як у двох третинах районів АР Крим, після анексії Росією Криму у 2014р. і початку військової агресії на території частини Донецької і Луганської областей, утворення нових партій фактично було заблоковано. Тим не менше поява 129 нових партій гостро ставить питання про необхідність удосконалення нашого партійного законодавства.

По-третє, події Революції Гідності і наступна анексія та військова агресія призвели до ліквідації однієї із найбільш потужних загальнонаціональних політичних партій останніх 10 років — Партії регіонів та фактичного припинення функціонування Комуністичної партії України.

По-четверте, заміри загальної електоральної волатильності за результатами дострокових парламентських виборів 2014р. та дострокових парламентських виборів 2019р. показали екстремально високий її рівень. Зокрема, стосовно співставлення результатів парламентських виборів 2012/2014рр. — 84,13 і щодо парламентських виборів 2014/2019рр. — 74,9. Ці показники принципово перевищили показник загальної електоральної волатильності 2007/2012рр., який складав 37,02. Певною мірою очікувано висока загальна електоральна волатильність була пов'язана з виходом на політичну арену нових політичних партій. Щодо 2012/2014рр. показник волатильності стосовно нових політичних партій (позасистемна електоральна волатильність) склав 63,26 і відповідно щодо парламентських виборів 2014/2019рр. — 52,24. Тобто, в обох випадках понад 50% виборців України — її громадян на чергових виборах відмовилися підтримувати партію, за яку вони голосували, або партії, які брали участь у попередніх виборах, і віддали свій голос або за новостворені партії, або за ті, які не були раніше представлені в Парламенті.

Така плінність виборчих преференцій громадян яскраво свідчить про слабкість існуючих політичних партій і ставить питання про їх відповідність параметрам політичної партії, стимулюючи поширення кваліфікації багатьох партій конструкцією «політичного проекту».

По-п'яте, феномен регіональної політичної партії, під якою ми розуміємо, партії, які не діють у межах двох третинах областей України, а переважно концентрують свою активність у кількох, або навіть одній області/місті, не лише встояв, але й суттєво посилювався і модифікувався за результатами

місцевих виборів 2020р. Щодо партійної системи, то вона й надалі відповідає параметрам партійної системи поміркованого плюралізму. Вона характеризується небажанням політичних партій йти на компроміси та перевагою в системі міжпартійних відносин моделі «гри з нульовим результатом», коли кожен з політичних акторів прагне виграти все (отримати владу) і позбавити доступу до влади всіх інших.

— Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

Оскільки місцеві вибори 2020р. відбулися за новим Виборчим кодексом, ми можемо коректно оцінити сам Кодекс у частині норм, які регламентують місцеві вибори, і лише гіпотетично окреслити можливі наслідки його застосування на національному рівні.

Що стосується місцевих виборів 2020р.: по-перше, преференційна складова, хоча вона і була суттєвим чином обмежена та закамфльована, в ряді випадків спрацювала і дозволила частині кандидатів, які не посідали прохідної позиції у партійних списках, внаслідок їх авторитету та/або активної роботи, просунутися до верху партійного списку і бути обраними.

По-друге, місцеві партійні організації під час формування партійних списків змушені були в багатьох випадках запрошувати до своїх списків авторитетних осіб, особливо жіночої статі (внаслідок наявності «жіночої квоти»). Попри прагнення центральних органів партій контролювати та регулювати персональний склад майбутніх кандидатів, багато регіональних партійних організацій у цьому питанні мали високий рівень автономії.

Проходження багатьох партій до представницьких органів на місцевому рівні відбулося значною мірою завдяки наявності в партійних списках авторитетних особистостей і голосуванні за них виборців. Наявність цих людей вже у статусі депутатів від партії буде посилювати значення партійної діяльності в кожному представницькому інституті, де партія матиме власну фракцію/групу і формуватиме нову систему відносин між регіональним партійним лідером і членами партії та депутатами позапартійними у складі партійних фракцій/груп. Можна

передбачити, що багато регіональних партійних лідерів за підтримки або на вимогу національних/центральных партійних органів будуть прагнути запровадити та забезпечити всередині партійних фракцій та партійних організацій чітку субординацію і партійну дисципліну. Однак, виникають сумніви, що цей процес буде простим і одностороннім. Непартійні депутати, особливо ті, які отримали високий рівень підтримки виборців, будуть і надалі активно реагувати на своїх виборців і в ситуації дилеми: вимоги партійного боса проти очікувань виборців – діятимуть по-різному.

Їх відносна незалежність сприятиме поширенню демократичних практик усередині регіональних партійних структур і екстраполюватиметься на рівень відносин між регіональними партійними структурами і партійним центром.

По-третє, широке представництво в місцевих радах різного рівня депутатів від регіональних партійних структур/місцевих політичних проектів буде детерминувати формування різноманітних комбінацій коаліційної більшості та опозиційної меншості. Їх характеристикою в межах України буде різноманітність, коли коаліційні більшості та опозиційні меншості включатимуть парламентські партії і місцеві партійні проекти в різноманітних комбінаціях, які не завжди будуть відповідати моделі, існуючій у Верховній Раді України, та будуть суттєво відрізнятися в областях Сходу, Центру, Півдня, Півночі та Заходу України.

По-четверте, Виборчий кодекс, особливо внаслідок прийнятих доповнень, які залишили самовисунення без партій лише за малими громадами і запровадили на більш широкому рівні партійну складову, вирішальним чином сприяв розширенню кордонів місцевої політики. Поширення процесів децентралізації і зміни виборчого законодавства напередодні місцевих виборів 2015р., сприяли формуванню регіонального політичного процесу на рівні області та обласних центрів.

Виборчий кодекс поширив партійно-політичну складову вже на рівень районів і більшості ОТГ. Усе це в сукупності посилюватиме вагомість регіонального політичного процесу, в т.ч. і за рахунок численних варіантів місцевих політичних процесів, які раніше мали переважно умовний характер. Посилення внаслідок цього політичних

партій на місцевому та регіональному рівні впливатиме на цілу конструкцію національних і регіональних політичних партій. Що стосується тієї частини Виборчого кодексу, яка покликана регулювати парламентські вибори, ми можемо прогнозувати підготовку і внесення змін до чинної редакції. Зокрема зміни стосуватимуться скорочення або посилення преференційної складової (залежно від оцінок парламентськими партіями результатів місцевих виборів 2020р.). Можна також очікувати змін щодо термінів підрахунку/встановлення результатів виборів.

- Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?

Місцеві вибори 2020р. виявили високу активність непарламентських партій, які мають тісний зв'язок з областю/містом або кількома областями. Одночасно цілий ряд політичних партій, які на певному етапі свого існування були парламентськими або намагалися набути національного статусу, на сьогодні набувають формату регіональної (НРУ, «Свобода», «Самопоміч» тощо).

Попередній аналіз результатів виборів у Львівській області (на основі паралельного підрахунку результатів партійними організаціями) свідчить, що частка регіональних/місцевих партій зростає як на рівні висунення кандидатів, так і на рівні проходження до представницьких інститутів, мірою просування від обласної ради до ОТГ.

Тобто, на рівні області ми фіксуємо вищий рівень представництва парламентських і загальнонаціональних партій, відповідно, рівню ОТГ властивий найнижчий рівень цих партій і високий рівень представництва регіональних/місцевих партій.

- Чим зумовлюється ріст рівня підтримки та відповідно представництва регіональних/місцевих партій?

По-перше, слабкістю парламентських партій та інших національних партійних проектів. Президентські і дострокові парламентські вибори 2019р. виявили лінію поділу між старими та новими партіями. І хоча «нові» у 2019р. політичні партії у 2020р. вже стали «старими», певною мірою, сам факт невдоволення широких верств громадян діяльністю політичних партій, тривалий час

присутніх у Парламенті, відсутністю їх відповідальності за результати розвитку країни, детермінував подальше невдоволення цими партіями. Відповідно значна частина виборців перенесли свою підтримку на відомі їм партії, представлені лише на обласному рівні та в яких перебувають особи, в багатьох випадках, особисто їм відомі.

По-друге, у формуванні та розвитку регіональних/місцевих партійних проєктів зацікавлені групи місцевої еліти. Складність попадання до списків парламентських та не-парламентських загальнонаціональних партій, їх нестабільні рейтинги, відчутна домінація загальнонаціональних партійних лідерів над регіональними політичними структурами, відштовхувала місцеву еліту від цих партій і спрямовувала їх до творення самостійних проєктів.

По-третє, легкість «набуття» зареєстрованої політичної партії і формальність контролю щодо представництва партійних осередків у різних областях України, роблять процес переформатування формально зареєстрованої партії у новий проєкт регіонального плану простим завданням.

Факт масштабного поширення феномену регіональних партій, їх багатоманітності вимагають від законодавця унормувати цю ситуацію шляхом внесення змін і доповнень до Закону України «Про політичні партії».

Зокрема Закон має чітко регламентувати параметри регіональних і місцевих партій. Політична ситуація, спровокована появою значної кількості регіональних політичних партій, їх проходженням до місцевих рад різного рівня поставить лідерів цих партій і самі партії перед складним вибором. Успіх на регіональному рівні ці партії не зможуть розвинути, або повторити на національному рівні. На майбутніх дострокових або чергових парламентських виборах лідери багатьох цих партій будуть змушені або домовлятися із діючими загальнонаціональними партіями самостійно про входження/союз, або намагатися створити окрему партію за рахунок об'єднання кількох регіональних проєктів («партія мерів»), або брати участь у творенні нових політичних партій національного рівня. У будь-якому випадку дихотомія політичного розвитку стимулюватиме рух до

формування і розвитку національних партій, дислокованих у центрі.

— Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?

Тут має йтися про конструкцію соціо-політичного поділу, вперше проаналізовану С.Роканом та С.Ліпсетом³. Під соціополітичним поділом прийнято розуміти процес інтеграції соціальної групи/груп і політичної партії/партій, коли ідентифікація індивідуума зі своєю соціальною групою передбачає вибір відповідної партії та коли партія стає інституційним представником інтересів цієї соціальної групи на політичній арені.

На цій підставі можна констатувати, що соціальних поділів у кожному суспільстві існує багато, проте не всі вони у процесі власної еволюції можуть трансформуватись у соціополітичні поділи. Головним індикатором, який свідчить про перетворення того чи іншого соціального поділу, представленого певними групами, на відповідний соціополітичний поділ, є виникнення зв'язку між групою і політичною партією або іншим політичним інститутом, який відіграє роль представника інтересів цієї групи.

Другим індикатором виступив часовий вимір, тобто тривалість соціополітичного поділу. Отже, про наявність у певному суспільстві соціополітичного поділу можна говорити лише тоді, коли означений зв'язок тривалий у часі. Оскільки ж вимір тривалості доволі відносний, то мінімальним часом стосовно соціополітичного поділу повинен бути період у дві парламентські каденції. Це період, який повинен засвідчити, що зв'язок певної політичної партії і відповідної соціальної групи/груп під час одних виборів не був випадковістю або політичною кон'юнктурою.

У випадку України можна говорити лише про наявність соціополітичного поділу на основі відмінностей між Сходом і Заходом з відповідною відмінністю у сприйнятті української мови, історичних постатей і оцінок окремих періодів історії, геополітичними орієнтаціями тощо. Натомість, виявлені під час місцевих виборів 2020р. показники

³ В основі моделі, запропонованої цими дослідниками, лежить гіпотеза щодо впливу базових соціальних конфліктів у суспільстві на розвиток партійної системи.

протистояння по лінії центр-периферія можуть поки що трактуватися як окремий випадок. Лише підтвердження під час наступних виборів актуальності цієї проблеми і фіксація відмінних позицій громадян та залучення до цього протистояння певних партій свідчатиме про формування в Україні такого поділу.

Звертаючись до досвіду країн Центрально-Східної Європи ми можемо також очікувати в найближчому майбутньому вияв розмежування на основі соціально-економічного становища між найманими працівниками і власниками та формування партій лівого і правого спрямувань. Але це, скоріше за все, буде в недалекому, але майбутньому. ■

Партійна система України залишається електорально нестабільною та неструктурованою

Віталій ЛЕБЕДЮК,

доцент кафедри політології та національної безпеки Національного університету «Острозька академія», директор Школи політичної аналітики «ПОЛІС», к.держ.упр.

– Яких змін зазнала партійна система України за період від Революції Гідності?

Якщо поглянути на ключові показники стабільності або інституціалізації партійної системи України, то можна побачити хвилеподібну тенденцію. У розвитку партійної системи після Революції Гідності простежується дві тенденції. *По-перше*, показник індексу ефективної кількості партій (ENP)⁴, що вказує на відносну «вагу» партії, тобто кількість мандатів, отриманих партіями в парламенті, вказує на істотні диспропорції у «вазі» партій (значення показника менше, ніж кількість партій у парламенті).

Індекс ефективної кількості електоральних партій (ENEP) демонструє, що після Революції Гідності кількість електорально привабливих партій перевищувала кількість партій, що увійшли до Верховної Ради за результатами позачергових виборів 2014р. Альтернативний індекс *Np* (запропонований Г.Голосовим)⁵ та показник балансу партій (*balance index*) вказує на домінуюче положення партії «Слуга Народу» після позачергових виборів 2019р.

По-друге, індекс парламентської та електоральної фракційності (*Fseat* та *Fvote*)⁶ свідчить про збереження значної фрагментації партійної системи як на рівні парламенту, так і на електоральному рівні. Індекс Галлахера (*Gh*)⁷ показує, що найбільша диспропорція між часткою місць і голосів, отриманих партіями, була на виборах як 2014р., так і 2019р. Це пояснюється високою фрагментацією електоральних уподобань виборців. Додатковим підтвердженням цьому є значення індексу електоральної мінливості Педерсена (*IPed*), високі показники якого свідчать про суттєві зміни в підтримці політичних партій та нестабільності електорального поля на всеукраїнському рівні.

Тому, незважаючи на домінуюче положення парламентської партії «Слуга Народу» за результатами виборів 2019р., партійна система України залишається електорально нестабільною та неструктурованою, а кількісні показники вказують на існування тенденції до збереження її суттєвої фрагментації та зростання партійної конкуренції.

– Як Ви оцінюєте дійсний/потенційний вплив чинного Виборчого кодексу на розвиток політичних партій і партійної системи в Україні?

Перманентні зміни виборчого законодавства не сприяють інституціалізації політичних партій та партійних систем, оскільки не досягається мінімально необхідного часу для формування поведінки політичних акторів та оцінки потенційних ефектів від їх діяльності. Натомість спостерігаємо

⁴ Ефективна кількість партій (*Effective number of parties, ENP*, або індекс Лааксо-Таагелера) – показник, запроваджений у науковий обіг у 1979р. під час досліджень двопартійних і багатопартійних систем.

⁵ Індекс ефективної кількості партій Г.Голосова застосовується під час досліджень партійних систем у постсоціалістичних країнах.

⁶ Індекс парламентської фракційності (*Fseat*), розрахований за методикою Д.Рає, застосовується для аналізу фрагментації на рівні парламентів. Індекс *Fvote* застосовується під час досліджень електоральної фрагментарності.

⁷ Цей індекс вказує на диспропорцію між голосами, поданими за партію, та кількістю отриманих нею парламентських мандатів.

КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ									
Вибори	ENP	ENEP	Np	Fseat	Fvote	Gh	balance index	IPed	Тип виборчої системи
1998р.	4,95	10,31	3,78	0,80	0,90	12,76	0,47		змішана
2002р.	4,67	7,79	4,10	0,79	0,87	9,30	0,65	24,8	змішана
2006р.	3,41	5,51	2,85	0,71	0,82	9,47	0,55	31,7	пропорційна
2007р.	3,30	4,18	3,00	0,70	0,76	5,54	0,59	8,7	пропорційна
2012р.	4,28	4,90	3,75	0,77	0,80	2,90	0,71	30,6	змішана
2014р.	4,78	7,49	4,44	0,79	0,87	9,27	0,71	65,1	змішана
2019р.	2,79	4,42	2,10	0,64	0,77	10,62	0,37	56,67	змішана
Середнє	4,03	6,37	3,43	0,74	0,83	8,55	0,58	36,26	

Джерело: обрахунки автора.

формування т.зв. «виборчих проектів», оскільки такий підхід виявляється найбільш виправданим з точки зору політичного актора.

Кілька тенденцій вказують на логіку такої поведінки, а саме: висока електоральна мінливість, яка проявляється у зміні дійових політичних акторів у парламенті; з кожними виборами втрачається підтримка виборцями «старих» політичних партій; спостерігається зростання тенденції до реєстрації значної кількості «політичних партій» за рік до виборів. Зміни, внесені до Виборчого кодексу 16 липня 2020р., закладають пріоритетну роль політичних партій у формуванні представницьких органів влади. Однак, фактично напівзакрита пропорційна виборча система (в частині формування виборчих списків) знову створює перешкоди на шляху формування внутріпартійної демократії, а відтак – і на шляху розвитку політичних партій.

Результати місцевих виборів 2020р. вказують на те, що запровадження напівзакритої пропорційної виборчої системи у громадах з числом виборців понад 10 тис., спровокувало зростання кількості не повноцінних політичних партій, а «виборчих проектів». Підсилює таку віртуальність політичних акторів і відсутність практики партійного будівництва, відповідності певному ідеологічному/політичному світогляду, чим політичні партії впродовж часів незалежності практично не займалися.

– *Чинне законодавство України не передбачає існування регіональних і локальних партій. Незважаючи на це, вони існують. Якими є причини, наслідки та потенційні напрями розвитку цього явища?*

Однією з причин формування регіональних політичних партій стала наявність потужних фінансово-промислових/аграрних або інших бізнес-груп у регіонах України. Відтак концентрація ресурсів в одних групах спричинила таке явище як регіональні або подекуди локальні політичні партії. Потенційно сприяє цьому явищу й процес адміністративно-територіальної реформи, оскільки органи місцевого самоврядування тепер мають набагато більше ресурсів та можливостей впливати на вирішення повсякденного життя членів громади.

Нова виборча система на місцевих виборах лише підсилила цей ефект. Більшість очільників обласних центрів та інших великих міст створили власні політичні партії та змогли провести свої партії до місцевих рад. Тактика необрання відомих політичних брендів виправдала себе, оскільки у мерів міст уже на старті виборчої кампанії була «подушка безпеки» в якості підтримки виборців. Щоб не допустити консервації впливу місцевих фінансово-промислових груп, необхідна реальна політична конкуренція на рівні громад.

– *Які лінії міжпартійних розмежувань є ключовими для партійної системи України зараз, і які визначатимуть її стан у майбутньому?*

Після Революції Гідності сформувалася чітка лінія розмежувань на осі проєвропейські/проросійські політичні сили. Вплив такого розмежування буде визначальним для партійної системи України в майбутньому. Цьому сприятиме новий адміністративно-територіальний поділ країни, результати формування якого подобаються далеко не всім політичним акторам, та військова агресія РФ у Східній частині України. Надалі посилиться вплив розмежувань на лінії «старі-нові» політичні партії та на лінії «центр-регіон». Цьому сприятиме поведінка виборців, які втомилися від «нових обличч» та експериментів, на противагу стабільності, а також вибору на користь «свого» місцевого або регіонального політичного актора. ■